

А. ГАТОВ

Гангрена

ІЗ ТЕАТРАЛЬНОГО ПОБУТУ СУЧАСНОЇ ФРАНЦІЇ

Останній Бурбон, Людовік XVIII, був слабкий на страшну форму гангрен. Сучасник описує: „Його тіло гнило, розпадалося на шматки, і він того не помічав. Раз лакей знайшов у його ліжку разом з панчохою кілька пальців ноги. Король і далі появлявся на троні—весь зогнилий, жовто - чорний, обсіпаний вошами. Він не розумів нічого — балакав, бавився, цитував латинських поетів і не вірив у близький кінець, поки його очі не потекли по лицях.“ Цим образом характеризує Гастон Баті стан сучасного обивательського театру.

Про цей театр — бульварний — у нас писалося не раз. Цікаво тільки відзначити, що лайливе слово „бульварний“ не спадається з цим поняттям у французькій мові. „Бульварний“ в Парижі — поняття топографічне. Це один з кількох будинків театрів, розташованих на Великих бульварах. Проте мішанський жанр п'єси, рутинної й комфортабельної, пристосованої до потреб буржуа так само, як авто, газова плита або ванна, цілком виправдує той зневажливий відтінок, який дістало слово „бульварний“ в приложенні до Бернштейна, Кайаве, Жебідона і т. д.

Суть цього театру, цілком гешефтного, цілком проституованого, що не дає зростати у Франції революційній, незалежній сцені, за яку змагаються кілька лицарів без страху й догани,— всім відома. Проте, мало коли стовпи цієї галузі духовного комфорту роблять доступними секрети своєї касты.

Тим цікавіші ті признання.

Тристан Бернар, найдотепніший театральний автор Парижа, що його „словця“ хутко стають добром публіки, нещодавно дуже дошкульно посміявся з французької драматургії.

Бернар мусів виступити на рауті французьких драматургів перед своїми колегами. Замість себе він прислав до зібрання двох акторів і невеликий, спеціально написаний скетч, який мав з'ясувати зборам, як „працює один з його найближчих друзів“. О, скільки „близьких друзів“ пізнали себе в цім кусочку, що блискуче змалював кабалу, через яку повинен пройти молодий драматург вперед того, як з'явиться його ім'я на афіші. От зміст цього скетча, такого красномовного, що читач не буде ремствувати на мене за рясні цитати.— Молодий драматург, званий „секретарем“ поважного автора, застає патрона вранці в робочому кабінеті, в халаті, в розтріпаних почуттях. Він цілу ніч грав у карти і програвся до останку. П'єса, обіцяна антрепренерові, до сьогоднішнього дня ще не почата. Та навряд чи він її почне. Діалог драматурга й „секретаря“:

Секретар: Я щойно закінчив перший акт. Я думав, що ви пере-
дивилися сцену Альберти й Жана й порадите мене.

Драматург: Не думайте, друже. Коли буде погано, треба буде почати наново. Треба ж працювати!

Секретар: Ви передивилися сцену, метре?

Драматург (вагаючись): Я її прочитав... еге ж... Загалом я переглянув... Кінець кінцем, я знаю, що там може бути.

Секретар: Перший показ двох осіб дуже трудний...

Драматург: Бо вам не вистачає сміливости. Треба бути зухвалим. Найважливіше — це писати. Ви в тім віці, коли ще пишуть. Треба конче, щоб два акти моєї п'єси були передані переписувачеві ролів у вівторок. Подбайте про це. Розенберг (відомий паризький антрепренер) позвонить до мене. Я, певна річ, скажу йому, що п'єса готова, але ж це не розв'язує питання.

Секретар: Я працюватиму сказано...

Драматург: А так, так. Потім ви розпочнете мою п'єсу для „Театр де Парі“, а вслід буде ще одна п'єса... А потім буде те, що я вам обіцяв. Ми станемо „співавторами“.

Секретар: О, метре! Яке щастя!

Тут я на хвилинку перерву розмову рабовласника з негром. Чи не ясно, що ім'я справжнього автора п'єси, яка буде йти в Розенберга, не буде стояти на афіші, і він не буде діставати за неї авторські 10%, які звичайно розподіляють доставник п'єси, режисер та перший актор. І ще не одну п'єсу напише молодий секретар перше, ніж „метр“ ушасливить його опублікуванням їх „співробітництва“. Та хіба не справедливий він по своєму, по звичаю, цей ушавлений драматург? Хіба йому так само не доводилося замолоду працювати на якогонебудь „метра“ попереднього покоління? Ми припиняємо наші коментарі, але користуємося цим втручанням для ще одного спомину. „Інші картини стають перед очима“. І ворухиться думка: чи не присвятити мені наведені цитати цього нарису нашим численним театральним „співавторам“, які, мабуть, могли б знайти для себе серйозну технічну науку в буржуазному досвіді? Але звернімося до вистави Т. Бернара.

Драматург: (жваво) То ж за роботу! (Звонять) Ой, це Розенберг. Я зовсім не маю настрою йому відповідати. (До секретаря). Скажіть йому, що я ліг спати о восьмій ранку, що я працював, що треба дати мені змогу працювати в інтересах людства. Ні. Я сам з ним поговорю (бере трубку). Алло! Алло! Це ти, Розенберг? Як справи, старий? У мене втомлений вигляд? Ах, хутко це буде правда. Восьма година. Ти розумієш, що я працював до восьмої. О, я не жалую. Гра варта свічок... Гм. Третій акт? Еге ж... Третій акт закінчений... Певна річ, коли я кажу закінчений, залишається... дві - три дрібниці... два - три штрихи... Ні, старий, я тобі не прочитаю. Коли все відшліфоване. Еге ж я розумію, що ти театральна людина... Але все ж яканебудь непотрібна деталь може збавити все враження. Ти вважаєш, що я запізнююся? Але, змилуйся, на що ти скаржишся? Я тобі обіцяв п'єсу до 5 лютого? Добре, цілком певно заявляю тобі, що принесу її 15 березня. Що? Але ж різниця всього сорок день. Я запізнююся менше, як звичайно. Ти чудний. Ти знаєш, що то є написати п'єсу? Не можна диктувати своїм творчим можливостям... Що я написав сьогодні вночі? Ах, це надзвичайна річ... надзвичайна. Я надіюся, що успіх буде величезний. О, я не потрібую лестощів. Ти побачиш п'єсу 15 - го й скажеш, що про неї думаєш.

Розенберг неодмінно хоче знати лібрето. Драматург починає розказувати зміст, не знаючи навіть плану п'єси і плутаючи персонажів

усіх своїх творів, що лагодяться. Секретар стоїть коло нього, підказує йому. П'єса, цевна річ, дурна, любовно-авантюрна, але брехня й азарт захоплюють творця, що перебув ніч за космополітичним „шмен-де-фером“.

Драматург: Сьогодні вночі я знайшов знаменитий прийом. Я тобі його покажу. Такий акт рідко побачиш за цілих десять років. І він вийшов у мене сьогодні вночі. Що я роблю тепер? Я працюю (секретареві). Я не хочу вас виявлювати. Мені пощастило додати до п'єси щось нове. Я кладу трубку, щоб зробити останній удар. До побачення. До побачення! (вішає трубку). О, як він утопить Гелен. Знаєте що, друже: не надійтеся на мене сьогодні. Сідайте — і вперед, більше сміливости. Я хочу трохи лягти... (Він витягається за ширмою, на канапі. Стукають у двері).

Секретар: (на порозі). Добридень, Бертен. Ви по інтерв'ю? О, мій дорогий. Сьогодні це неможливо. Завтра. Завтра. Він у пропасниці. Він пише свою п'єсу...

Цей скетч опублікований в газеті „Комедія“, у відділі „Паризькі фантазії“. Проте, в нім нема нічого фантастичного і ніякого перебільшення. Це умовність, повсякденність, побут, і хоч, мабуть, жарт Т. Бернара на раунті був пілюєю для його колег, але пілюєю не такою гіркою, щоб її не можна було проковтнути з усміхом. Неприторенні негідники взагалі усміхаються, коли їм про це говорять.

Нещодавно одна журналістка в газеті „Кандід“, так само буржуазній, як і „Комедія“, поділилася своїми враженнями про дальший етап театрального конвєса, який характеризується такими ж гострими подробицями, як утворення п'єси (головний інтерес її полягає в тім, — заб'є чоловік любовника, чи жінка чоловіка?) Ходімо ж услід за Мод Есті на читання п'єси в театр. В даному разі журналістка супроводить двох авторів („співавторів“) і вони не такі уславлені, як Шекспір із скетча Т. Бернара. Але те не міняє суті справи.

...Коли ми увійшли в театр, авторів оточило кілька гарних жінок, котрі засипали їх компліментами. Незабаром з'явився веселий добродій, що по-товариському почав плескати їх по плечах. Цей мужчина аж бризнув енергією. Це був артист, запрошений для виконання головної ролі. — Коли почнеться читання цього шедевра? — покривував він радісно.

— Зараз, гадаю... сказала прем'єрша.

— Треба починати — чемно сказав директор. — В другому акті є сцени такі, що можна вмерти зі сміху.

— Він їх сам написав, — сказав мені на вухо режисер.

Я дізналася також, що існує тайна в інтелектуальній праці. Один підписує п'єсу, але четверо інших працюють, не дбаючи про марну славу: вони її не заживуть ніколи.

Читання п'єси іде невесело. Перший акт порожній. Тільки акторка намагається фалшиво захоплюватися. Та заливний сміх директора в кінці другої дії. Читання закінчене. Гробова мовчанка. Акторка звертається до прем'єра: „Ну що, здається вам п'єса цікавою?“

— „Цікавою?“ — скрикнув він. Ви вважаєте за цікаву цей холодець з усіх страв сезону? Коли думають, що я буду грати цю пам'ятку крестинізму, то це велика помилка.

Бачучи загальне замішання, директор втручається.

— От що, мій любий. Коли ви хочете зробити якінебудь уваги з приводу п'єси — ходім до мене в кабінет...

Актор, розлютований, взяв капелюх і гупнув дверима. Такий рішучий кінець засмутив усіх.

Директор потер долоні.

— Х., безперечно, перебільшив. Пусте. Я не кажу, звичайно, що перед нами шедевр... але це може подобатися... еге ж... це може сподобатися певній публіці... певній публіці...

І це робилося не в якимнебудь поганенькім, а в великім театрі, і справді п'єса мала певний успіх у певної публіки — кінчить Мод Естї свій репортаж.

Певна річ, успіхові допомагала й преса, останнє пристосування конвеєра. Преса ця, як відомо, продажна, служить буржуазії. Але продажність преси це її первородний гріх, а в певних випадках вона чесна дочка безчесного хазяїна. Було б грубе перебільшення сказати, наприклад, що всі буржуазні критики беруть хабарі від директорів театру і що їхні рецензії — не більше як оголошення. Це була б неправда відносно таких осіб, як Антуан, проф. Стровський, Люсьєн Декав і інші, що пишуть у великих буржуазних газетах. Вони „особисто чесні“, хоч і беруть участь в сумнівних заповзяттях. Для аналогії згадаємо, наприклад, участь Леоніда Андрєєва в банківській газеті „Русская Воля“, що створив у Петербурзі Протопопов. Але читач паризьких газет давно вже перестав вірити похвальним рецензіям авторитетних авторів або, справедливіше, навчився їх читати, відрізняти в'язь дипломатично увічливих фраз від слів щирої й повноцінної похвали. Однак, „ввічливість“, „чемність“ не завжди тільки громадська традиція. Видима пружина її — обопільна зацікавленість драматурга й критика. На цю тему П'єр Амї, гострий обсерватор рідних звичаїв, написав оповідання „Чудна професія“. Електромонтер, що проводить електрику в квартирі театрального критика і розмовляє з його слугою, ніяк не годен зрозуміти, що може навіть існувати така професія (не високий її, видно, авторитет у публіці). І в цім самим оповіданні Амї показує, як драматург і критик міняються ролями. Який драматург може покласти зарік, що завтра він не прийме пропозиції газети бути рецензентом прем'єр? Який критик ручиться, що його не потягне до авторського гонорару? Байдуже, коли п'єси обох будуть дурні й штамповані, — вони можуть стати і пікантніші, й гостріші й злободенніші, якщо цим діловикам пошастить приручити талановитих молодих секретарів, яких директори театрів не пускають далі передпокою. Однаково, п'єси будуть іти й подобатися „певній публіці“...

Ми змалювали сумну картину, але ніхто не може обвинуватити нас в упередженості. Усім передовим діячам французької сцени — бульварний театр дає щоденно сотні прикладів тих явищ, які ми показали в характеристиках, що їх дали люди, обізнані з біржевими лаштунками театру. Таким режисерам, як Жем'є, Жуве, Баті, Л. Ное, Кокто, Дюмену, революціонерам — новаторам, доводиться провадити боротьбу з бульваром, яка досі ще не кінчилася перемогою.

І чи не стає символом сучасного стану французької театральної культури й докором її Антуан, що його ім'я стало вже давно історією, прапором, славою. Антуан, попередник відновлення театральної культури Європи, створитель театрального натуралізму, що в певній добі був і потрібним і революційним, — Антуан, ім'я рівнозвучне Рейнгартові або Станіславському? Кілька гірких рядків присвятив Антуанові Клод Бретон. „Хіба не тяжко бачити Антуана — писав критик — в креслах театру, коли він, склонивши підборіддя на ви-

ложистий комір, дивиться, як інші гортають сторінки театральної історії? Він поза нею, він на берегах. Після такої героїчної роботи і стільких перемог, його відсунули інші, які засвоїли й здрібнили його досягнення. Він не керує ні театром, ні театальною школою. Він рецензує...

Клод Брегон добре каже: Антуан — це живий докір буржуазній культурі і, зауважуємо, добрий нагад деяким нашим кваліфікованим, але все незадоволеним театральним діячам про те, що „за морем“ в капіталістичних країнах дуже часто, або майже завжди покидають у затінку, в занедбанню багатьох таких гідних і славних, як Андре Антуан.

п. ПОДОЛЬСЬКИЙ

Ашінівська експедиція в Абесінію 1888 року

РУЙНУВАННЯ ФРАНЦУЗЬКОЮ ЕСКАДРОЮ ФОРТЕЦІ СЕГАЛЛО

Пройшло ще з тиждень після останніх подій в нашому житті в Обокові, нові утікачі робили, як і ми, у французів. Коли одного дня, йдучи з роботи до куреня, ми побачили, що в затоку увіходить п'ять військових крейсерів. Ми собі повечеряли, почали при світлі розважатись у фільки, як двері одчинились, і в курені з'явився озброєний французький салдат і велів зараз же усім іти з ним до коменданта. З несподіванки, ми таки добре злякалися, хоч і сподівалися чогось надзвичайного; ми не могли собі уявляти чогонебудь від французів, а від Ашінова сподівалися лиха. Можливо, що він за нас послав французам запит який, щоб нас йому видали, а тепер вони може й надумали віддати нас йому. Думка була утекти зараз же, але куди і як? Не було часу про це й думати.

Прийшли ми в комендатуру і застали там повний генералітет, офіцерів, більше військової фльоти. З нами разом прийшов перекладач, араб Селім, ми були злякані та схвилювані, себе не пізнаючи, такі зблідлі.

Комендант зараз заговорив до перекладача, всі офіцери оглядали нас з цікавістю, щось один до другого перемовлялися. Араб переказав нашому товаришеві по турецьки, а цей, виричавши очі, злякано переклав нам ось що: Ваш російський уряд відповів французькому, що ніякої експедиції він не посилав в Африку і не визнає її, коли єсть там хтонебудь, хто називає себе руськими, то це каторжники, злочинці, утікачі з Сибіру та з в'язниць, що, зібравшись у банду, називають себе руськими та експедицією. Таких російський уряд зрікається і не визнає, а також за них не відповідає.

Ми стояли приголомшені і своїм вухам не вірили; це не міг бути жарт, ми бачили, до чого це все, але як же цьому може бути правда, щоб уряд наш зрікся, що він не посилав ніякої експедиції. Невже ж наш уряд не відав, як нас вся Одеса проводила та міський уряд?..

Комендант запитав знову, через перекладача, хто ми такі, чи дійсно ми банда, злочинці і все таке? „Коли правда, то ви не повинні боятися нас, карати вас ми не будемо за це, тільки, щоб ви пам'ятали, що ми вас заберемо з Сегалло. Зараз іде ескадра під командуванням адмірала Ольрі. Ви повинні сказати, скільки вас усіх єсть, скільки у вас гармат та зброї“.

Трагізм нашого становища навчив нас, як ми повинні виправдувати обвинувачення нас в тім, що ми якась банда, що нас уряд посилав. Ми запитали: чи дійсно французькому урядові невідомо було про цю

¹⁾ Початок див. „Черв. Шлях“ № 7, 8 — 9, 10.

експедицію? Невже ця експедиція їхала, наче б у якімсь ящикуві, нікому не відома, а не цілий пароплав. Чим це з'ясувати, що про цю експедицію трішала преса російська та чужоземна, як з Одеси нас вирижали, уряд і оркестр грав, все місто Одеса вийшло, неville цього французький уряд не знає, неville там немає французького консулства? А в дорозі, в Джеді, не провідував Ашїнова на пароплаві консул, не бенкетував з ним? Нехай цього французький уряд зречеться, що він не відає про це? Як би могла з утікачів, в'язнів, з каторжників утворитися експедиція, та ще така коштовна, де каторжники на це взяли грошей, хто їм дав зброю? Невже французи через те, що російський уряд не визнає нас, по невідомій причині, буде з цього приводу і собі підтримувати цей погляд на нас, як на банду. Коли черкеси в Таджурі вчинили харцизький вчинок, за це всі руські не можуть відповідати, крім того, це один тільки раз було, а тепер після того вчинку всі руські на сторожі стоять, щоб не припускати тих кавказьких хижаків до злочинства.

Ми всі жертви якоїсь нахабної авантури, ми всі обдурені. Хто цього винен, ми не зможемо самі збагнути, тільки не ми винуваті. Нехай французи допитають Ашїнова самого, архімандрита, він мусить дати відповідь, він нехай дає відчит у цім. Все це, коли перекладач переклав французам, то було видно, як вони часом переговорювалися між собою.

Комендант показав і велів перекласти, що сам адмірал щось скаже. Той звелів перекласти нам: Коли ви кажете, що ви не банда злочинців, як ваш уряд визнає вас, то ми вас візьмемо з собою на крейсер, хто з вас хоче, двох чоловіка, нехай буде перемовником, ми йдемо в Сегалло, ми вас висадимо біля фортеці, з тим, щоб ви переказали вашим усім товаришам, нехай вони не опираються нам збройно, щоб не подумали в нас стріляти, нехай вони усі складуть зброю і віддадуться нам без ніякого опору. Коли вони дійсно не злочинці, коли вони обдурені, як ви кажете, то вони це зроблять, а коли правда, що ваш уряд оголосив, то ми знищимо вас, як що опір нам дасте.

Двоє нас сіли на крейсер, об 11 годині вечора, всі п'ять крейсерів вирушили в Сегалло. О 4-й годині ранку ми були вже в затоці Таджурській біля фортеці Сегалло. Починало розвиднятися, в затоці погода була чудова, тиха вода, і тільки де-не-де подих легенького бризу робив маленькі брижі на воді.

Нас запитали ще раз, скільки у нас гармат, і де вони у фортеці стоять, ми їще раз заповнили, що гармат ніяких нема в експедиції, крім старої зброї, рушниць та шабель, котрі годячі тільки на брукх, і одна мітральєза, ще нова. Нас посадили на човен і повезли на берег. Крейсер, на якому ми були, був голівний, звався „Метеор“, нас висадили на берег, і матроси чекали, поки ми повернемося. Ми повинні виконати наказ французів, переказати своїм, щоб не опиралися, а віддалися французам. Коли ми висажувалися на берег, то фортеці не було видно, бо це було за невеличким мисом, на берегові був пальмовий гай, у якому ми заховалися, тут ми почали обидва радитись, як би нам виконати важкий для нас наказ. Нам когонебудь неодмінно побачити треба з наших у фортеці; ми знали, що після останніх утікачів наші усі роззброєні, тільки черкесам та кубанцям щоб не попасти на очі, бо як вони на нас ліх, то чого доброго Ашїнов вчинить ще свою розправу над нами, поки французи щось зроблять. Крадькома, тихо, ми вийшли на узгаю, то з-за дерева видно було, що на варті біля фортеці стоять осетини, чого ми і самі сподівалися. Отже наказ

французів ми не зможемо виконати, чого ми поліземо в пашеку звірові, нехай собі, що хочуть французи, те і чинять. Тут ми угледіли Данакіля, який ішов понад берегом від Таджура по напрямку фортеці. Коли він порівнявся з нами, то ми його зупинили, пообіцявши йому бакшиш, щоб він передав москвом підульку. Нам спало на думку використувати цей випадок, послати в фортецю його. Зараз я з пам'яткової книжки одірвав папірця і написав так: „Товариші і друзі, діло нечужане і погане для нас. Наш російський уряд зрієся експедиції, що не посилав її, і не визнає, французи прийшли, щоб знищити нас, нас лічать бандитами, харцизами, і єдиний спосіб врятуватися вам, це те, щоб ніхто не подумав опір який французам зробити. Кидайте зброю всі і не слухайте того паливоди Ашінова та його дурнів опрічників“. Цюю підульку ми написали на адресу Білясва, якщо вона йому попадеться в руки. Дикун взяв папірець і пішов, ми з гаю слідували, поки він не підійшов до вартового і той з ним пішов у ворота. Другий варговий стояв на фортеці, на дахові — де був намет — церква. Ми зараз же вернулися в човен і відплили до крейсера. А в той час французи робили своє діло, вони швидко з крейсера спустили катер, в нього посідали французькі офіцери і поїхали до берега. Фортеця стояла від берега кроків 20 — 30. З неї почали виходити члени нашої експедиції і з цікавістю оглядали ескадру, яка, крім головного крейсера, що стояв напроти фортеці, снувала по затоці віддалеки: десь виглядали, чи не видко де залоги або гармат.

Офіцери, що з'їхали на беріг, увійшли в фортецю з середніх воріт, що від берега; їх зустріли Ашінівські опрічники, кубанці та осетини. Пройшло хвилини 20, не більше, як вони повернулися назад, сіли в катер і відїхали на крейсер. З фортеці почали виходити люди на берег, з них невелика кількість сіла в човен, що біля берега стояв прив'язаний, вони посідали там й почали поглядати на ескадру, що снувала по затоці, та на красеня крейсера „Метеор“, що стояв нерухомо, перед фортецею. Що ці офіцери говорили Ашінову, було ще нікому невідомо тоді; коли Ашінова запитали про це, то він відповів, наче байдуже йому про це: „Ат! чорт їх приніс! У гостей приїхали — спільники наші, бач“. Він наказав усім зустрінути і шанувати матросів, які прийдуть з офіцерами. Велів для цього видати горілки, а він, мовляв, буде частувати офіцерів. Фортеця почала чепуритися до прийому гостей, усі стали доставати, де у кого була яка чистенька одіж, наваксовувати черевики, витріпувати хто мав якого мундира в запасних, деякі попричіплювали собі і хрестики та медалі, котрі позаслужували на турецькій війні.

Усім хотілося виглядати по людськи, бо в Ашінова не діждалися ні одягу, ні взуття, соромно було перед французами показатися такими стардами.

Усі члени експедиції в веселому настрої ждали гостей, щоб хоч на яку годину зрізноманіжити мізерне життя, ніхто, ніхто не сподівався, що за годину вчиниться з ними така жахлива драма.

Пройшла година нетерплячого сподівання гостей, усіх дивувало, що ніякого руху у французів не видко, щоб лагодили човни їхати на берег.

Сонце виринуло з - за гори, по той бік затоки, і промінням своїм осіяло фортецю. Була чудова картина. Дивлячись на цей краєвид з крейсера, журливо сиділи ми в човні біля борта одного крейсера, який стояв оддалеки від адміральського „Метеора“, але й самі не сподівалися такої жахливої події.

Раптом, гримонув гарматний постріл з крейсера „Метеор“ і пролунав могутно по міжгір'ях, по березі і всій затоці. В той час у фортеці, видно було, що чоловіча постать у черкесці вибігла на покрівлю фортеці, підійшла до держака, на якому висів місіонерський прапор, і почала ясувати ним, спускаючи та піднімаючи прапор на вірвовці, потім тричі вистрілила у повітря з револьвера. Спершу ми здригнули від несподіванки і подумали, що це вже почалося дійсне лихо, але вгледівши, що на фортеці ясують прапором, заспокоїлись.

Через п'ять хвилин другий постріл з шостидюймової гармати, і граната влетіла в церковний намет, вибухнула, порозкидавши все, і намет закурив димом; через хвилині дві третій постріл увлучив в амбразуру фортеці, який знищив п'ятеро душ, троє дітей та дві жінки. Це був відділ сімейного помешкання. Четвертий постріл влучив просто в браму фортеці, власне самої брами, яка зачинялася, не було, тільки аркообразний звід, граната пролетіла через його і вибухла в подвір'ї фортеці, де знищила на смерть 4 душі. П'ятий, шостий, сьомий, восьмий, дев'ятий постріли влучали в різні місця фортеці, на смерть хоч не вбивали, але калічили людей. Всіх гарматних пострілів, було 9, всім були з набоями, які загубили 9 душ.

Всі бідні ашівівці, вже з другого пострілу, пішли, як миші, у розтіч з фортеці, на всі боки. Частина з них бігла по узбережжі, прямуючи до пальмового гаю, що віддалявся на кроків п'ятсот від фортеці. Ми підпливли на човні ближче до берега і, стоячи, почали гукати, махаючи шапками до них; втікачі зупинилися; пізнавши нас, вони перелякано питали нас, що це французи хотять з ними зробити? Ми самі не відали, що дійсно французи вирішили, чи зовсім знищити всіх руських, чи тільки налякати.

Тимчасом одна чоловіча постать вибігла на узбережжя з ломакою, на якій причеплена була біла сорочка, і почала нею махати до крейсера. Це був один із запасних салдатів, що служив ще в турецьку війну та був за Дунаєм під Плевною; він, не зважаючи ні на що, сам своєю думкою вчинив цей вчинок, за що йому слід було подякувати. Стрілянина припинилася зараз же, чи тому, що французи побачили цей примітивний прапор, чи й самі зрозуміли, що вони дійсно чинять душогубство над невідповідальними жертвами.

В час стрілянини, славетний липар Ашінов з своєю дружиною та з архімандритом сиділи всі троє в фортеційному окопові, з зовнішнього боку під захистом муру, і в думці собі не покладали, щоб припинити безпильне, жорстоке душогубство. Він, навпаки, як усі доводили, кричав на втікачів з річкака: „Куди ви, сволочі, утікаєте? Не смійте утікати, я вас перестріляю, мерзавці!“

Йому це дійсно для чогось потрібно було, щоб французи усіх вигубили, а він щоб зостався живий. Тепер я оповім про дійсне становище за годину до цієї кривавої події.

Ашінов на запитання своїх старшин та й других членів експедиції відповів мерзотно брехню, що французи приїхали погостювати до своїх російських спільників. Діло було не так:

Адмірал Ольрі вирядив своїх підручних офіцерів з таким наказом (дійсно з ультиматумом): щоб він, Ашінов, очистив негайно, в добовий строк, фортецю Сегалло і йшов собі, куди він намірявся, чи в Абесінію, як було відомо, чи куди інше, це їх ні трохи не цікавило. Уряд російський зрікся і не визнає експедиції, французам до того нема ніякого діла; але як ця банда росіяни, якихось каторжних утікачів, нахабно залізла у їх фортецю і там халяйнує, то адмірал з наказу

свого уряду, має визволити фортецю від такого елемента. На відповідь адмірал поклав одну годину строку, відповідь, що він, Ашінов, обов'язково звільнить фортецю й вийде собі, куди йому треба. Цьому можна вірити, бо адмірал, після цього на нарікання й лайку мадам Ашінової та архімандрита, голосно оголосив, що він упереджував про це і дав годину на відповідь Ашінову.

Після стрілянини з крейсерів усіх, які стояли в затоці, попускали шлюпки, в них почали сідати озброєні матроси і почав висажуватися десант. Через півгодини фортеця була охоплена живим кільцем. Ми оба вийшли з шлюпки і підійшли з деякими утікачами, які почали злазитися знов до фортеці. Сам адмірал з офіцерами з'їхав на беріг і увійшов у фортецю, де його чекав сюрприз. Жінка Ашінова звеліла всіх забитих позносити до купи на дворі фортеці, і коли адмірал вступив тільки, він був ошарашений лютим нападом лайки мадам Ашінової, лайкою на дійсній французькій мові, якої він не сподівався почути в Сегалло. Загинуті жертви являли жахливу картину, невинні немовлята з порозпанахуванями тельбухами, одна важка жінка, в якій і дитинча було з живота вивернуте. Адмірал угледів це, підійшов, зняв з голови на хвилину бриля і побожно вклонився перед жертвами. Було видно, як йому по обличчі потекли сльози. Тут мадам Ашінова затріщала, як з кулемета, добірними словечками, люто обзиваючи варварами 19 століття, освіченими бандитами, дикунами та інше, котрі зробили напад на жменю роззброєних людей... (розказували студенти, котрі були присутні при цьому, що це була дійсно добірна лайка літературно - хамська).

Адмірал, це було видно, як він зняковів і сторопів; можливо, що на чоловічу лайку він відповів би інакше, шануючи мундир від образи, але від жіночої лайки і образи, та ще при такій нагоді, він нічого більше не зміг зробити, як увічливо вибачитись та доказувати її, що менш усього тут його вини, та інше..

Коли скінчилася несамоविта лайка м - м Ашінової, то на сцену з'явився чернець Паісій, архімандрит. О, він теж оратор не абиякий, промовець такий, наче кожне слово, це важкий таран, що пробиває мур. Він насмілювався і собі лаяти адмірала, бачучи, що той терпляче і покірливо слухав м - м Ашінову. Архімандрит докоряв тим, що за такий вчинок французів історія і цілий світ осудить, за знищення духовної місії; в наш культурний, в наш освічений вік треба бути дійсним дикуном, а не культурним французом, щоб зробити напад на мирну беззахисну місію, що цей злочин і діти наші не забудуть французам. Проклятий культурним дикунам, котрі вчинили знущання над святим ділом, сплюндрувавши духовну місію. Я вимагаю негайно дати дозвіл, щоби надіслати до Петербурга телеграми про цей злочин над місією. Можливо, що перекладач не все перекладав лайливого: перекладачем був ад'ютант Цейль. Адмірал зараз же зробив розпорядження і дійсно, через яку годину, невеликий крейсер одвозив депеші в англійську колонію Аден. Тоді в французьких колоніях, Джибуті та Обоці ще не було власного телеграфу. Дивно, що Ашінов не лаяв французів, але як промовець він нічого не варт був, от тому він здався на свою жінку та на архімандрита, він тільки похмуро дивився та лупав очима, щось бубонів крізь зуби, але що і кому, ніхто не чув і не розібрав. Він аж тоді заговорив, як адмірал наказав лагодитися, збирати все майно експедиції і вантажити на крейсер, і це, як відомо, його мадама звеліла йому відмовитися від цього, і він вперто відмовився вийти з фортеці. Адмірал Ольрі пропонував йому таку корисну

комбінацію: звільнити фортецю, перебратися зо всім майном в колонію Обок, куди він його доставить на крейсері, з Обока французький уряд йому допоможе утворити валку до Абесінії і дасть озброєну охорону для місії, на час подорожі до абесінського кордону, але Ашінов слухати не хотів і разом з архімандритом товкли своє, що вони з фортеці не вийдуть, поки не буде на це наказу з Петербурга.

Тоді адмірал оголосив Ашінова і архімандрита в'язнями і звелів їх зараз же одвезти на крейсер. Але арх мандрит і Аш нов перед цим зробили своє розпорядження, не зачіпати нічого з скарбового майна і свогого, ні пальцем не доторкатися. Тоді французи звеліли членам експедиції збирати майно і вантажити. Ашінов наказав не помагати навіть французам, нехай пропаде все,— французи, мовляв, нам у десатеро заплащать за все, що в кого пропаде. Ми їм покажем рахунок. Тоді дійсно усі й руки опустили, нехай у іншого чортма яких речей, то він уже уявляв собі, що зробить заяву, на скільки то у нього пропало майна.

Але французи взялися самі збирати експедиційне майно, пакувати його в ящики та вузли і вантажити на крейсер.

Опісля чернець Паїсій та Ашінов, в Росії, з усієї сили намагалися обвинувачувати французів, що вони грабували майно, що вони поводилися, як варвари, дикуни, що чого не брали з собою, то те нищили, топили та спалювали. „Над святими іконами, як оголосив чернець — „поруганіє делалі, кошунственно размазывалі їх всякой нечистью“ і проч. Це наче віддас 12 роком, коли французи у Москві були та чинили таке по церквах, заводячи коней та інше, німців також у цім обвинувачували, що в Польщі вони чинили. Але тут дійсно цього не було, бо ми усі були свідками, як французи нитки, ганчірки і те збирали та запаковували. Був випадок, що матрос узяв свангеліс в золотій палатурці, яке він обережно ніс, щоб упакувати разом з коштовними речами, то його оточили наші й докоряли, що мусью свангеліс вкрав, але той, не звертаючи на це уваги, приніс до свого офіцера, де коштовні речі збирались і там запаковували. Що гранатами потропили образи в церкві, то це дійсно французи „поруганіє“ чинили, від цього вони не змогли відмовитися. Правда, було трошки грабунку, це дійсно, але грабували разом і свої. Це було барильце спірту, якого звелів Ашінов, ще до стрілянини, зготувати для частування матросів, то цес барильце й було відчинене, і всі любенько „победители и победенные“ вкушали“. Вкушали ложками, коробками, жменями, позапорозьки, от це увесь грабунок.

Перш, ніж відправити в'язнів на крейсер, архімандрита та Ашінова, французи дали згоду урочисто поховати жертви, що загинули. Їх поховано там же, у фортеці, пораних понад 20 чоловіка було, важко пораних французи забрали на крейсер в лікарню.

Цілий той день та ніч французи вантажили сами ашінівське майно на крейсер, дещо з речей, дійсно, упавши у воду, потонуло може, але це не чути було, бо в Обоці всі порозбирали свої речі цілі, і ніхто нічого не казав, але ашінівські прибічники ходили з списками і умовляли записувати, на скільки у кого пропало майна та речей. О 12-й годині другого дня вантаж закінчили французи, потім посадовили ашінівців усіх, підняли свій прапор на фортеці, зробили ясу зо кількох гарматних пострілів, чи своєму прапорові, чи на пошану жертв, що загинули, і одплили в „Обок“.

Під вечір о год. п'ятій прибули в Обок, крейсер підійшов до причала і почав висажувати ашінівців. На причалові й по узгір'ї

стояв натовп мійських мешканців, європейців та тубільців, котрі посходилися глянути одні на злочинців, а другі на Московя. В Обочі чутно було гарматні вибухи з Сегалло.

На причалові стояло дві лави французьких салдатів міської залоги озброєної.

Тут Ашінов захотів утворити урочистий хід всіх членів експедиції, мовляв, хоч ми і знищені, але непереможні. Воно, дійсно, вийшло б урочисто, якби не пошкодили цьому непередбачені обставини, що вийшло дуже карикатурно. Правда, що зберегти гідність нації, до якої належиш, це дійсно заслуга, і треба віддати справедливість Ашінову, що він не стратив гідності нації, якщо це його власна думка, а не його суфльора, його генія, доглядача, Софії Іванівни.

Поки висажувались на причал, поки була перекличка французьким офіцером ашінівців, ашінівські всі трудівники, опрічники, яких французи залишили озброєних, ¹⁾ улаштували на злість французам урочистий хід до міста, щоб не йти, як переможеним, як полоненим, а з пихою, піднявши голову високо, як слід руським козакам, іти лавами в лад, зграйно.

І от попереду біля прапора, ²⁾ став урочисто осетин Савкуч, кавказький лицар — джигіт; велетенська постать його, величний вигляд робили враження на французів. Обабіч його, з одного боку Ашінов з жінкою своєю, з другого боку архімандрит та почесна охорона, опрічні, кубанці та осетини. За цими йшли черці, за ними ті, що трохи були в пристойнішому одязі, останні йшли обдерті, босі, в лахмітті, що мало чим відрізнялися від тубільців. Данакілів. Деякі з них повлаштували собі з дощечок сандалі, які поприр'язували до ніг мотузочками, захищаючи ноги від колючок, камінців та гарячого піску. І як передні робили враження, як кубанці та черкеси, котрі на власні кошти мали одяг чепурний та озброєння гарне, так ці бідолаги зворушували своїм виглядом сміховисько. Хоч, правду сказати, ніхто не тільки не сміявся, але ніякого визначення не робив, усі, як європейці, так і тубільці, трималися мовчки, без усякого виразу.

Весь хід, піднявшись по узгір'ю, вийшов на майдан, який панував над містом. Навкруги його, амфітеатром, були будинки, військові та міського уряду. Ашінова та архімандрита з деякими старшими запросили в помешкання при військовому клубі, а решту вмістили в касарню військову. Ми запросили студентів Біляєва, Вороновського та поручика Михалапова до себе, в місто, до куреня, де ми мешкали 6 чоловік. Про поручика Михалапова, я пригадував, як він утікав через протоку на резиновій подушці, як його влімали і він збожеволів; це було дійсно так, але божевілья своє він штучно симулював, щоб уникнути якогонебудь карного заміру з боку Ашінова, а тепер він був зовсім здоровий. Сонце вже зайшло, і ми збиралися улаштувати гарну вечерю за ради гостей, розмовляючи про останню трагедію в Сегалло, якою завершилася ця ашініяда, пригадували подробиці розстрілу. Коли раптом вбігає до нас в курінь араб Селім, наш перекладач, і схвильовано почав розказувати нам, що „франсе московам касура ³⁾ буде робити“, на майдані улаштовують для цього поміст, чи що, він не може довідатися, бо французькі вартіві не впускають

¹⁾ Зброї у ашінівців французи не одбирали.

²⁾ Прап'р був коштовний з малюнком голови Івана Хрестителя, во ім'я якого була церква місіонерська в експедиції, поверх держална позолочуване яблуко з хрестом.

³⁾ Касура — карати, вішати, розстрілювати.

нікого на майдан. Ця непевна звістка нас збентежила дуже, щось і не вірилося цьому, але нас опанував смутний настрій, якась непевність, бо діло ще не закінчилося, що французи з нами далі думають учинити, невідомо було нам.

Поки ми міркували про це з приводу цієї звістки, входить до куреня наш знайомий француз, військовий фельдшер мосьє Піті; він приятелював з нами і вчився по-російськи балакати; жартовливий юнак, він часто нас розважав своїми штуками. Він увійшов до нас з своїми звичайними жартами та російськими сороміцькими словами, які він вперше добре вивчив і смаковито пишався ними.

Він, попліскуючи нас долонею по плечах, таємнично розповідав, що ми сьогодні будемо дуже задоволені, він власне прийшов за нами з наказу начальства, щоб привести з собою, нас усіх.

Ця таємність та його підморгування нас не втішило, а ще гірш роздратувало, ми ніяк не могли допитатися його, щоб сказав правду. На прохання наше, він усе відповідав жартами, показуючи жартовливо, виразним рухом, біля шиї, обводячи пальцем, що нас вішати-муть на шибениці. Ми заспокоїлися, бо відома річ, що якби нас там мали карати, чи що, то нас тримали б у в'язниці і тепер би прислали по нас озброєного салдата, чи поліцаю.

Зібралися ми всі і пішли до майдана, на котрім по приїздові з Сегалло усіх порозміщували французи. Як тільки увійшли на майдан, то вгледіли біля будинку, де військовий клуб, ряд столів виродовж, які були вкриті скатірками, а на столах тих було все, що найшлося в місті найкращого по крамницях, skleпах та ресторанах та на військових крейсерах, в буфетах. Безліч пляшок з всякими лікерами та винами і закусками. Одночасно з нами увійшли і всі члени експедиції з касарні, потім, в супроводі офіцерів, Ашінов з жінкою та архимандритом і з своїми старшинами.

Цікаве впевнення було у всіх членів експедиції, що архимандрит Паїсій був полюбником жінки Ашінова. Оскільки тому була правда, запевне доказувати не можна, можна тільки здогади робити, бо це тріо було нерозлучне скрізь. Часом бувало, що в таборі в однім наметі архимандрит мешкав з Ашіновими, а у фортеці Сегалло, там в однім помешканні зовсім оселився. Сама мадам Ашінова в таборі і в фортеці ходила з приводу спеки в дуже розкритому одягу, в прозорій білій сорочці, якої навіть завзяті наші нахабники соромились.

Незабаром з'явився адмірал з своїм штабом; він сказав промову, в якій він вшанував росіян, жалкував про сумний випадок, в якому французи заповіді російським своїм друзям лихо, і казав, що спочуває нашому лихові. Тому прохає забути на який час сумну дійсність і запрошує бути дорогими гостями у французів, не відмовитися від хліба - солі, яку від широго серця пропонують французи.

Він зробив рух, запрошуючи до чарок та бокалів. Ашінов стояв з нею мов дерев'яний, не звертаючи уваги на цю промову, і коли ад'ютант переказав цю промову, він ні слова не відповів на це. Він демонстрував своє нехтування, вона теж ні слова не промовила на це, хоч адмірал найбільше звертався з промовою до неї, з приводу її знання французької мови.

Зате виступив на сцену духовний промовець, архимандрит Паїсій, він з промовою своєю не до французів звертався, ні, — він до своїх чад бідних звертався, як пастир, як батько, що пекеться ними... чого він тільки не плескав у своїй казані. Він звертався до всіх чесних руських людей, до всіх тут присутніх не йняти віри французам, ні

їх улесливими речам, бо це Іудини поцілунки, не їсти хліба - соли, не пити їх отрути, нехай не думають французи, що вони цим своїм вшануванням примусять нас забути, яку кривду вони вчинили нам. Кров, пролита від французьких гармат, невинних дітей наших, волає до неба, всякий з вас нехай пам'ятає, що наші загублені браття примушують нас не забувати цієї події і не творити з французами злагоди. Вмолю вас не торкатися до страви, ні до питва. Я ваш постійний молитвенник, я за вас відповідаю перед богом і перед російським урядом. Не бійтеся французів, я ваш захисник, і волосся з вашої голови не впаде без волі божої. Всієї цієї промови нема потреби згадувати, він так зарепортувався, що вже сам не тямив свого верзіння.

Французи стояли зніяковіло, уважно, думаючи, що під щось путнє промовляє, і ждали, що він щось промовить до них. Становище стало важке, усі мовчали, хоч заздро позирали голодними очима на спокусу, яка містилася на столах. І дійсно, що атмосфера була важка, під так завантажив своїм глаголом повітря, що, здається, не було ніякого виходу з нього, ми всі, як дурні, попускали голови і руки, соромлячись один другого, а найгірше французів.

На щастя, з цього тупика нас усіх вивів Біляєв, студент. До цього дня і часу він і його товариш Вороновський жили незначно, тихенько, не визначались нічим, не вмішувались ні в що, і нічим не реагуючи на всі ашнівські вчинки.

Він вперше вийшов з промовою, за час пробування в експедиції в нього багато накупіло в серці гіркоти, і тут він вилив її при цій нагоді.

Товариші, промовив він, не будьмо нерозумні, ми ось зараз вислухали безглузде верзіння цього неуча дикуна, що називається архі-мандритом, він вас навчас, щоб за хліб, за сіль, що нам французи пропонують, з огидою плюнути їм в лице. Невжеж ми покажемо себе, дійсно, некультурними дикунами, про яких склалася в цивілізованих людей за кордоном певність, що ми дійсно дикуни? Ми самі в своїх вчинках хазяїни, і не дамо собою керувати, насилувати свою волю цьому неучові, цьому постолові нікчемному. Досить ми вже були під його впливом та начальством, досить ми бачили і терпіли від цих керовників наших і тепер бачимо, до чого це привело, ми дали себе обморочити один раз і тепер ми за те караємось, невжеж ми дамо себе іще дурити та морочити? У нас тепер ніяких нема начальників, щоб нами заправляли, а от ці, які перед вами, такі ж самі тепер французькі полоненики, в'язні. А коли французи нас вітають, як вільних людей, рівних, а не як в'язнів, поводяться з нами шляхетно, по-людськи, то невже ми, забувши гідність і честь нації російської, викажемо французам, що ми дійсні варвари, дикуни і не заслуговуєм цієї шани, якою тепер французи нас вітають?

Хто в цім нещасті більше винен, як не вони, ці наші керовники, ми не будемо зараз розбиратись в цім ділі, ми змучені, стомлені морально і фізично, і раді, що французи нас ще хоч за людей мають, то невже тепер послухаємось цього брехуна і одвернемось від їх хліба-соли, щоб завтра благодати в них шматок хліба, якого вони не дадуть.

Із-за того, що цей психічно-ненормальний суб'єкт істерично галасує та лає французів, і ми повинні бути такими?

Я передбачаю цей предумисний намір хитрого попа, щоби посіяти ворожнечу, зробити нелад, поводитись ганебно з французами, щоб тим можна було опієся виправдуватись та обвинувачувати французів, що вони з добра - дива приїхали і почали в нас стріляти. Пам'ятаєте,

що відповіли нам в фортеці, на запитання наше, чого це французькі офіцери приїхали? Нам відповіли, що в гості до нас, це було якесь глузування над нами та над французами. Чи можливо ж це, щоб гості, котрі приїхали погостювати до своїх співників руських, без усякої рації почали в нас палати з гармат? Хто, як не вони, наші шановні начальники, винні в нашій безголов'ї, в наслідок їх політики? Це діло непевне, ми дізнаємось правди, і я не я буду, коли не виявлю, хто в цім ділі винен. Зараз отцей піп попереджував нас, що французи в частуванні, в страві та питві можуть нам дати струти, видно, що людина, котра додумалась до такої божевільної думки, єсть людина ненормальна, а в полоні ми мусимо слухатись і скорятись тим, хто наш переможець і хазяїн. Ми досить слухались та виконували безглузді накази та розпорядження своїх бувших шановних начальників, ми бачили наслідки цих розпоряджень, згадайте Таджуру, з якого приводу Таджурський султан загадав, щоб ми пізно від табору не відлучались?

Отже, товариші, я пропоную вам з подякою прийняти те, що нам французи дають, а що тут ніякої отрути немає, то нехай буде доказом те, що шановні хазяїни з нами вкупі будуть їсти та пити".

Тут зчинилася неймовірна, дика сцена: осатанілий архімандрит, з піною в роті, істерично, почав лаяти Біляєва, не можна всього переказати, бо багато не можна було розібрати, галасували деякі з старшин, щось і ашнівське подружжя говорило, говорили кубанці, обстоючи попа та Ашїнова. Чутно було, як піп загрожував Біляєву карою в Росії, що по приїзді він поскаржиться „дедушке" Біляєва та інше. На це Біляїв відповів йому, що „дедушка" тепер на поріг його не пустить і собаками зацькує шахрая такого.

Врешті, невідомо вже, як це вчинилося, хто перший наступ зробив до стола та до бокалів. Біляїв звернувся до адмірала, вибачившись за сцену з попом, дякуючи за вітання нас і почалося тут незабутнє, історичне частування та вшанування. Протягом двох годин лунали по майданові та до міста докочувалися вигуки: „Vive la France", „Vive la Russie", та російське ура.

В бенкеті цім славетне тріо не брало участі; поклавшись на хворість та настрій з приводу всієї трагедії, вони відмовились від вшанування. Були і ще скілька людей, що не могли ділитися з нами цього бенкету, це ті бідолахи, що втратили в фортеці дітей та рідних батьків, вони були в жалобі.

Години через дві, після бенкету, французи запрохали нас до клубу усіх, але як було між нами багато голодранців, босих та голих, то ми самі бачили, що це неможливо; в клубі було багато дам, жінки службовців та офіцерів, впустити до клубу таких обшарпаних було не можна, та й самі ці сіромахи це добре розуміли і не зробили б цього. Але деякі вже були напідпитку, то не зважали на пристойність, настирливо хотіли просунутися в клуб. Хто мав змогу дістати який одяг, той заходив.

В клубнім залі грали два оркестри з крейсера і мійського гарнізону, вони влаштовані танці. Ад'ютант Цейль мав великий поспіх, як танцівник; у своїм ефектнім, черкеським одягу він робив велике враження на французенок. Було багато танцівників балових і французів.

Але ось з'явився з наших молодий хлопець, з тих обшарпанців, яких не впускали наші вартіві. Ми самі встановили варту, щоб доглядати за своїми і не допускати до скандалу. Як тільки зауважимо, що який перепустив міру, то ми його тихенько спровадили до касарні

спати. Цей хлопець по фамілії Блісєєв був інтелігентний, шляхетний, але був обдертий, одіж його, за час подорожі та пробування в таборі та фортеці, пообношувалася, забруднилася, а як зайвої в нього не було, то ця одіж обернулася в нівець, одна сорочка брудна та штани, які колись мали вигляд, а тепер перетворилися в цурки. Він хлопець був тверезий, а тут як він не тримав себе, видно, грошки від вина наслідився, бо не зміг перебороти в собі спокусу потанцювати.

Спершу на нього подивилися французенки злякано, ми самі зніяковіли, і не встигли ще обміркувати, що діяти, як він пустився соло по залю танцювати вальса. В цей момент оркестр грав вальс і яких десяток пар танцювали. Французи, зніяковіло вгледівши його, перестали танцювати і здивовано дивилися, як обшарпанець штучно виробляє конькобіжні викрутаси. Через яких десять хвилин він став героєм вечора. Вже після першого танку буря оплесків загриміла, а після двох трьох танків його самі французенки ангажували на танки, не гребуючи вже брудним одягом його; охочі до сенсацій, вони не зважали на те, що часом по сорочці було видно, як повзли паразити.

До самого досвітку пили, їли та танцювали. Коли після випивки у французів порозв'язувалися язики, то почалося з руськими таке побратимство з поцілунками та брудершафтами, що можна було запрягати якого хочеш француза, сісти йому на спину і він любенько повезе руського.

Тут, видимо, була особлива політика у французів, котрі після знищення експедиції в Сегалло зрозуміли весь жах свого вчинку. Вони зразу побачили, що це не злочинці, не каторжники. От вони і потратили всі сили, щоб загодити, примусити нас забути той злочин, що вони спричинили нам.

На другий день по місті ходили цілі юрби ашівців, як у себе дома, черкеси та кубанці, озброєні, усі заходили в ресторани та буфети, пили, їли і грошей ніхто не брав з них. Спершу французи дали наказ, що нігде ніхто не повинен брати з руських гроші. Французи на свій погляд міркували, що вони вчинили добре, але це не для ашівців, бо зараз же почали ашівці зловживати цим, пиячити та бешкети чинити. Того ж дня, біля 11 год. ранку, до нашого куреня надійшли двоє осетин, вони відкрито почали нас лаяти, обзиваючи зрадниками, втікачами, що продали французам всіх товаришів та згубили всю експедицію, загрожували нам, що беззастережно нас повбивають, не довго вже нам гуляти.

А в той час Ашїнов та архімандрит збирали юрби ашівців та підмовляли їх, доказуючи, що експедиція загинула через наше зрадництво. Після вчорашнього виступу і промови студента Біляєва він бачив, що проти його є велика опозиція. І дійсно, що нас, дев'ять чоловіка, це шість втікачів, два студенти і один поручник, були на його думку великими ворогами йому і для всієї експедиції.

Завдяки такому випадкові, як погроза та похвальба, та з приводу того, що ресторани дають без грошей ашівцям пити, наші студенти пішли до адмірала Ольрі та коменданта зі скаргою на погрози осетин і за порадою, щоб забезпечити себе від якогонебудь нападу. Через скільки годин вони прийшли заспокоєні, французи самі були вже збентежені тим, що дали таку волю Ашїнову та його опричним. І того ж дня до вечора осетини та кубанці були роззброєні і замкнені у в'язниці, Ашїнов з жінкою був евакуований на військовий крейсер, що стояв в затоці, архімандрит в своїм помешканні був під

вартою салдатів, їм було заборонено зноситися з членами експедиції. В ресторанах та крамницях перестали давати не тільки в борг, а і за гроші пиття. Харчі французи видавали для експедиції скільки було потрібно, переписавши усіх, тоді настав спокій.

Від французів студенти наші довідалися, як Ашінов нахабно обдурив членів експедиції в Сегалло, сказавши, що французи приїхали в гості до нас, і тим викликав катастрофу на свою голову і глори людей.

Через тиждень нашого життя в Обоці французи покликали Вороновського на розмову, вони тепер більше мали зносин з ним, ніж з Ашіновим з приводу долі членів експедиції. В розмові французи висловилися, що як російський уряд вас одцурався, то французький уряд мусить потурбуватися про вас, і ви будете проживати у Франції чи по колоніях її, будете одержувати посади. Цим французи ще не обмежилися, вони хотіли запевне звиритися, чи дійсно ми якийсь злочинний елемент, що царський уряд зрікся його і не хоче визнавати.

Одного дня французи сповістили усіх ашнівців, що в Росію йде пароплав з вантажем, що хто бажає їхати в Росію, то може сідати, бо скоро він відпливе. Після цього, через годину, майже всі члени експедиції були на причалі біля пароплава. Тоді французи звеліли знов розійтися і підождати пасажирського пароплава, на якого можуть вміститися усі, де будуть в кращих обставинах та вигоді. З цього випадку французи переконалися, що це не єсть якась банда, а дійсно обмануті люди.

ДОМАГАННЯ ЦАРСЬКОГО УРЯДУ ВИРЯДИТИ ЕКСПЕДИЦІЮ В РОСПО

Ще через який тиждень, французи одержали повідомлення доставити всіх членів експедиції до Суеця, де експедицію забере російський крейсер „Забіяка“. Негайно нас французи навантажили з нашим майном на своїх два військових крейсери і доставили нас в Суец...

В Суєці ми зробили пересядку на крейсер „Забіяка“ і того ж дня, од'ясувавшись гарматними пострілами, військові крейсери двох націй розійшлися. Французи вернулися в Червоне море, а наш крейсер „Забіяка“, на якого ми посідали, увійшов в Суецьку протоку, до Порт - Саїда.

Тут з нами дев'ятьома, що складали опозицію ашнівським замірам, зчинилося несподіване лихо. Була 12 година дня, обідня пора на крейсері, він тихо посувався вузькою протокою, а на палубі ми під наметом з презента розташувалися, і нам, вкупі з матросами, був запропонований обід. Попереду покликали нас до великого балона, з якого почастували доброю пайною рому, яка тоді була постанова в військовій флотії, а опісля гарного обіду, коли ми всі відпочивали, підійшов старший офіцер крейсера з папером і почав викликати нас по фамилії.

Викликані: Вороновський, Біляєв, Міхалапов, Подольський, Вороной, Картамишев, Гордасевич, Литвінов і Журменко одійшли на бік. Тоді офіцер промовив: „хто з вас подумає втікати, тому куля в спину, хто замислить вчинити шкоду яку кораблеві, то того в кайдани закуємо“. Потім озброєні матроси, що оточили нас, підвели до борту, відчинили круглу залізну покривку в палубі, і в дірку, що ледве чоловік зможе пролізти, офіцер звелів нам злизати по верівчаній драбинці, яка була прив'язана туди. Це була цистерна для

води, яка тепер без потреби була суха і правила за в'язницю для провінних матросів. Коли ми повлазили, то змогли тільки настояючи стояти в ній, така вона була вузька, сісти не було ніякої змоги, повітря душне, наче в бані, стіни гарячі, що притулитися не можна. З одного боку від борта тхне спекою, що нагріває тропічне сонце, а з другого — стіна від машини, теж гаряча, в додаток вартовий матрос наклав зверху цю дірку покришкою з ґратами. Через півгодини ми дійшли до одчаю, за браком свіжого повітря та від страшної спеки. Мокрі, як миші, ми обливалися власним потом, лементуючи та стукаючи, щоб відчинили навісну ту покришку. Матрос сам невільний був це зробити, ми покликали ст. офіцера, який нас запитував в цю бочку; коли прийшов офіцер, він запитав суворо: ну чого ще вам треба? Ми його тоді запитали, за що нас посажено у в'язницю? Він відповів, що це діло не його, а нашого начальника Ашінова. Ми попрохали, щоб хоч не зачиняли дірку у в'язниці, бо нема чим дихати, то він не велів нам і балакати й зараз же велів зачинити нас. Пройшло ще з півгодини, за яку ми дійшли до непритомності, деякі умівали, Біляєв пороздирав на собі сорочку, подряпав собі вид від істеричних рухів. Одного ми підсадили до поверха дірки, він почав гримати в неї і матрос відчинив. Ми вимагали негайно покликати капітана. Коли капітан з'явився, ми загаласували, що нас хотять задушити в цім залізнім мішку, через брак повітря в нас товариш умирає, що незабаром ми мусимо всі, як ті пацюки, подохати. Коли Вороновський запитав капітана: „скажіть, за що нас вкинули сюди“? — він теж відповів, що це не його діло, „а як ви злочинці і небезпечні люди, важитеся на життя свого начальника, то і мусите сидіти у в'язниці“. На це Вороновський відповів капітанові: „як же це, капітане, склалося так, що ви, командир корабля, повновладний розпорядчик тут, а підлягаєте Ашінову, ви послушали його, що він вам наговорив, і з його слів, не знаючи людей, взяли їх у в'язницю, та ще так жорстоко вкинули нас у мішок, де зовсім нема повітря, і чините якусь еспанську інквізицію середньовічної доби. Коли вже по вашому треба нас держати в'язнями, як злочинців, то для цього не треба нас душити тут, в цім ящику, закуйте нас у кайдани, на ланцюг, як хочете, щоб ми не втекли, але дайте повітря, бо тут нема чим дихати, тут спека така, що можна засмажитися, ми просимо вас пустити нас на палубу, бачте, що сталося з товаришем нашим, через брак повітря він зомліває“.

Біляєв, опам'ятавшись, накинувся на капітана: „Капітане! — мовив він — ви будете відповідати за ваш злочин, що ви у себе катуєте так людей, ви послушали якогось бандита, авантюриста, якого в Росії самого жде шибениця. Чи знаєте ви, хто він такий? Російський уряд зрікся його, він поза законом тепер сам, він повинен давати відповідь, що він натворив, що довів нас всіх до загибелі“. Капітан здався; то попередку він суворо був звернувся до нас, а після цієї промови він, нахилившись над дірою, зразу пом'якшав, на обличчі в його з'явилась якась розгубленість та нерішучість. „Добре, відповів він, я звелю вас випустити на палубу“, і тут же дав наказ матросам. Нас випустили, і ми на палубі сиділи під вартою шости озброєних матросів.

А в цей час саме, в загальній каюті, Ашінов та його жінка розважалися, вона на п'яніно вигравала, а він пив з офіцерами, чути було голосну балачку та регіт. Увечорі о 6-тій годині подали нам вечерю, ми, по правді сказати, боялись тепер і до їжі торкатися. Ми

не могли бути певними своєї безпечности, хіба не може на думку спасти Ашінову нас потруїти. Ще на французькому крейсері, як ми їхали до Суєца, він підмовляв нас, підсиляючи свого ад'ютанта, який вмовляв нас, щоб не йти супроти отамана, він обіцяв в Одесі поодити нас, дати грошей на подорож додому, одно треба було тільки говорити, що французи розграбували майно експедиції, вмовляв говорити скрізь, що Микола Іванович — гарна людина, добродійна, що він про нас пеклувався, як рідний батько. Вже одно те, що він вас за зраду і втечу до французів простив, чого варт, ви повинні йому дякувати, бо в Росії вас за це мають повішати на шибениці, от він тепер і буде вас захищати.

Ми посміялись над цією наївністю, а до того запевнились, що у Ашінова єсть чого боятися нас, коли він так пеклується повернути нас до себе. Що він загодив усіх, це було видно, бо ті, що увесь час в Таджурі більше всього ремствували та проклинали його, тепер, навпаки, ставилися вороже до нас, та пострікали нас, що через нашу зраду французи знищили всю експедицію. Одне було дивно, що цих двох студентів він не вмовляв, не підсилав до них нікого, а ад'ютант, вмовляючи нас, все пострікав, що ми слухаємось тих вчених дурнів, які в експедиції були ні нащо не здатні і не корисні, а тільки на баламутство способні. Ну та все одно, їх ніхто не слухав, бо знав їх, вони потихенько увесь час дбали про те, щоб шкодити, нічого, вони розплатяться за це, як ми приїдемо в Одесу. От такими словечками нас навертали до Ашінова. З приводу всього цього, ми були обережними, а коли подали нам вечерять, то ми і не доторкнулись. Матрос, котрий приніс вечерю, здивувався на це, але ми йому відповіли, що боїмось отрути, він, усміхнувшись, взяв ложку і почав їсти, доказуючи, які ми необізнані, тоді ми взялись за ложки і повечеряли. Вночі, коли ми спали, мене торкнув вартовий матрос і відкликав в коридор, там мене дожидався ад'ютант Ашінова Цейль, який знов почав вмовляти мене; я обіцяв побалакати про це з товаришами, а потім більше не слухав і уникав балачки з ним.

Ми наближались до Порт - Саїда, в дорозі нам було відомо, що в Порт - Саїді зробимо пересядку на пасажирський пароплав до Одеси. На другий день, коли крейсер наш вийшов з протоки і увіходив в затоку Порт - Саїду, ми побачили скільки десятків військових крейсерів та панцерників усіх націй, які прийшли до Порт - Саїду з метою побачити ашівців. Цей надзвичайний з'їзд військових ескадр скількох націй виключно був викликаний цікавістю побачити ашівську банду. Усі держави були певні, що нас там понад десять тисяч війська, що їхало на допомогу Абесінії. Це все Італія розголосила.

Ми йшли смугою затоки між ними, які обабіч валкою стояли на якорях; проходячи повз французького панцерника, там заграва на палубі оркестр російський гімн і почали ясувати нашому крейсерові прапором, а матроси стояли по щоглах, реях та вантах, кидали шапками та кричали „ура“ разом з нашими матросами. Через півгодини ми дивилися з зацікавленням, як командири усіх кораблів військових приїждили на крейсер „Забіяку“ з візитацією, капітан з помішниками стояв увесь час на палубі біля сходів і приймав гостей по морському статуту. Капітани приїздили, виходили на палубу, чомокнались по військовому, рапортуючи один другому, прощались, від'їжджали, а другі приїздили. Ашінов крутився на палубі, він десь уявляв собі, що це власне з-за його персони приїждять, але на жаль

ніхто не чоломкався з ним, і капітан нашого крейсера не познайомив його ні з ким.

В Порт - Саїді усі члени експедиції були пересаджені на пароплав „Лазарьов“ р. о. на Одесу, а 36 чоловіка залишилися на крейсері „Забіяка“.

Тут була одержана телеграма доставити Ашінова особливо до Севастополя з архимандритом.

Ашінов нас не хотів відпустити од себе, бо він звальював вину за крах експедиції на нас, де'ять членів опозиції. До Севастополя з архимандритом поїхало скільки черців, а з Ашіновим їхали кубанці і черкеси, яким так було зручніше на Кубань та на Кавказ.

Коли ми вийшли з Порт - Саїду, то в дорозі до Дарданел нас переслідував увесь час ад'ютант Цейль, домагаючись зректись цих студентів і зробитись одностайними з ними, цебто ашіновськими пришивхостами. Він більше змагався мене вмовляти, Микола Іванович, мовляв, жаліє, що ви такі дурні, піддалися під вплив тих шкідників, французьких шпків, Вороновського та Біляєва. Отаман вас хоче врятувати від шибениці, бо жаліє вас, хіба ви не відаєте, що Біляєв та Вороновський, це французькі агенти, які були підкуплені французами, мали зносини з ними, а ви з ними заодно будете? В Миколі Івановича сест' певні докази, що вони шпиги, а ви, як утікачі, то провина ваша однакова, ви всі зрадники, ми з Севастополя поїдемо до Петербурга, де вас будуть судити і скарають. Повідай товаришам, що коли до Севастополя ви не згодитесь, то увесь час будете їхати в'язнями, а як згодитесь, то вас зараз М. Ів. звільнить.

Все це я переказував товаришам, і ми з цього зробили висновок, що Ашінов щось почувас за для себе погане і безнадійне, і, не зважаючи на залякування, ми трималися міцно один другого в своїй купці.

Перед Дарданелами наш крейсер зупинився. Тут, біля Турецької фортеці, нас повинен забрати другий крейсер з Чорного моря, бо Турція через свої протоки Дарданели та Босфор не пропускає військових кораблів. Незабаром з Дарданел вийшов крейсер „Псе-зуапе“, на якого ми через яку годину пересіли.

АРЕСТ АШІНОВА Й АРХИМАНДРИТА. СЛІДСТВО В СЕВАСТОПОЛІ

На крейсері Псезуапе, на якого ми пересадовилися, зчинилася негадана важлива для нас подія. Не встигли ми пересісти на палубу, як Ашінова охопили озброєні матроси, капітан крейсера звелів Ашінову віддати свою зброю; на нас це зробило надзвичайне враження. Таким побитом, це тріо дїждалося своєї черги. Матроси вийняли свої шаблі і повели їх в камеру чи в'язницю. Ми стояли і ждали, що і нас возьмуть у в'язницю, але на диво на нас ніхто не звертав уваги. Через скільки хвилин матроси запропонували нам посторонитися і не заважати їм. Ми одійшли осторонь від проходу і все ждемо, що зараз нас заберуть, пароплав увійшов уже в протоку Дарданели, ми вже подумали, що нас забули. Нарешті, ми запитали одного офіцера, чи можна нам відлучитися до убіральні? Чому ж не можна, тільки, будь ласка, не курить пigarок нігде, крім бака біля гнота. (Це особиста курильня для команди, там раз - у - раз тліє поволі гніт, до якого закурюють). „А деж нам розташуватися“? — запитали ми знову. — „Та де собі хочете, крім корми“. — „А як же вартових не видно, чи може заборонять без наказу“? Той здвигнув плечима: „Навіщо вам питати вартових, тут єсть днювальний, якого можна питати,

чого потрібно". Ми все таки ніяковіли, не довіряючи самі собі, що це робиться. Нарешті, як ми в курильні курили з матросами, розбалакалися про експедицію, то від них довідалися тоді, що капітан одержав в Константинополі телеграму з наказом заарештувати Ашінова і привезти в Севастопіль, а про нас нічого не відомо, ми знаєм, що тільки одного Ашінова та архімандрита мали забрати з „Забіяки". Тоді ми зрозуміли і з'ясували собі причину нашого арешту на „Забіяці". Капітан крейсера „Забіяки", середоземної ескадри, одержав наказ забрати в Суєці членів російської експедиції, про яку він чув і читав в часописах та журналах, але про те, як поводитись з ними, а зокрема з самим Ашіновим, він нічого не одержував, особливо, про його арешт чи членів експедиції. Не знаючи дійсного становища експедиції, він знав тільки славетного мандрівника Ашінова, про якого увесь час писалось, і ось тепер він має задоволення його бачити і везти на своїм крейсері, таку поважну особу. Він виявив до його особисте поклоніння та панькання, як до самого Ашінова, так і до його жінки. А той не забарився використувати це поклоніння до себе, він і звелів нас заарештувати, як злочинців, що ми зрадники, утікачі і до того ми ще, мовляв він, зазіхаємо стратити життя його дорожчої особи. Той запобігливо і виконав цей наказ, бо як же інакше. Ашінову за увесь час не приходилося нюхати такого фіміяму, як на „Забіяці", де капітан і всі офіцери йому кадили, тут і мадам Ашінова мала можливість пофліртувати з офіцерами. А капітан Псезуапе, цей нахабник, насмілювався, не встиг він вийти ще на палубу, скомандувати: на крраул! Шаблі на голо! і... прошу одати вашу зброю. Тут дійсно можна було злякатися від такої несподіванки. І от ми тепер вільні, ми могли б глузувати з в'язня, але нам це і не думку не спадало, ми ще не знали, що нас жде в Севастополі та Петербурзі, куди нас Ашінов за собою тягне. І як не дивно, тут Ашінов не зміг нас зробити в'язнями, і ми до самого Севастополя їхали вільно. А він як Пугачов у клітці їхав. Адьютант його не докучав нам більше про зречення своєї опозиції.

Так ми ранком 25-го березня 1889 року, після 3½ місяців, відколи вирушили з Одеси в Африку, поверталися назад, без слави та без злата, не як славетні мандрівники, а як мізерна голота. Була година восьма ранку, понад узгір'ям і на причалові, що називається Графська пристань, було сила народу, як і в Одесі, тільки з великою різницею; тут позбігалися подивитися на ашінівський звірінець, була надія, що привезуть дикунів, абесінців та звірів з Африки. До того ще цілої півсотні жандарів кінних на причалі, які вигукували, відганяючи публіку від крейсера і з причала, „празойдісь"! Тут нам серце тьохнуло, це вже несподіване щось готується. Півсотні жандарів, це тільки на державних злочинців посилається, для варті.

Яка ж була незадоволена севастопільська публіка, висловлюючи своє ремство та обурення; тільки те і чути було: „Это чорт знает что такое, безобразие! Стоило в такую погоду трепаться на пристань, чтобы увидеть несколько отвратительных каких - то рож".

Чого вона хотіла і кого побачити бажала: чи негрів та мавп, чи африканських струсів та слонів? А погода дійсно була гідна, зверху йшов сніг на половину з дощем, і тут же перетворювався в кашу, а вулицями текла річка брудної води.

Нас усіх оточили кінні жандарі і погнали в якусь касарню, ашінівська трійця десь була під охороною повезена в готель, а ми знову

опинилися в'язнями, тільки не так суворо вже. Через скільки днів стало відомо, що нас до Петербургу не повезуть, а будуть робити слідство тут, в Севастополі. Сюди приїхав чиновник особливих доручень та якийсь великий князь інкогніто. І почали нас цілий тиждень водити щодня до канцелярії слідчих на допити, не як обвинувачених, а як свідків, слідство власне провадилося над Ашіновим та архимандритом.

Поодинокі нас впускали і запитували, як було з самого початку, з Одеси, і до останнього дня, до розстрілу франц. ескадрою в Сегалло. Все, що робив Ашінов, з ким мав зносини, які, як поводився з нами, з тубільцями, які домисли були в його на далі, що купував за кордоном, які діла мав з приставниками чужоземними, що говорив про Абесінію, коли збирався туди їхати та інше.

Ми усі, особливо нас 9 опозиціонерів, усі виявляли, як один, одне те, що було.

Останнього дня в слідчій камері відбулася остання картина абесінської авантюри. Копт, якого Ашінов привіз з Африки, Аварка, молодий хлопець 19 років, котрий був увесь час біля Ашінова в окремій становищі, жив у нього, їв з ним і був за перекладача в зносинах з тубільцями, — його теж допитували. Слідчі знали, що найбільше він може знати про Ашінова, бо він з ним два рази був в Африці, він більше знав і більше зміг би оповісти слідчим, але він уперто нічого не відповідав, відмовляючись, що нічого не знає. Але царські слідчі були фахівці свого діла, уміли розв'язувати язика. Вони його ласкаво, милуючи як дитину, обійшли, розжалобили дикуна, нагадавши йому про неьку рідну та про те, що він залишиться на чужині сиріткою; як Ашінова, його опікуна та заступника засудять, то вони, мовляв, попеклюються за нього, дадуть йому грошей і вирядять в його країну додому. Тоді дикун від тієї чулості, що розбуркали чиновники в йому, розповів усе, що він знав і бачив. Він розказав, як його Ашінов узяв від матері, як усюди возив його з собою, як уперше він був в Абесінії на кордоні, бажаючи добратися до столиці Абесінії, обдаровував подарунками воеводу, Раса Алулу, але той не впустив його до Адес - Абеби. Потім назад як їхали, як гостював Ашінов в сомалійського султана, з яким учинив побратимство і як виторгував за зброю чотири тисячі гвинтівок фортецю Сегалло, і умовились на далі з'єднатися в спілку, щоб вигнати французів з колонії їх, Джібуті та Обока, і заволодіти ними, як обіцяв йому від російського царя нагороду велику. Через що Ашінов не хотів так уперто виходити з фортеці Сегалло, коли адмірал Ольрі йому наказував, — це щоб йому одволікти час, бо ще не багато залишалося до прибуття сомалійського ватажка Магомет - Лейту, який мав прибути на свято Байрама в Таджики, як він повідомляв через свого посланця. Тоді Ашінов мав скласти з ним офіційну угоду та зміцнення на паперах за російським урядом фортеці Сегалло. Тоді Ашінов мав Магомет - Лейту передати ту браковану зброю, що привіз з собою з севастопольської збройниці. Ще треба було Ашінову підождати чотирнадцять днів свого побратима і хто знає, що могло б виникнути з цієї угоди; можливо, що тоді Ашінов на основі цього документа, викликав би ворожнечу, яка довела б до гірших наслідків спільників, Францію та Росію.

По закінченню слідства, нас в останнє покликали до канцелярії слідчої, де нам повидавали проїзні свідоцтва та грошей на дорогу і веліли роз'їхатися по домівках і нікуди не відлучатися з дому, одібравши з нас підписи.

Наостанці ми запитали в слідчого урядовця, що нас жде з приводу цієї історії, чи будемо ми відповідати за це, як утікачі з експедиції? Нам на те відповіли: нічого вам за це не буде, може бути спокійні. Але найкраще за для вас буде, як ви ніколи, ніде, нічого не будете балакати про ашінівську експедицію.

Так закінчилася ашінівська епопея, яку прозвали в свій час часописи „Ашініядою“. Ашінів виїхав додому, як і ми, архимандрит в Воронізьку пустинь покутувати свої гріхи, кубанці на Кубань, черкеси на Кавказ, а та частина, що пересадовилась в Порт - Саїді, — на Одесу. Всі часописи відразу замовкли, особливо нігде з цього приводу ніяких коментарів не було, тільки інколи, де в яким часописові промайне яканебудь звістка, яка має стосунок до ашінівської експедиції.

ВИСНОВОК]

Через якийсь час з'явилася в часопису звістка, що французи надіслали до Росії вісімсот тисяч франків, які асигнувалися тим, котрі найбільше постраждали в експедиції, але російський уряд відмовився від цієї жертви і повернув ці гроші назад у Францію.

Було відомо знову, що французький уряд усунув з посади адмірала Ольрі, котрий обстрілював фортецю Сегалло. Була між іншим ще така сенсаційна звістка, що італійський уряд дякував французькому за знищення ашінівської експедиції і що з цього приводу уряд французький дуже обурився на Італію, був конфлікт італійців з австрійцями з приводу арешту пароплаву австрійського „Амфітріда“ і його капітана за те, що він перевозив вантаж зброї та козаків в Абесінію. З цього всього складеного можна бачити, що це дійсно була авантюра царського уряду, вона могла б і вдатися, якби цієї експедиції був керівник менш честолюбний та розумніший. А що в Ашінова були честолюбні плани, щоб в майбутнім зробитися якимнебудь замісником абесінським, „Расом“, або королем сомалійським, то це дійсний факт, про це свідчить його поведінка, та він і не таївся перед своїми помішниками. Він зразу, як приїхали в Таджуру, зробився деспотичним керманічем, він наказав, щоб його називали його високопревосходительство, він дійсно вже почав поводитися, як якийсь царик; можна було сподіватися, що він не для користи царського уряду старався, а задля своїх особистих інтересів і на свою користь. З таємничих розмов між його помішниками, особливо його хорунжого Миколапова, з його промови іноді було видно, що мета Ашінова була зробитися царком сомалійського племені. Як би це він зробив, щоб свого побратима Магомета - Лейту усунути, чи стратити його та прихилити тубільців до себе, невідомо, але отце єднання з сомалійцями, що мало відбутися, то це дійсний факт, Ашінів цього не таїв.

Між іншим його вірні охоронники, його дружинники, як він звав осетин, як виявилось, не були вже такі вірні, як він на них покладався. Від них йому готувалася загибель.

Один з золотототців одеських, халамидник, по фамілії Потапов, поділився в Одесі, по прибутті назад експедиції, цією таємницею з другими членами експедиції; ось що він повідав.

Осетинам було відомо, що в Ашінова при собі було на півтора мільйона карбованців грошей, вони про них знали, бо їх охороняли, в них уже було згуртовано і вироблено плана, як заволодіти ними, стративши Ашінова, але це повинні були зробити руські, щоб забити Ашінова; крім осетинів, про цей капітал ніхто не знав. Вони тільки

одного притягли до спілки, цього Потапова, бо він сміливий і хоробрий, він на австрійському пароплаві показав, на що він здатний, обікравши арабських крамарів, та в італійського полковника Сан - Мініателі документи витяг, щоб довідатись, хто він такий. От з ним вони підготовували якесь повстання чи що, де б Ашінову довелося головою накласти. А вони забрали б ці гроші і мали на тубільській баркасі в Аден виїхати, щоб звідтіль в Росію.

Розказав, що Ашінов уперто відмовлявся вийти з фортеці перед французами, що ті гроші були в потайнім місці закопані, там вони так і залишилися буцім би то; через рік сам я чув, що туди збиралися деякі з членів експедиції, щоб їх дістати.

Через 5 років після цієї події довелося мені бути на Далекому Сході, в подорожі, на пароплаві „Джон - Коккеріль“ на р. Амурі. Іхав я з Хабаровська до Благовіщенська і познайомився був з одним французом, він гарно балакав по - російському, підприємець, котрий заснував в Миколаєвському, на Амурі, рибно - консервну фабрику. В розмові з ним я промовився, що був в ашінівській експедиції, тоді француз досконально оповів мені, як склалося, що французький уряд завдав своему спільникові, російському урядові, таку велику образу, як знищення експедиції. З його слів це так склалося: французькому урядові добре було відомо, що рос. уряд вирядив експедицію в Африку, і хоч російський уряд не повідомляв французький про неї, то французи не перечили нічого, як ця експедиція оселилася у фортеці Сегалло, і в знищенні цієї експедиції французький уряд не винен. Вся біда сталася через одного чоловіка, який це наробив і тим наробив ганьби всій французькій нації. Коли в Сегалло творилася подія, уряд наш не відав про це, лиш через яку добу стало відомо, що там сталося. Чоловік, котрий наробив таке лихо, це бувший керівник політикан Буланже, людина честолюбна і мстива; йому було відомо, що він буде усунений з посади, відставка його мала відбутися безумовно, хоч офіційно ще не було про це відомо, але в міністерстві було ухвалено. Хтось із його приятелів повідомив його таємно про цю постанову. Тут трапилося як раз, що від російського уряду надійшло повідомлення, в якому уряд ваш відмовляється, що ніякої експедиції не посилав в Африку. Буланже, розгнівавшись на свій уряд, що його позбавлено посади, поклав собі помститися чимнебудь. Одержавши в цей момент таке повідомлення про зречення вашого уряду від експедиції, він негайно, поки ще мав владу в своїх руках, і послав наказа адміралові Ольрі, командуючому Червономорською ескадрою, знищити ту експедицію.

От через цю то нервову людину і сталося це лихо. Опісля, як відомо, цей самий Буланже зробив собі смерть, але з якоїсь іншої причини.

Все наше громадянство було обурене на цю подлість, скрізь у Франції по містах були маніфестації, мітинги, в парламенті в Парижі ціла буря, де міністер Дерулед та відома письменниця мадам Адаш в промовах патріотичних завзято ганьбили уряд за цей вчинок. Тоді почалися ці пожертвування скрізь на постраждавших в цій експедиції. Але, на жаль, російський уряд не захотів прийняти цих грошей і повернув їх назад.

Наш уряд пішов далі в прояві своїх добродійних намірів, він цю фортецю Сегалло, де пролилася кров дітей та жінок, цих невинних жертв цієї жорстокости, подарував був вашому урядові, та і тут ваш уряд відмовився і не прийняв. Гроші, що зібрані були в нас на постра-

ждавших, після повернення їх назад з Росії, лежали в урядовій скарбниці.

Одного разу приїхало до Парижу двоє руських, учасників експедиції, вони з'явилися в міністерство з проханням виплатити їм щось, бо вони були покалічені тоді, підчас розстрілу, та поробилися інваліди. Документи в них були, що свідчили про це дійсно, в списках, що були в департаменті, вони теж стояли, як зареєстровані, їмасігнована була сума, яку вони на другий день мали одержати, але про це довідалося російське посольство, яке заарештувало їх за жебрацтво і вислало за кордон за межі Франції.

За те вже, як приїхав був до Парижу сам Ашінов та подав рахунок, що він витратив на це з власного капіталу, о, цей одержав усі гроші, щось 500 тисяч карб., його не вислав за межі Франції за жебрацтво ваш посланник.

А вже які свята справляли, на його пошану, як вшановували його, то ніякий чужоземний король не мав такої вшани у нас, як він. В своїх козацькім одязі, він зводив з розуму нерозважних французенок, одна мадам Адан мало не вішалась йому на шию. Його портрети, фотографії повсюди, по вітринах, на вікнах та по кіосках, очі зривали. Від прихильниць йому просто відгону не було.

Я запитав французза, як же це при його жінці було, бо вона ж ніде не кидала його, скрізь укупі вони мандрували, він відповів, що Ашінов в Парижі був один з своїм сином, молодим хлопцем років 17. Я спершу здивувався, звідкіля міг у Ашінова взятися син, коли ми про такого і не чули. Але потім догадався, згадавши про маскарад м - м Ашінової. Отой хлопець, промовив я, то і єсть жінка Ашінова, котра дуріла усюди так. У неї особлива манія якась переодягатися хлопцем. Француз оповів, що всі французьки були певні, що хлопець той був... ну як у східних народів, в магометан, турок та інше.

„Чому не поїдете ви у Париж?“ — спитав він мене? Ви член експедиції, зробіть одвідини одній мадам Адан і там ви будете такий поспіх мати, а ще як зодягнетесь козаком, в козачий одяг — наші дами це люблять. А мадам Адан, та може вам виклопотати кількість грошей, як постраждавшому членові експедиції“.

Я сказав йому, що не постраждав, не втратив нічого в експедиції, а тому і не маю права на якусь нагороду, а тим більш жуїрувати там, до того ж не маю охоти бути заарештованим за жебрацтво і не бажаю бути випровадженим за це консульством.

„Це правда“ — мовив француз, — це тільки одному Ашінову вдалося все, бо він був оточений ореолом слави, а наші охочі до всяких сенсацій, особливо безглузді наші жінки. Коли б Ашінов був мільйон вимагав, то йому виплатили б тоді.

Примітка. У першому та другому уривку статті т. Подольського трапилася друкарська помилка: надруковано, що охорона експедиції складалася із 75 чоловіка, а треба — 175, а разом з ченцями — 215.

Ред.

Хроніка

Редакція журналу висловлює свій глибокий жаль з приводу смерті заслуженого діяча радянської науки, президента ВУАН ДАНИЛА КИРИЛОВИЧА ЗАБОЛІТНОГО.

З ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ

„СПІЛКА ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ“

Органи ДПУ УСРР викрили й ліквідували контр-революційну організацію, що звала себе „Спілкою Визволення України“ й ставила собі за мету відновити капіталістичний лад, повернути поміщиків та поневолити робітників і селян України.

Найвидатніші організатори „Спілки Визволення України“ за років громадянської війни брали активну участь у боротьбі з радянською владою, тримаючи зв'язок із отаманами білих банд та піділійними куркульськими повстанськими організаціями.

На чолі організації стояли: колишній міністер, керівник буржуазної „Української партії соціалістів-федералістів“, член Всеукраїнської Академії Наук С. О. Єфремов; колишній прем'єр-міністер петлюрівського уряду „Української Народної Республіки“ й теперішній керівник автокефальної церкви — В. М. Чехівський; колишній міністер закордонних справ УНР — А. В. Ніковський; колишній видатний діяч У. С.-Д. Р. П., професор Київського ІНО, науковий співробітник ВУАН — О. Ю. Гермайзе; колишній видатний діяч буржуазної партії УПСФ — В. Ф. Дурдуківський та інші.

Організація мала найщільніший зв'язок із петлюрівським центром, що перебуває на службі в польських поміщиків та капіталістів і зве себе „Урядом УНР“. Водночас

організація додержувала щільного зв'язку з деякими представниками закордонних буржуазних держав на Україні.

Заарештовані керівники й члени цієї організації сами в своїх свідченнях ствердили не тільки існування цієї організації, а й характер контр-революційної діяльності, мету та завдання цієї організації.

Програма „СВУ“ сходила до повалення радянської влади й перетворення України на буржуазну державу під контролем і проводом однієї з сусідніх чужоземних буржуазних держав, відновлення поміщицької власності на землю, відновлення приватної власності на фабрики, заводи й шахти, сплати поміщикам за відібрану в них землю, сплати імперіалістичним державам боргів Російської імперії тощо.

Щоб здійснити згадані тут цілі, „СВУ“ залучила окремі елементи з буржуазно-поміщицьких груп молоді до спеціальної організації, що звалася „Спілкою Української Молоді“, ставила собі за мету чинити терористичні акти проти членів радянського уряду („СУМ“ органи ДПУ ліквідували одночасно з „СВУ“). Для своїх контр-революційних цілей „СВУ“ використала також українську автокефальну церкву.

Справу про учасників цієї контр-революційної організації найближчим часом розгляне Найвищий Суд УСРР.

МИХАЙЛО КОЦЮБІНСЬКИЙ В ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВІ

Світозорність сприймання природи й — тіні „хижого навколо“; безмежна ніжність і чутливість — і запеклість боротьби проти соціальної несправди, — от елементи, поєднані в його психіці.

Таким і намагалася відби й Коцюбинського

в своїй роботі проф. скульптор Леопора Блох.

І, треба сказати, що спроба надзвичайно вдала. Після формальних шукань останнього періоду — замикання центральної фігури твору в трикутниківі, чотирикутниківі і т. ін., погруддя Коцюбинського

Бюст М. Коцюбинського роботи скульптора О. Новосельського

Л. Блох віддає в стилі реалістично-імпресіоністичному йдучи за портретами останнього періоду життя Коцюбинського, що особливо яскраво підкреслюють його внутрішній зміст, — глибоку емоціональну зарядку, а разом втому, втому від надзвичайно гострого сприймання навколишнього світу, від внутрішнього горіння.

В такому ж стилі трактована й друга робота скульптора Блох: статуетка, — Коцюбинський сидить в кріслі. Знову, обличчя багате на ліричність і ціла постать (порівняється вперед, далі від жахливого сьогодні.

Третя скульптурна робота — це молодого скульптора Новосельського, погруддя письменника в оригінальній трактовці, створене в дусі „Інтермеццо“. Автор відійшов тут від загального шаблону портретів Коцюбинського, з незмінним комірцем та галстуком, що подають письменника випещеним естетом навіть у своїй зовнішності. Скульптор скидає з нього це убрання, відкриваючи глядачеві серце письменника таке чуте, таке ліричне. Посиднувши цей момент цілою композицією, скульптор у виразі обличчя відбиває рішучий погляд в майбутнє, що заповідає перемогу завтрашнього дня.

Роботи обох скульпторів придбала Центральна (у Блох), та Окружна (у Новосельського) комісії для увічнення пам'яті Коцюбинського й мають поширити їх в тисячах примірників серед культури - освітніх установ та громадських організацій.

Це новий крок в справі приєднання широким мас трудящих до здобутків української пролетарської культури.

☛ День смерті Блакитного. 4 грудня 1925 року помер один із перших поетів - комунарів Василь Блакитний, що разом з Гнатом Михайличенком, Вас. Чумаком та Ан. Заливчим став за основоположника нової, пролетарської ери в українській літературі.

Постать М. Коцюбинського роботи скульптора Л. Блох

☛ День смерті Блакитного цього року широко відзначив Інститут Тараса Шевченка та Будинок літератури його імені, влаштувавши виставку та організувавши низку доповідей на підприємствах, по спілкових клубах та інш., щоб ознайомити трудящих України з ім'ям і творчістю Блакитного.

ЛІТЕРАТУРНІ СПРАВИ

☛ Збочення „Авангарду“. За останній час літературна організація українських конструктивістів-спіралістів „Авангард“ загрузла в порнографії та міщанських,

подекуди контр-революційних манівох. Це з особливою зухвальністю організація продемонструвала в своєму журналі „Авангард“ № 3.

Літературна громадськість і преса гостро засудили виступ „Авангарду“.

Нещодавно в „Комуністі“ була видрукована заява провідного організу „Авангарду“ і редактора цього журналу В. Поліщука, де він визнав і засудив помилки і збечення, яких допустилась організація.

Одвідини Харкова делегацією міжнародного Бюро пролетарської літератури. До Харкова прибула делегація міжнародного бюро пролетарської літератури у складі відомого німецького пролетарського поета Йоганеса Бехера, Бруно Ясенського (автора відомого роману „Я палю Париж“), Вайскофа, Рена, Габора, Гейнца, Кагана, Бели Ілеша, Мате Залки, Кагана та представника ЛАПП тов. Саянова.

Гостей на вокзалі зустрічав громадський комітет під головуванням тов. Річицького і в складі т.т. Микитенка, Семенка, Івана Ле та представники міськради т. Шарах, окрипрофади — тов. Соловйов і інші. Крім того, делегацію зустрічав цілий ряд письменників, представників літературних організацій — ВУСП'у, „Плуга“, „Нової Генерації“, „Молодняка“, „Західної України“.

У парадних кімнатах гостей від імені Наркомосу та громадського комітету вітав т. Річицький.

З привітанням виступила також т. Шарах, яка закликала пролетарських письменників Заходу приділяти до грандіозного соціалістичного будівництва, що відбувається на території УСРР і відбити це будівництво у своїх творах.

З відповіддю на привітання виступив тов. Вайскоф, який висловив від імені делегації подяку за теплий товариський прийом і запевнив тих, що зібралися, що пролетарські письменники Заходу, що вже спостерігали і вивчали соціалістичне будівництво, яке відбувається в СРСР, опишуть у своїх творах грандіозні успіхи пролетаріату країни рад і закликають піти за прикладом робітничої класи СРСР пролетарів усіх країн.

В Літбудинку ім. В. Блакитного відбулась вечірка, що її влаштували літературно-мистецькі кола столиці закордонним товаришам. Гості перебули в столиці кілька днів.

Німецький письменник Герварт Вальден у Києві. Німецький письменник Герварт Вальден, представник німецького товариства друзів СРСР, 25 листопада одвідав Київ.

Метою його подорожі було зазнайомлення з мистецтвом і побутом Радянської України. Герварт Вальден пише книгу про СРСР, яку зобов'язався в першу чергу надрукувати в перекладі на українську мову про що і склав відповідну угоду з київською філією ДВУ.

Герварт Вальден нав'язав

зв'язки з українськими письменниками й обіцяв популяризувати українську літературу в Німеччині, зокрема, як представник лівого фронту літератури в Німеччині, він зобов'язався присвятити окремий номер журналу „Der Sturm“ лівому мистецтву України, запрошував брати постійну участь в цьому журналі, а також зобов'язався видати окремі книжки німецькою мовою М. Семенка, Гео Шкурупія, О. Влизька.

Герварт Вальден одвідав Окрвиконком, де мав бесіду з т. Рекісом. Свою півгодинну бесіду вони присвятили революційному театру Пискара та інформації т. Вальдена про його враження від СРСР. Потім т. Вальден одвідав ДВУ та „Пролетарську Правду“, де виявив своє бажання бути постійним кореспондентом та дописувати про побут Німеччини.

Нарешті т. Герварт Вальден одвідав київську кіно-фабрику, де йому показали фільм кращого режисера О. Довженка „Арсенал“. Цей фільм велим сподобався т. Вальдену, і він був дуже здивований, що мистецькі кола Німеччини досі нічого не знають про такі талановиті світові твори, а також зазначив, що там же досі нічого не знають про українську кінематографію. Фільм „Арсенал“ О. Довженка т. Вальден ставить на перше місце і вважає його кращим за фільм Айзенштейна — „Панцерник Потьомкін“. Т. Вальден, захопившись фільмом, обіцяв написати про нього статтю в берлінській пресі й окрему статтю присвятити українській кінематографії. Приїзд т. Вальдена до Києва дав великий імпульс до культурного зв'язку революційних письменників Німеччини та Радянської України.

* Хроніка ДВУ. Друкуються і незабаром вийдуть такі книжки:

Дитячі. — Епік Гр. В снігах (2 вид.); Митчель — Пісенька Нового Паровоза; Меґан — Перекинчик; Забіла — Про Тарасика; Забіла — По сонні; Ожешкова — Відьма; т. VII; Арнольд — Труд селянина; Поліщук — Мудрий слон; Масенко — Пюнерський пісеньник.

Красне письменство і критика: Т. Гр. Шевченко — Твори, т.т. III й VII; Вол. Винниченко — Салдатки; Срібний — Байстрик; Ів. Сенченко — Дубові гряди (2 вид.); Мик. Хвильовий — Сентиментальна історія; Петро Панч — Мишачі нори (15 тис.); Голубі ешелони (20 тис.); Гр. Епік — Неділя; Ол. Досвітній — На чужині (оповідання); Арк. Любченко — Образа; Вас. Бобинський — Майбутній метеор; Гулак-Артемівський — Твори (вид. II); Дніпровський — Яблуневий полон; Збірник — „Нарбут“. Майк Йогансен — Ясен; Гр. Квітка-Основ'яненко — Твори т.т. VII і IX; Гр. Косинка — Вибрані оповідання (вид. II); Кропивницький М

— Твори т. VII; Лакиза П. — На межі (літературні силуети); Г. Вечуй-Левицький — Твори тт. XI і XII; Ю. Смолич — Робсельтеатр. (вип. IV); Тобілевич — Твори том. V; Мик. Хвильовий — Твори. III; Наталя Романович-Ткаченко — Твори тт. VI і II; А. Шамрай — Харківська школа романтиків (вип. I, II і III); Сухіно-Хоменко — Пролетаріят і література.

Перекладна: Кльд Ане — Кінець однієї епохи; Жорж Занд — Гріх пана Антуана. Перекл. Р. Яцини; Еміль Золя — Рим (роман). Його ж — Радість життя, перекл. Рубинського; Його ж — Марія (роман), перекл. Езерницької; Його ж — Провина абата Муре, перекл. Борисова; Генрі — Вибрані оповідання, перекл. М. Рябової. Ерскін Джон — Хатне життя Гелени Тролянської, перекл. Мих. Івченка; Курт Клебер — Пасажир 3-ої класи; Джавахішвілі Мих. — Збірка оповідань (Ламбало і Хаша. Невинний Абдула. Хача запізнився. Два присуди і інші.) перекл. Наморадзе.

Музика. Знано до друку: „Дешева музична бібліотека“ 10 назав; АРКУ (Асоціація революційних композиторів України) — Радянський пісенник. Ч. 1. (Червоні свята) і ч. II (Виробничі пісні); АРКУ — 20 піонерських пісень для 1—2 голосного хору в супроводі фортепіано; Борисов — Смерть Леніна; Нахабін — Шумить поля; Нахабін — Як упав же він з коня; Богуславський — МОД; Український фортепіановий репертуар для музикантів і профшкіл (педагогічна). Редакція проф. Беклемішова, Золотарьова й Ревуцького Л.; Український репертуар для класів скрипки (педагогічна), редагують проф. Богатирьов і Гольдфель Д.

Нове видання поезій Павла Тичини. Накладом ДВУ вийшло нове видання поезій Павла Тичини. В книжці зібрано поезій трьох його збірок: Соляні кларнети, Плуг та Вітер з України. В-ня ДВУ 1929, стор. 164. Ц. 2 крб. 25 к.

Новини перекладної літератури. Нещодавно вийшли і продаються по київських такі новинки з перекладної літератури:

Клебер К.— „Жінки“ (оповідання). Як німецькі жінки помстилися на шахтовласників, що не пристали на умови від робітників — страйкарів. Вид-ня „Укр. роб.“ 16 стор. Ц. 3 коп.

Скотт В.— „Карло Смілий“. „Anne of Geirstein or the maiden of the mist“. Переклада з англійської Н. Ткаченко — Холкевич. Видання „Час“, стор. 208. Ц. 1 крб. 80к.

Тарасов-Радіонов А.— Шоколад (роман). Переклав Ол. Варавва. Вид-во „Пролетарій“. Стор. 206. Ц. 95 коп.

Романи й повісті, що до цього часу видавництво „Український робітник“ видавало щомісячно, тепер видаватиме що два тижня. Ціну здешевлено.

З 1-го січня видавництво розпочне видавати „Романи й повісті“ для дітей, розміром 4 др. аркушів на місяць.

Українська книжка за кордоном. Незабаром відбудеться річниця, як при ДВУ зорганізовано експортний відділ „Закордбіоро“, що розповсюджує українську літературу за кордоном. Порівнюючи за короткий час „Закордбіоро“ зав'язало стосунки з книготорговельними та науковими установами в різних країнах.

До організації „Закордбіоро“ експорт української літератури йшов самопливом. Проводилися виключно обмінні операції тільки з Західною Україною. Років зо два тому закордонні наукові установи майже не мали уявлення про українські видавництва. Тепер навізано щільні зв'язки з низкою наукових установ і книготорговельних фірм у різних країнах.

Так, німецьке культурне т-во „Notgemeinschafft“, що обслуговує закордонною книжкою всі бібліотеки й установи Німеччини систематично надсилає замовлення на українські книжки.

„Закордбіоро“ ДВУ поступово поширює асортимент експортованої української книги. Коли на початку роботи бюро доставало замовлення переважно на наукову українську книжку, тепер воно дістає вже великі замовлення на художню літературу — класиків і нових письменників.

В останній час „Закордбіоро“ вже має силу замовлень на твори сучасних письменників.

Цікаво відзначити, що у країнах, де немає українського населення, попит переважно на художню літературу. Досвід роботи показав, що найбільший інтерес викликають ті художні видання, що в них є резюме на чужоземній мові.

Характерно, що в місцях з основним українським населенням — Західна Україна й Канада — здебільшого поширюється краще письменство та історія літератури. Західна Україна бере більше перекладної белетристики й класиків.

„Закордбіоро“ зав'язало торговельні стосунки в Нью-Йорку, Канаді, Аргентині. В останній час пошастило прокласти шлях в Уругвай і навізати стосунки з українським об'єднанням ім. Т. Шевченка в Монтевідео.

Попит за кордоном на книжку А. Петрицького „Театральні строї“. „Закордбіоро“ ДВУ на сьогодні реалізувало понад 300 примірників книжки Анатолія Петрицького „Театральні строї“. Ведуть ретельно до розповсюдження цієї книги взялася філія „Міжнародна книга“ в Берліні. Філія цієї книжки віддає багато уваги.

Від німецьких книготорговельних фірм надійшло понад 200 замовлень на книжку А. Петрицького.

Ліквідація видавництва „Космос“ та „Слово“. Постановою

Колегії Народнього Комісаріату Освіти від 19-го вересня ц. р. ухвалою закрити приватні книжкові видавництва „Космос“ та „Слово“, що видавали ідеологічно-ворожу нам літературу.

✱ Нові документи про Тараса Шевченка. Інститут ім. Шевченка придбав понад 100 надзвичайно цінних документів, що залишилися по смерті

поета у його душеприкащика. Серед документів, — чернетки творів Шевченка, листи і т. інш., а також великий авто-портрет Шевченка.

✱ „Західня Україна“ альманах III-й готується до друку. Цей альманах має бути присвячений п'ятиліттю існування літературної „Західня Україна“

ПЕРІОДИКА

✱ „Ді Ройте Велт“ № 9, 1929 р. Ілюстрований громадсько-політичний та літературно-художній єврейський журнал святкує свій 5-тилітній ювілей; № 9 є ювілейне число. Журнал подає читачеві всі новини єврейської і всесвітньої літератури. Подає огляд зовнішньої і внутрішньої політики та огляди громадського і економічного життя.

В літературно-художньому відділі „Ді Ройте Велт“ часто-густо подає переклади з українських поетів та письменників. І в цьому ювілейному числі маємо переклади поезій „Павла Тичини — Вітер, Яє; М. Терещенка — Західня Україна (баллада); Ів. Кулика — Чорний велетень і Савченка — Париж.

✱ Ювілей „Зоря“. В грудні місяці цього року журнал „Зоря“ (Дніпропетровське) святкує свій п'ятирічний ювілей.

✱ Новий журнал „Радянський Книгар“. З серпня місяця ц. р. почав виходити новий журнал „Радянський книгар“ — Орган Всеукраїнської Ради з'їздів видавництва та книжоторговельних організацій.

Журнал ставить своїм завданням допомагати всім робітникам книги у справі обізнання з українською книжковою продукцією і висвітлювати на своїх сторінках всі практичні питання роботи з книгою на місяць. Журнал даватиме систематичний список книжок, які видаються на Україні, а частково подаватиме й короткі анотації. Крім того, журнал даватиме рекомендаційні списки книжок на різні теми, пристосовані до кампаній, свят, ювілеїв та для окремих груп читачів. За своїм програмом журнал має стати практичним підсобином кожному бібліотекареві і культурнікові.

Журнал виходить двічі на місяць. Вартість передплати на журнал — 3 крб. на рік, на 6 міс. — 1 крб. 80 к. Адреса редакції: Харків, Пушкінська вул. 21. В-во „Радянське Село“.

✱ Нові шляхи (Вересень-Жовтень 1929 р.) Ч—5 нещодавно вийшло й продається по київських ДВУ. Зміст V-ої книжки такий.

І. Авенір Коломієць, Мих. Підлужний, М. Яценко, Кость Вагилевич, С. Пилипенко — поезії, Ів. Крушельницький — Гуго Гофмансталь, епітаф. Гуго Гоф-

мансталь — поезії в перекладі Ів. Крушельницького; Жан Артур Рембо — поети-символісти; Максим Горький — Дніпрельстан, нарис; Юрій Косач — Вершник над ланами, оповідання; Василь Некрашевич — Дурна пригода, оповідання; Ів. Крушельницький — 3 розмов з Гофмансталем.

✱ Преса українських трудящих закордоном:

1. „Українські робітничі вісті“. Канада. Binnér. Виходить тричі на тиждень. Адреса: Ukrain. Labor News, cor. Pritchard Ave and Mc. Gregor st., Winnipeg, Man., Canada.

2. „Робітниця“. Ілюстрований журнал, виходить там-же двічі на місяць. Адреса: The Workingwoman. Pritchard and Mc. Gregor. st. Winnipeg, Canada.

3. „Світло“ — „The Light“... Ілюстрований популярно-науковий, літературний журнал. Виходить раз на місяць. Адреса: 17 East 3-rd st., New-York. N 7.

4. „Світ молоді“. Видає секція молоді при Українським Робітничим Фермерським Домі в Канаді; виходить раз на місяць. Адреса: Pritchard and Mc. Gregor, Winnipeg, Man., Canada.

5. „Український робітник“. Бюлетень для членів культурно-освітнього об'єднання українських робітників у Німеччині „Воля“. Виходить неперіодично, на правах рукопису. Адреса: Ukrain. Verein „WOLA“ Berlin C. 2, Postfach Nr 87.

6. „Українські щоденні вісті“. Адреса: New-York 17, East 3rd str. „The Ukrainian Daily News“.

7. „Пролетар“. Орган Союзу українських робітничих організацій в Аргентині. Виходить кілька разів на тиждень. Адреса: Calle. 13 me Mitre 4466. Buenos-Aires, Reop. Argentina.

8. Вістник „Сутуф у“. В Парижі 15 липня ц. р. вийшло перше число Вістника союзу українських громадян у Франції. Вістник виходить двічі на місяць. Адреса: Vincennes (Paris) 27, rue de Liberté.

9. „Українська газета“ (Ukrainische Zeitung), виходить щотижнево в Берліні й освітлює життя української працівної еміграції в Німеччині.

(Не виключаємо до цього списку західньо-української преси).

ТЕАТР І КІНО

✳ Президія Харківської міської ради про роботу „Березоля“. Держтеатр „Березіль“ після інтенсивної підготовки відкрив зимовий сезон. В роботі нові п'єси: Цимбала — „Заповіт пана Ралка“, Микитенка — „Диктатура“, Куліша — „Закут“. По-за цим театр встиг дати ще кілька новинок драматургії. На жаль, театр спізнився з відкриттям сезону через ремонт приміщення.

Художній керівник театру, народний артист Лесь Курбас, доповідаючи на поширеній президії Міської ради про роботу театру в зимовому сезоні, зазначив, що театр докладе всіх зусиль, щоб сезон відбувався якнайкраще. Він прагнущим найбільше зв'язатись з пролетарським глядачем. Художню раду в театрі в цьому році складатимуть делегати харківських підприємств. Взагалі театр гадає провадити свою роботу під контролем робітничого глядача.

Головний адміністратор театру т. Новицький доповідав про зв'язок з масовим глядачем та про те, що інтерес до театру зріс надзвичайно. Продано тільки через місцевих карб; організований глядач забрав 50 тис. тис.

У дискусіях взяли участь робітники харківських підприємств, а також представники літературних організацій.

В своїй резолюції президія Міської ради зазначила, що „Березіль“ є один з керівників у боротьбі за революційний театр. І тепер він посідає одно з перших місць у національно-культурному будівництві на Україні. Президія запропонувала театрові ще більш зв'язатись з пролетарськими масами, обіцяючи всіляку підтримку й допомогу. „Березіль“, говориться в резолюції, повинен бути фортецею українського пролетарського мистецтва.

Президія ухвалила вислухати доповідь „Березоля“ на одному з пленумів Міської Ради та постановила видати кошти на покриття дефіциту та ремонт театру, а також утворити при Міській Раді постійну комісію в справі українського мистецтва та літератури. „Березіль“ розпочав свій сезон тимчасово у приміщ. „Музкомедії“.

✳ Перший єврейський театр робітничої молоді. В Києві відкриває гершів в РСР єврейський театр робітничої молоді.

✳ Виставка льяльковогото театру РСР в Празі (Чехословаччина). Влітку цього року в Празі відбулася міжнародна виставка льялькових театрів.

Від України на виставку льялькових театрів Всеукраїнське товариство культурного зв'язку з закордоном надіслало фотографії та кілька копій льяльковогото театру „вертеп“, фотографії київського дитячого та мексигіського льялькових театрів та фото і 10 шт. льяльковогото

кового театру при художній організації АРМУ.

Українські експонати надійшли в Прагу до відкриття виставки і власне льяльковий відділ РСР відкрився цими експонатами. Експонати з РСФРР надійшли вже під кінець виставки, але за те там була переведена більша підготовна робота і, звичайно, поступило більше експонатів.

Радянський льяльковий театр, як це видно з повідомлень у чеській пресі, викликав дуже велику зацікавленість широких громадських кол і зокрема фахівців цієї справи.

Виставка була влаштована на території ярмарку, що саме відбувався в Празі, і мала десятки тисяч відвідувачів.

Переважаюча їх більшість була чеська інтелігенція.

При всьому негативному ставленні чеської буржуазії до РСР льяльковий театр викликав виключно позитивну оцінку та навіть його ставили за приклад чеському театрові.

Соціальна тематика, що переважала в українських експонатах, видно, не зовсім сподобалась рецензентам та відвідувачам, робітники дуже потішалися як раз фігурами попа, Чемберлена та буржуа (остання льялька помилково приписується в пресі до українських експонатів). Між експонатами українського відділу було подано від організації АРМУ льяльки соціальних типів — попа, фашиста, поміщика, Чемберлена, робітника, служника, бабу - селянку та делегатку.

На виставці була переведена анкета і всі записи показують здивування якістю льяльков.

✳ Художні фільми ВУФКУ. Автор - оператор М. Кауфман закінчив картину „На весні“. Управа ВУФКУ визнала цей фільм за повноцінний так з художнього й технічного боку, як і з боку соціально - ідеологічного.

— Управа ВУФКУ прийняла художній фільм „П'ять наречених“, що його поставив на Одеській кіно - фабриці режисер О. Соловйов (поставник фільмів ВУФКУ „Закопи штурму“ та „Бенефіс клоуна Жоржа“). Фільм подає в глибоких психологічних тонах епізод з часів петлюрівського бандитизму на Україні.

— Для наступної постанови режисера О. Соловйова, художній Відділ затвердив сценарій Д. Мар'яна „Свято Почуттів“ на тему про патос соціалістичного будівництва наших днів.

— З Гумані повернулася експедиція фільму „Квартали передмістя“ (режисер Г. Грічер). Знято 50% фільму. Здіймання продовжуватимуть на київській кіно - фабриці. Головні ролі у фільмі грають артисти: Ната Вачнадзе, Р. Орлов, Б. Загарський та І. Юдин. Оператор М. Козловський.

— Режисер Г. Тасин закінчив зйомання в Самарканді натурних кадрів до фільму „Дорога вогню“ на тему про колонізаторську політику капіталістичних держав на Сході.

— Повернувшись з Ленінграду режисер Г. Кавалеридзе, що спільно з оператором О. Калюжним зняв натурні кадри дореволюційного Петербургу до нового фільму своєї постанови „Пісня Перекопу“.

— Режисер О. Шпиківський продовжує натурні зйомання по селах України до філь-

му „Хліб“ за сценарієм В. Ярошенка. Картина має виявити взаємини міста і села в продовольчій справі.

— Режисер Г. Рошаль ставить фільм „Мрійник“ за сценарієм В. Строевої та С. Рошаль.

— ВУФКУ готує великий художньо-історичний фільм „Червонці“ з боротьби минулого та побуту сучасного червоного козацтва України. Зараз у Проскуріві режисер П. Чардинін ставить натурні сцени до цього фільму.

НАУКОВА ХРОНІКА

* Шеститомник Леніна. Інститут Леніна передбачає видати в ГИЗ'і шеститомне зібрання вибраних творів Леніна, з примітками й вступними статтями, за загальною редакцією т. т. Криницького, Покровського, Попова, Савельєва та Ярославського.

Завдання видання — дати можливість вивчити лєнінізм в історичному й діалектичному розвитку широким верствам партійного, комсомольського та безпартійного активу, а також найбільш передовим верствам селянства.

До особливо важливих статей або групи статей, що охоплюють загальну тему, будуть дані вступні примітки. Вони підготують читача до сприймання важких місць статті й роз'яснять, коли та за яких обставин була написана дана стаття або група статей.

* Українські вчені в гостях у пролетарів Донбасу. В середині жовтня (16—18) в Артемівську відбулося врочисте засідання президії Окружної Ради професійних спілок, Окружного Виконавчого Комітету і Міської Ради, разом з 19 українськими вченими і академіками, які прибули до артемівської округи для участі в переведенні „тижня техніки“. Засідання перетворилося на величезну демонстрацію єдності і тісного союзу труда й науки. Виступивши від імені вчених, голова Української науки т. Озерський назвав приїзд учених до пролетарів Артемівщини „початком зміцнення союзу вчених з масами“. Кажучи про шляхи розвитку української радянської культури, тов. Озерський заявив, що вчені і шахтарі повинні скласти тісний союз.

З промовами виступали проф. Паладін, проф. Опоков, проф. Калюжний, і проф. Мазуренко.

Після засідання вчені роз'їхалися по підприємствах Артемівщини, де після закінчення робіт виступали з доповідями.

* Перший на Україні червоноармійський університет. У Вінниці організовано перший на Україні червоноармійський університет. Університет ставить собі за мету підвищити загальноосвітній рівень командного і політичного

складу червоної армії та червоноармійців.

* В комісії соціології, мистецтва й літератури при марксо-ленінській кафедрі в Києві. Комісія намітила такий план роботи на 1929/30 академічний рік.

Науково-дослідча робота комісії своїм змістом повинна бути скерована на розроблення методами марксистського соціологічного мистецтвознавства й літературознавства актуальних проблем нашої культурно-мистецької сучасності і завдань поживаєної ідеологічної боротьби на фронті мистецтва й літератури. За основу всієї роботи комісії мусить бути поглиблена наукова праця над засвоєнням і розробленням основ марксистської соціологічної естетики (в широкому розумінні слова) й марксистської методології мистецтвознавства й літературознавства.

Робочий план комісії на 1929—30 рік складається з розробки питань, насамперед, на теми загально-теоретичні, спільні для всієї комісії, а саме на такі теми: естетика Гегеля — Коваленко, естетика комічного — С. Перлін, національний момент в мистецтві й літературі — І. Врона, соціологія смаку, сприймання і проблема споживача в мистецтві й літературі, стилізація організації як показник ідеологічного оформлення — Ф. Якубовський, пролетарське мистецтво й культурно-мистецька спадщина.

Далі план складається з розробки питань на теми, що їх розробляється паралельно на матеріалі окремо кожного мистецтва, але виноситься на пленарні засідання, обговорення й висновок, а саме: течії сучасного українського мистецтва й літератури та їх соціально-класова природа (з образотворчого мистецтва доповідь Холостенко, з театру — Христовий); основні лінії розвитку післяреволюційного мистецтва й літератури на Україні; низові, т. зв. „самодіяльні“ форми сучасного робітничого й селянського мистецтва — (з образотворчого мистецтва допов. Король); проблема стилю пролетарської літератури й мистецтва (з літератури допов. С. Шупак); становлення реалістичного стилю в радянській літературі й мистецтві (з літератури — Я. Савченко); мистецтво й культурна революція (з образотворчого мистецтва І. Врона).

Є такі теми: буржуазні впливи, права небезпека і класова боротьба в мистецтві й літературі (з образотворчого мистецтва і кіна — І. Врона), принципи художньої політики пролетаріату, проблема гегемонії пролетарського мистецтва й пролетарської літератури, маса як співучасник і суб'єкт мистецького (і літературного) процесу.

Теми, що їх, за планом, має розроблятися на підкомісії літератури, такі: теорія літератури, спроба марксистської поетики — Б. Якубський; питання віршового перекладу — М. Терещенко; література факту — А. Хуторян; російські конструктивісти — Є. Перлін; романтизм у сучасній українській літературі — Б. Коваленко; сучасний український авантюрний роман — А. Ключа; методи органічної школи — Л. Підгайний; Коцюбинський і його критики — С. Шулак; Винниченко і його критики Б. Коваленко; український символізм — Я. Савченко; українські футуристи — Я. Савченко; український реалістичний роман XIX ст. — Л. Смілянський; архітектура Винниченкових п'єс — Є. Перлін; поточна російська література — Є. Перлін; критика теоретичної платформи „Нової Генерації” — Є. Перлін; тенденції розвитку пролетарської поезії — Б. Коваленко; соціальні основи творчості П. Мирного — Б. Коваленко; соціальне обличчя сучасної французької поезії — М. Терещенко; про творчість Барбюса — М. Терещенко; стиль Слісаренка — Л. Підгайний; соціальна й формальна специфіка комсомольської літератури — А. Ключа; передбачено доповіді Ключа, Смілянського, Якубського про стиль деяких прозаїків.

Теми, що їх план намічає для розробки на підкомісії релігій мистецтв, такі: масовість, популярність і експериментальність у мистецтві та мистецькій роботі, критерії оцінки і стан сучасної мистецької критики (з театру — допов. Христовий), течії і напрями передреволюційного українського мистецтва (кінець XIX і початок XX ст.); українське бароко і проблема українського національного стилю — з архітектури — Драгоманов і Юрченко, з малювства і скульптури — Є. Холостенко; мистецтво і побут — проблема виробничого мистецтва й масових побутових форм мистецтва — (А. Таран); український монументалізм — бойчуків (В. Седляр); революційні течії в кіно (Власенко); сучасна револ. архітектура (Холостенко); проблема організації й оформлення соціалістичного міста й села (С. Драгоманов); зах.-європейські впливи на формування сучасного українського мистецтва, театр „Березіль” і школа Л. Курбаса, революційні течії в музиці.

Над розробленням принаймні деяких з визначених тем передбачається працювати колективно, групами (помимо утворення груп з окремих мистецтв — архітектури, малювства, театру тощо), притягаючи молодь, а також закладаючи основу постійних кабінетів для систематичних і тривалих спостережень.

Чільне місце план приділяє науково-навчальній роботі, яка має полягати в організації груп для підвищення власної наукової кваліфікації членів комісії колективною розробкою певних основоположних соціологічних — філософських і методологічних дисциплін тощо, далі в

в роботі семінару з марксистської соціології мистецтва й літератури для активу молоді київських мистецьких ВІШ'ів.

Науково-популяризаторська робота складатиметься з системи лекцій і доповідей на літературні та мистецькі теми для парт-активу, робітництва, у будинку вчених тощо, організації прилюдних диспутів на поточні теми літератури, театру, кіна, образотворчого мистецтва тощо, з систематичного висвітлювання в пресі поточного мистецько-літературного життя, критико-бібліографічних статей, рецензій тощо.

Протягом 1929-30 акад. року передбачається видати два збірники на 10 друкованих аркушів, а також організувати кабінет і бібліотеку з систематичним поповненням радянською й закордонною літературою, бібліографічною роботою, рефератами — оглядами стану наукової літератури, критики, бібліографії тощо.

Другий Всеукраїнський З'їзд Сходознавців. З 1-го по 5-е листопада м. р. в Харкові відбувся II-й Всеукраїнський З'їзд Сходознавців з участю Всеукраїнського Т-ва Культв'язку з закордоном. Прочитано 82 доповіді, серед них про організацію сходознавчої роботи в СРСР і співдоповідь про український науководослідний інститут сходознавства. Докладні відомості про цей з'їзд будуть подані в № 1 „Черв. Шляху”.

Наукові експедиції наступного року. Плян України на 29 — 30 р. передбачає організувати 26 великих наукових експедицій. Ухвалено далі досліджувати Ольбію, територію Дніпрельстану, островів Березакі тощо. З нових досліджень найцікавіші дослідження наменшностей УССР, археологічні дослідження в Донбасі, вивчення стану українців в СРСР, дослідження доби переселення народів.

Підготування до ювілею ВУАН. Всеукраїнська Академія Наук готується до свого ювілею. Академія зробить звіт за 10 років своєї роботи перед широкими масами трудящих, зокрема перед своїми підписниками — робітниками Донбасу. На ювілей запрошено представників найбільших наукових установ Європи. Будуть видані праці, присвячені роботі Академії за 10 років і організовано низку виставок.

Етнографічна комісія готує виставку до ювілейних свят ВУАН. Будуть виставлені експонати, що характеризують діяльність комісії в галузі збирання етнографічного матеріалу, видавництва, наукового дослі-

дження та популяризації етнографічної роботи.

Бібліотека київської картинної галереї. Бібліотека була організована 1923 року як науково-допомічний відділ галереї, який мав на меті обслуговувати науково-дослідчу роботу установи та допомогти в роботі популяризаційній. В додаток до основного фонду — закордонної та російської літератури з мистецтва передреволюційного часу — бібліотека весь час комплектувалася літературою з образотворчого мистецтва (друкована продукція Союзу за 1929 — 30 р. р.).

1927 — 28 р. бібліотека поповнювалася новою літературою з закордону, головне з малярства.

Відповідно до завдань галереї і бібліотека має завдання — підібрати якнайповніше видання, що стосуються мистецтва, особливо матеріали, що висвітлювали б художню продукцію (образотворче мистецтво), національних республік, а також новітнє мистецтво Заходу.

Загальна кількість книжкових одиниць становить понад 3.200. Бібліотека має каталог систематичний (за децимальною системою), алфавітний і розробляє предметний каталог.

Податкові пільги для діячів науки, техніки й мистецтв, Рада Народніх Комісарів доручила Наркомфінансів розробити пільги у приватному податку для діячів науки, техніки й мистецтва.

Хроніка Одеського Наукового при УАН Товариства. — 3 нагоди роковин смерті Коцюбинського Т-во випускає спеціального збірника, присвяченого його пам'яті.

Спеціально-історична секція випустила в світ книгу „Записок“ за ред. проф. М. Е. Слабченка. Книжку присвячено іст. заробітної платні на Україні.

Друкується 5 книжку „Записок“ тієї ж секції, присвячену історії військових поселень на Україні.

Дійсн. чл. соц.-іст. секції — акад. Слабченко М. Е. опрацьовує зараз III т. „Матеріалів до історії України XIX—XX ст. ст.“

Ол. П. Погребинський закінчив велику розвідку про українське селянське питання в державних думках.

Історично-філол. секція випустила в світ 3-ю книжку „Записок“ за ред. проф. В. Ф. Лазурського.

Та ж секція видрукувала такі праці своїх членів: „Альфред де-Мюссе“ — Г. Моргуліса, „Монографія про Ол. А. Плюша“ — Л. Грищенка, „К. О. Трутовський“ — О. В. Сікиринського.

Дійсн. чл. тієї ж секції Г. Моргуліс підготував до друку розвідку про український сонет.

Іст.-філ. секція опрацьовує пи-

тання про Шекспірівський репертуар на українській сцені.

Педагогічна секція випустила в світ працю М. Гордієвського „Огляд літератури з історії педагогіки за 10 років“.

Вийшла з друку 3-я книжка „Записок“ природничо-математичної секції.

Та ж секція видрукувала працю Б. М. Комарова — „Огляд природничих праць Максимовича“.

Закінчується друком книжку „Записок“ медичної секції.

3-й з'їзд української культури у Львові. У Львові відбувся з'їзд української культури, організований з нагоди 60-літнього ювілею українського культурно-освітнього товариства „Просвіта“.

Запрошені на з'їзд представники радянських культурно-освітніх організацій не могли скористатися з запрошення, бо польський уряд відмовив дати їм візу на в'їзд.

В зв'язку з цим делегація на з'їзд УСРР видрукувала протест в Харківському „Комуністі“. Київський історичний музей підтримав цей протест, додаючи: „Польщі не пощастило знищити культурний зв'язок між Радянською та Західною Україною. Цей зв'язок, не зважаючи на всі перешкоди, буде міцнішати далі“.

Огнище слов'янознавства в Женеві. При Женевському університеті існує організація „Огнище слов'янознавства в Женеві“. Нещодавно ця інституція листовно звернулася до Управи Союзу Українських Громадян у Франції (СУГУФу) з проханням надіслати українські друки й матеріали до бібліотеки „Огнища“.

„СУГУФ“ зробив, що міг, в цій справі, але вповні цю справу можуть розв'язати тільки належні установи, інституції й організації Радянської України і передовсім Всеукраїнська Академія Наук.

Перший Всеслов'янський конгрес філологів у Празі. Цими днями закінчився в Празі перший конгрес слов'янських філологів.

До Харкова повернувся з конгресу делегований від України тов. Пилипенко. В короткій доповіді-звіті, прочитаному в засіданні Інституту Тараса Шевченка, тов. Пилипенко в загальних рисах сформулював роботу конгресу й участь в ньому делегації славістів від РСРР й зокрема української делегації.

До складу радянської делегації увійшли: від РСРРР: 1. Акад. Сакулін 2. Биховський, 3. проф. Державин, 4. Каринський; від України — Пилипенко, проф. Німчинів; від Білорусі — Акад. Бузук.

Всього на конгрес з'їхалось понад 450 делегатів, так, що була в повній мірі представлена майже ціла Європа. Не було лише Америки.

Конгрес скликано з ініціативи Чехословаччини.

Конгрес був оголошений під спеціальним протекторатом президента Масарика. Відкрив його проф. Мурко.

В промовах конгресу, між іншим, дехто з делегатів нагадав старовинну чеську напівлегенду про вождя Само, що затримав колісь наступ аварів на Західню Європу, і тим самим заклав початок слов'янської державності і визволив Європу від руйнацій, давши змогу дальшого культурного розвитку.

Як ілюстрацію до цих промов, в дальшій роботі Конгресу, (що почався в Празі, потім переїхав до Брна і кінчився в Братиславі) в Братиславі показувано гостям конгресу саме ті легендарні місця, де нібито існувала резиденція Само. Нині вона зветься Девін.

В своїй роботі конгрес поділився на три основні секції: 1. Історично-літературну 2. Лінгвістичну та 3. Педагогічну.

Центром уваги конгресу були перші дві секції, що на кожну з них припало щось понад 40 доповідей, в той час, як на секцію педагогічну лише 34 доповіді.

Але в численних доповідях всіх секцій, не було майже жодної, що ставила б якісь нові наукові проблеми. Вони мали швидше характер наукових повідомлень з місць. Іноді делегати виступали з доповідями, що навіть мало відповідали науковій установці конгресу.

Щодо промовців, — з самого початку конгресу ухвалено принцип, — жодного обмеження мов, без перекладачів.

З виступів радянської делегації, особливо треба відзначити доповідь проф. Державина з Биковського, про повну яфетичну теорію, що за кордоном майже зовсім невідома.

Діяльну участь взяли радянські делегати також в роботах лінгвістичної секції, проф. Німчинов та акад. Бузук. Акад. Сакулін керував працею пленуму літературної секції.

Виступали також і деякі з емігрантів-вчених, що тепер працюють у наймах у наших західних „братів слов'ян“.

Так, виступав у перший день конгресу Л. Біленький з доповіддю на тему „Українська літературна критика за останні 50 років“. На жаль, українська делегація, через те, що спізнилась на перший день роботи конгресу, не могла чути доповіді й взяти участі в її обговоренні, але, щоб схарактеризувати загальний напрямок виступу Біленького й інших доповідачів, слід навести одну з тез: „До останнього часу на Україні була воля думки, а тепер прийшли більшовики й тої волі нема“.

Не гірший від Біленького й виступ Яворського — завзятого „дириго“ русофіла, доповідь якого вперше переспівана „малорусами“, „прикарпатська література, як частка руської“ і т. ін.

Кінцевим наслідком роботи конгресу, після взаємних наукових інформацій, були ухвали:

I. Скликати Всеслов'янський Конгрес що 5 років (другий конгрес запропонує перевести у себе Польща, в Варшаві, 3-й — на пропозицію тов. Пилипенка, можливо, відбудеться в СРСР).

II. З секції історико-літературної ухвалено почати в широкому масштабі взаємні переклади слов'янських класиків. Видання мають бути наукові, науковопопулярні та вибрані твори.

III. З секції лінгвістики ухвалено видати загальний лінгвістичний атлас слов'янських мов.

IV. З секції педагогічної, обмінятися досвідом в методиці викладання рідних мов.

В політичній лінії конгресу помічалось цілком неприхильне контактування великодержавних тенденцій поляків, чехів та сербів.

Помітна була тенденція відсунути на задній план наменшності цих країн: — українців, білорусів, словаків, хорватів тощо.

Як загальні висновки від роботи конгресу, особливо від українських наукових кіл, слід відзначити, що славістика, яка й завжди стояла в нас не на першому місці, натеper майже зовсім занепадала.

Треба піднести це питання в наших академічних колах і збудити інтерес до вивчення ближчого слов'янського Заходу та Півдня, утворивши при катедрах історії, мови та літератури відповідні семінари.

Україна на закордонних виставках. Всеукраїнське т-во культ-в'язку майже подня одержує пропозиції налагодити культурний зв'язок і зокрема, щоб Україна взяла участь у літературних виставках. Особливо такі запрошення збільшилися останнього часу, бо осінній період, це сезон виставок закордоном.

У Берліні буде спеціальна виставка українського мистецтва. Організують її з ініціативи Всеімецького т-ва друзів СРСР.

В грудні в Ризі буде міжнародна виставка лялькових театрів. Україна дістала запрошення і дає свої експонати; їх не лише показуватимуть, але й демонструватимуть.

Тепер проф. коломбійського університету т. Каунс, що об'їздить СРСР, збирає в Донбасі матеріали для великої виставки в Нью-Йорку, що відбудеться 1931 р. Виставку організує американське т-во друзів СРСР. Основна тема виставки „роля громадськості в радянській освіті“.

Крім того Всеукраїнське т-во культ-в'язку організовує великі виставки на Україні та бере участь у виставках союзного значення. Т-во культ-в'язку проводить також підготовчу роботу до відкриття в Харкові міжнародної виставки архітектури весною 1930 р. На виставці візьмуть участь голландські архітекти, що їх нині вважають за першорядних майстрів світового масштабу.

Так само Т-во готується до виставки радянської освіти, що відбудеться в липні наступного року в Ленінграді.

Польща надіслала запрошення організувати в Варшаві виставку макетів та строїв художника Петрицького. Нині переводиться підготовча робота до цього. На виставку готують механізовані макети, щоб дати можливість показати їх у тому вигляді, який вони мають на сцені.

УКРАЇНІКА

* „Родина Щіткарів” почеськи. Відому драму Мирослава Ірчана. — „Родина щіткарів” переклад на чеську мову Радім Фоустка і П. прийняв Народний Театр в Празі Міхлі до постановки, як прем'єру.

Драму взяло для видання окремою книжкою „Робітничі театральні видавництва в Чехословаччині”.

Досі „Родина щіткарів” перекладена М. Лебедем на російську, О. Нілом на єврейську, та І. Крачаом на німецьку мови.

* Драма „Радій” чужими мовами. Радім Фоустка закінчив переклад на чеську мову нової драми Мирослава Ірчана — „Радій”, написаної з життя американського робітництва; Джон Вейр в Америці переклад драму на англійську.

* „Saturday Night” протворчість Мирослава Ірчана. Canada's Bolshevik Drama. Miroslav Irchan, Playwright and prophet Proletarian Revolution.

(Канадійська більшовицька драма, Мирослав Ірчан, драматург і пророк пролетарської революції). Під таким заголовком у великій буржуазно-консервативній Канадійській газеті „Saturday Night”, що виходить у Торонто Онтаріо і має тираж близько 1 мільйона прим., від 16 лютого ц. р. вміщено велику статтю Чарльз Росліна (Charles Roslin) про творчість Мирослава Ірчана.

Автор статті викриває революційний характер творів М. Ірчана і силкується довести належність його до комуністичної партії.

У вступі автор зазначає, що одна з українських партій—революційних партій кладає початок тубільній—канадійській драмі, до того ще драмі з певними тенденціями. Ця партія має драматурга, який користується прихильністю компатріотів, що поділяють його погляди. Це є Мирослав Ірчан, пропагандист, п'єси якого мають політичну мету.

„Prager Presse” (Празька преса) в числі від 20 серпня ц. р. присвятила замітку новинам української літератури. В ній названі останні збірки поезій Мик. Вороного та Вол. Сосяри, збірка новель Арк. Любченка, — „Вона”, „Роман Міжгір'я” Івана Ле. До цього додані коротенькі характеристики творчості цих письменників.

* Часопис „Osteuropa”, що виходить у Берліні вмістив в своєму вересне-

* Помер український історик. 20-го вересня у Києві помер історик Леонід Добровольський, якому належить низка праць з історії та археології Києва.

вому числі (12) дві замітки, присвячені одна статті Мотузки в „Більшовику України” (Б. У. 1929 №9) під назвою „Програма українського націоналізму”, друга статті Скрипника в „Шляху освіти” (1929, 5—6) під назвою „Народня освіта на радянській Україні”.

* „Jahrbücher Zur Kultur und geschichte der Slaven”, В. V, що виходить накладом бреславського східно-європейського інституту, вмістив рецензію Д. Дорошенка на останню книжку записок Ніжинського інституту народної освіти.

В цій же книзі знаходимо і рецензії Гнатишка на праці проф. Олекс. Колесси.

* Твори Стефаніка в чеській періодичній пресі.

„Pestre Květy” тижневий літературний додаток празького „Prava Ludu”, помістив в числі за 12 вересня ц. р. Стефанікове оповідання „Samotinka” (Сама са-миська).

* „Le Cri des peuples” в оборону Західної України.

Паризький тижневик „Le Cri des peuples” („Крик народів”), що систематично й послідовно розкриває лицемірство капіталістичних та імперіалістичних держав в їх ставленні до пригноблених народів та національних меншостей, ось уже протягом кількох місяців майже в кожному числі розкриває на своїх шпальтах знущання й гніт польської шляхти та румунського боярства над українською людиною.

* Книжка про Буковину. Редактор черновецького часопису „Morgenblatt” Гольдберг написав німецькою мовою книжку, в якій подає образи буковинських сіл і змальовує черновицьке життя.

* René Martel. La Question d'Ukraine. Extrait du Monde Slave, Novembre Decembre 1927. Paris. Librairie Felix Alean. Стор. 36 in 8°. Цей окремий відбиток статті Рене Мартеля, яка дає досить докладний інформаційний матеріал про відродження України, як самостійної держави, що входить до Союзу Радянських Соціалістичних Республік та долю української людності, що перебуває в ярмі сусідніх капіталістичних держав. Для французів та іншого чужинця, що знає французьку мову, книжка безумовно дає цінний матеріал, що докладно висвітлює величезну творчу роботу, яка йде на Радянській Україні, та тяжке життя під ярмом поль-

ської шляхти, румунських бояр та чехословацької буржуазії.

«Советский Коллекционер», що виходить в Москві в ч. ч. 4—5 вмістив змістовну й документальну статтю Е. Вайнштейна — «Гроші України». Це докладний опис грошових знаків України за часів Центральної Ради, Гетьманщини та Директорії.

«Книжка П. Богатирьова Фольклор Підкарпатської Русі» французькою мовою. Паризький Інститут Слов'янознавства видав у Парижі французькою мовою працю П. Богатирьова — Фольклор Підкарпатської Русі.

«Каталог слов'янської

періодики в паризьких бібліотеках. Французький Інститут Слов'янознавства в Парижі видав недавно каталог слов'янської періодики в паризьких бібліотеках: Catalogue des Periodes Slaves et relatifs aux Etudes Slaves des Bibliothèques des Paris par Boris Unbegaun, Paris fr. 80.

Каталог склав Борис Унбеггаун, бібліотекар Інституту, а передмову написав проф. Андре Мазон.

Цей каталог показує кількість і зміст також українських журналів і газет в паризьких бібліотеках.

На жаль, як видно з каталогу, багато українських журналів знаходиться в неповному комплекті.

КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКЕ ЖИТТЯ СТОЛИЦІ УСРР

Надто поволі переходить культурно-мистецьке життя столиці України на зимові рейки. Зокрема це можна сказати про наші театри. Ще й досі не всі вони почали працювати. На листопад в роботу ввійшли лише опера, перша українська музкомедія, Червонозаводський театр й наполовину — єврейський держтеатр. Ми навімисне говоримо наполовину, бо єврейський театр грає, доки не закінчать ремонту в його помешканні, по робітничих клопах. Щодо театру «Березіль», то йому не пощастило відкрити свій сезон в своєму приміщенні. Після обвалу стелі в будинку виявили ще чимало дефектів і постановили дати йому капітальний ремонт.

В центрі уваги суспільства робота української музкомедії, що відкриває сезон 1-го листопада, в театрі імені Шевченка комедією «Орфей у пеклі» (поставив Балабан). Вже в першій виставі наша музкомедія показала, що на Україні є досить сил, щоб творити нові жанри театального мистецтва. Українська музкомедія має міцний акторський склад, що до нього входить переважно молодяк з кількох драматичних театрів. Так само вже з першої вистави видно, що театр прагне позбутися залязаних опереткових штамів і шаблонів.

Червонозаводський театр почав свій сезон п'єсою Микитенка «Диктатура» (поставив В. Василька). Робітничий глядач тепло сприйняв її і можна гадати, що надалі ця п'єса міцно ввійде до репертуару театру. Нині Червонозаводський виготовив ще нову п'єсу Дніпровського «Шахта Марія». Її ставив режисер Смирнов. Театр, вважаючи на труднощі цієї постанови, приклав максимум зусиль, щоб вона вийшла якнайкраще.

З цього року Червонозаводський театр встановив ще тісніший контакт з робітничим глядачем і взагалі має серед робітників величезну популярність. На своїх зборах робітники обирали театрові всіляку підтримку.

В акторському складі опери змін ніяких майже не трапилося, хіба лише, що в ньому почав працювати відомий тенор Аграновський.

Щодо керівничого складу, то він зазнав серйозних змін. Замість тов. Воробйова А. на директора театру запрошено Г. Рибак; в театрі так само почав працювати як постійний художник А. Перицький, а режисуру обняв Форегер. Все говорить, за те, що сезон в опері відбудеться якнайкраще.

До січня опера покаже такі прем'єри: оригінальну оперу Вахнянина «Купало», сучасний балет Оранського «Футболіст» і оперу Лятошинського «Золотий обруч». Її готують в порядку соціалістичного змагання. В кінці грудня має бути громадський перегляд опери. Слід сказати, що ця опера на сьогодні являє собою виняткове явище. Нею зацікавились навіть закордоном. Гамбурзька опера звернулася з проханням надіслати «Золотий обруч», пропонуючи своєю чергою дати натомість щось з закордонних новин.

Харківську оперу глядач відвідує дуже численно і у широких мас вона користується чималим успіхом.

Кілька слів про Березіль. На відкритті сезону він обіцяє дати дві прем'єри: «Заповіт пана Ралка» — Цимбала і «Диктатуру» — Микитенка. Першу опрацює режисерський молодяк Березоля, а другу ставить його художній керівник Лесь Курбас.

На постійну роботу до театру вступив знаний артист Бучма, що працюватиме і як режисер. Він поставив п'єсу «Закут» М. Куліша. В сезоні в театрі пройдуть ще такі п'єси: «Чотири Чемерлені» — оригінальне рев'ю і «Патетична соната» — нова п'єса М. Куліша. Поза тим пройдуть ще п'єси минулих сезонів (Мина Мазайло, Народний Малахій, Змова Фіска та інші).

Дитячий театр почав з їй сезон оригінальною п'єсою Гаєвського «Шефі». В театрі йтиме також інсценізація повісті Юре-

занського „Червонозаводський загін“ і можливо підуть нові п'єси Мамонтова та Цимбала.

Цирк працює з п'ятого листопада в своєму старому помешканні. Слід зауважити, що з цього року він українізує мовний жанр у себе, що треба розцінювати як вельми позитивне явище.

З чисто літературних явищ слід сказати про бльоки, що намічаються між театральними закладами і літературними угрупованнями. Такий блок проєктує укласти з ВУСПП та „Новою Генерацією“ Червонозаводський театр. Очевидно, таке бльокування дедалі поширюватиметься.

Слід так само відзначити дуже важливий момент в розвитку преси театральної галузі. Почав нині виходити в Харкові великий місячник „Радянський театр“, що докладно висвітлює театральне життя України і почасти закордону. В проєкті видання масового театального тижневика, а також органу спілки Робітників мистецтва.

Нарешті в розвитку журнальної справи загального порядку серйозну роль має відіграти журнал „Декада“, що його видаватиме „Робітнича газета Пролетар“. Він виходитиме щодня; його розраховано на найширшого читача.

Б. Сіманець

КУЛЬТУРНО - МИСТЕЦЬКЕ ЖИТТЯ КИЄВА

З осені цього року у Києві розпочалася жвава робота на мистецькій діяльності. Маємо початок сезону і тут перш за все варто спинитися на опері. За неї доводилося багато вже говорити, бо вона становить значний чинник в діяльності культурно-мистецького життя Києва. Про хибі й недоліки в опері, теж говорилося уже не раз і на викриття їх кийське радянське суспільство уклало чимало уваги. Тепер вже пора поговорити за ті злості, що з'явилися наслідком всіх зазначених заходів. Сезон в опері розпочато „Тарасом Бульбою“. За цією постановою пішли „Турандот“ Пучіні, та „Червоний Мак“. Преса й громадські кола аж надто багато укліли уваги й всебічно обговорили перші кроки опери на початку сезону. Все дає ознаки того, що освіжена опера стає на новий шлях, шукає нових засобів наблизити старі оперові форми до вимог сучасного моменту. Звичайно це не так - то легко зробити. Наша сучасність вимагає виховувати масового глядача і сприяти справі нашого соціалістичного будівництва. Отже й нове оформлення „Тараса Бульби“ направлено на те, щоб наблизити тлумачення цієї опери до радянського світогляду, переглянути її з боку композиційного, дати нове сценічне умовно - реалістичне оформлення, відіслувати її з музичного боку. Критика відзначала, що ця перша спроба дала чималі позитивні наслідки. Опера покращала і в окремих моментах і в цілому. Звичайно, перша спроба — це є остання спроба. Режисурі не наслідилася до кінця запровадити ідею реконструкції. У попередньому плані був намір запровадити пролога, а в кінці дати панораму Дніпроростану під спів Лисенкової ж кантати: „Б'ють пороги“. Навіть колектив робітників, нараховували низку недоліків у новому оформленні опери, все ж таки визнавав, що „нова постава виявляє певні досягнення“, а тому треба популяризувати нову роботу режисури на виробництвах.

Все те, що тепер точиться навкруги опери в Києві, показує напевне пошук нових, багаторічність та віру в здоровий розвиток, що

має задовольнити якнайширші кола пролетарської громадськості.

Певне пошукання й навіть піднесення спостерігаємо й в колах драматичного театру ім. Франка, на початку сезону. Пошукання це походить з цілком реальних причин. Театр розпочав свою роботу в осінньому сезоні оригінальною п'єсою Ів. Микитенка — „Диктатура“.

Вже не раз нам доводилося говорити за нарікання на брак оригінальних п'єс в українському репертуарі, через що нашим театрам часто доводилося ставити чужі п'єси навіть халтурного характеру. Цього сезону театр ім. Франка з добре виготовленим ансамблем розпочав роботу новою п'єсою і тим до деякої міри зліквідував песимізм і підозріння щодо репертуару. Попереднє ознайомлення з п'єсою встановило низку добрих прикмет за нею. П'єса насичена драматизмом; в ній головні ситуації на заводі й на селі розроблені в такому плані, що дають можливість режисерів відійти від індивідуально - етнографічного трактування ситуації, а розробити постанову в узагальненому типовому напрямі, виявляючи ту незвичайну конденсацію, яка утворюється в процесі класової боротьби окремих прошарків сільської громади та передового робітництва.

Виявленню характерних особливостей п'єси допомагають музичні ілюстрації, спеціально написані. В першій частині вони віддають рух окремих частин заводу, а ілюстрації другої будуються на звуках трудової сільської комуні. Особлива уважність до художнього оформлення „Диктатури“ з боку художніх керівників театру створили добрий ґрунт для п'єси, щоб її міг добре сприйняти глядач. Образи „Диктатури“ даються трактувати майже в плані маскар, але режисурі утрималася від гострих перепадів, зберігаючи тільки кольорит селя.

Перші постанови п'єси зібрали масового глядача. Захоплюючись постановою новинки сезону, театральні працівники визнають, що ця п'єса не один рік буде окрасою українського театального репертуару.

З поточного сезону стає міцно на ноги „Держтеатр юного глядача“. Цей дитячий театр, теж ім. Ів. Франка, вже довгий час існує в Києві, але до останнього часу він лише перебував у стадії формування й зростання. З наступної осені він перейшов на держбюджет і може дбати лише про своє художнє удосконалення. Програма роботи показує, що надбання художні вже театр добув і тепер власне приступає з ними до роботи. Працю свою провадитиме він в таких напрямках: 1) основний театр для дітей середнього й старшого віку; 2) ляльковий театр для дітей молодшого віку; 3) кіно для дітей різного віку; 4) ліричні ранки для дітей шкільного віку. Крім того, при театрі існуватиме інструкторське інформаційне бюро з питань художнього виховання дітей.

Цього року почало брати в культурному житті більш помітну участь і ВУФКУ. З жовтня київський відділ ВУФКУ разом

з культвідділом ОРПС відкриває в колоній залі ОРПС культурфільму. Серед громадських кіл це прийнято як культурне досягнення. Та воно так в дійсності має бути. культурфільм поєднує високо-кваліфіковану якість матеріалу з твердим політичним спрямуванням.

Заговоривши за ВУФКУ, треба сказати хоч кілька слів за тематичний його плян. Тут бачимо досягнення й поступ. Якщо минулого року в тематичному пляні ми бачили 32 теми, то цього року вже бачимо просіст на 66 тем, плюс до цього ще 6 вільних короткометражних комедійних тем. Це поширення тем іде коштом широкого охоплення нашого „сьогодні“: новий побут, генеральна лінія в напрямі соціалістичного будівництва тощо. Цей плян охоплює майже все найактуальніше й найпотрібніше на сьогоднішній день.

Л. Гайка

Бібліографія

Аркадій Любченко. В о н а. ДВУ, 1929, тир. 5.000 стор. 333, ціна 1 карб. 75 к.

Тематичний діяпазон нової збірки Арк. Любченка значною мірою визначається ім'ям головного персонажу чільної повісті „Вертеп“,— персонажу, що є „жінка найменням Жінка“. Ось, приміром, маленька Ю, „перша жінка Хіні“, завжди точна, енергійна й рішуча революціонерка, яка переодягнися салдатом, забиває зрадника-генерала Фей-Ханя („Хінська новела“); ось анонімна авторка листа (з новелі „Два листа“) з її гаслом — „хай живе сильна, незламна нова жінка й нова людина“— яке вже не доходить адресата - самогубця; ось селянка Анна, що врятовує втікача - більшовика і потім же хоче забити його — за відмовлення лишитися з нею для спокійного життя („Оповідання про втечу“); ось Ніна, в минулому повія, що всіма силами бажає жити чесним життям, спілкуватися з „справжніми людьми“, і що її ці ж люди — найперше в особі чоловіка, інтелігента Костя Гулавського — чинять найвищу, ганебну образу, штовхаючи до проституції („Образ“); ось Сюзен, панія й дочка діда, яка чи не в наслідок соціальної революції — деградує до повії („Via Dolorosa“), — цей же короткий перелік портретної галереї потверджує вищеподане визначення тематики її одночасово доводить ту її стрункість, що втілюється в назві „Вона“, цим становлячи гарну протиположність до цього стоїть авторка одного з „Двох листів“; цей же образ цілковито втілено в головній персоні „Вертеп“; його домінуючість стверджує позитивну громадську вагу темарія й дозволяє відновити питання, поставлене з приводу творчості Арк. Любченка — „Буремна чи скорбна путь“, ¹⁾ цілковито виключивши астенічний вектор альтернативи.

До цього спрямовання темарія слід додати кілька інших, наявних у творах більшого розміру. Так, героїню „Образи“ подано на тлі сатиричного змалювання неписького міщанства, що має відповідальні посади в радушних, — змалювання, що сливе цілковито перетворюється на інвективу до інтелігенції, лицемірної (подвійне ставлення Гулавського до українізації), безпринципної, хтивой (Степан Маркович), яка ховає всі ці вади під нестримною й беззмістовною балакучістю; остання лише запаморочує довірливу Ніну, якій інстинктивно щастить вгадати підлість намірів свого чоловіка; особливо гострої іронії під пером автора набуває вимога чоловіка від Ніни, щоб усе відбулося „культурно“. Та хоч як потверджено ці вади об'єктивним матеріалом, лишається неясним, чи подає їх автор у пляні широкої, загальної типізації, чи навпаки, має на увазі лише певну частину інтелігенції, обмежену тематичними рамками викладу; ця неясність трохи притмує чіткість ідеологічного наставлення твору.

Та чи не найбільше обертонів тематичного витрактування посідає „Вертеп“. Вище зауважено головне наставлення твору — жінка, як життєдайна сила — що в його, злегка еротичним аспекті, насамперед фігурує земля, джерело хліба і схованка численних скарбів, які чекають розробки. У зв'язку з цим мимоволі згадуєш „Землю“ Золя, де виразно підкреслено її органічну пасивність, що так пасує в концепції автора до селянської психології героїв. Щільно підходить до цього й Арк. Любченко, відтворюючи пасивність землі, що чекає запліднення, але він перемагає згадану ідеологічну концепцію Золя, перекладаючи її на рейки індустріялізації: комбайни виконують колективістичну форму землекористання; цей же ствердження індустріялізації зв'язує природньою ланкою землю — продукт хліба і землі — схованку скарбів: агрономія і добувна промисловість (зокрема металургія) єднаються тут в органічний акорд.

Друга риса „Вертеп“, найістотніша в ідеологічному пляні, — лаят - мотивне підкреслення діялестичної змінності, що брело і в зіставленні жіночих портретів, поданих допіру. Звичайно, це підкреслення, запроваджене до белетристичного твору, потребує насамперед специфічного, образного втілення, що його широко й постачає „Вертеп“: тут і умовне експериментальне запровадження старої форми дійства до літератури, і лаятмотив про наші роки, які, немов гордовито задумані кораблі, пропливають, щоб

¹⁾ Назва статті Юрія Савченка (Критика, 1929).

не вернутись; тут і центральна ситуація - жінки, що в німому розпачі застигає перед могилою, а за рік з'являється перед нею ж із новим обличчям; тут і танок міського веча, ця синтеза кричущих антитез, тут і діалог на тему ставової проблеми і т. п. Ниске доведеться спититися на комплексовому втіленні цієї змінності, що захоплює й стиль. Поки ж відзначмо спробу філософського витракування в аналізованій ділянці теми, що наочно позначає розділ „Сеанс індійського гастролера”, з його стиком двох світоглядів - матеріалістичного й ідеалістичного. Зауважимо, що стик цей був би незрівняно опуклішим, коли б прибічники матеріалізму була більшою мірою властива логічна перекональність формулювань, а не лише констатація тез, антитестичних супротивників.

Переходячи до моменту зовнішньої форми, згадаймо підзаголовок збірки „Повісті й новели”, спинившись в першу чергу на останніх — з метою висвітлення генетики прийомів.

Чи не найпростіша структурою епістолярна новела „Два листи”, що вже її назва дозволяє намітити два найголовніші компоненти - листи, які виконують характеристичне завдання, змальовуючи 2 портрети — жінки (з її власного листа) й чоловіка (з листа Шурги), об'єднані антитестично: перший інтерпретує головне тематичне спрямування збірки, другий робить це ж, лише негативно. Завдання твору психологічне; отже стиком двох листів тівр вичерпано: факт знищення листа Шургою складає не клімакс, а *depointement*; від новелістичної техніки лишається характеристика Шурги засобом об'єктивно-зовнішніх дій, руху.

„Оповідання про втечу”, як показує сама назва, орієнтується на тяглу, нефрагментарну новелу, подану на тлі обривання. Хоча психологічне наставлення зберігається й тут (ясність сприймання природи на тлі смертельної небезпеки), але сюжетного матеріалу в ній більше за „Два листи”. Щоправда, подано його без особливих хитрощів сюжетоскладання, з чіткою фіксацією *point'u* в формі двох клімаксів (перший — поцілунок, другий — стрілянина). Наприкінці згадаймо музику брига (в попередній частині обривання), яка виконує функцію мотиву тла.

„*Via dolorosa*”, так само як і „Оповідання...”, є обривана новела. Аналогія збільшується психологізмом спрямування, відтвореним за об'єктивно-зовнішньою, „жестікулятивною” метою; та ця аналогія кінчиться на сюжетоскладанні, що відзначається фрагментарністю й тою чіткістю, яка свого часу приумисла автора цих рядків присвятити аналізованому творів спеціального стилю („Природа новелі”, 1928). Як і в „Оповіданні...”, один із епізодів - фрагментів відбувається в музичному супроводі „Осінньої пісні” Чайковського; ріжниця та, що цей мотив належить не тлові, а сюжетній ланці твору; поза тим, „*Via dolorosa*” постачає приклад характеристичного повтору („*il m'ennuie*”), що набуває значення подекуди музичного лейтмотиву.

Липається „Хінська новела”, що, не пориваючи з психологізмом, доводить до завершення використання фрагментарної будови сюжету (I — засідання Ревкому. II — „подорож” Ші - Ян - Лі, III — втеча Ю, і IV — кара на смерть Фей - Ханя); чіткість її сприяє підвищенню драматизму твору; поза тим домінуючого значення набуває тут лейтмотивний принцип, покладений в основу II фрагменту. Слід також відзначити авторську роботу над уже видруккованим текстом; перша редакція новелі (видруккована в „Червоному Шляхові”) кінчається фразою:

Хто знав, той упізнав Ю.

Цей фразі притаманний певний відтінок умовності, ще збільшений браком зв'язних статичних мотивів пізнання, що допомогли б утотожити в салдаці — Ю. В тій редакції новелі, яка увійшла до збірки „Вона”, фіналь у пляму змінено і перекональність її збільшено:

Хто знав, той упізнав. Бо це була найкраща, перша жінка Хіні — маленька Ю.

Покінчивши з малою формою, перейдемо до повістей. „Образи” хронологізм у нанизуванні епізодів нагадує чи не „Оповідання про втечу”. Повістянську форму тут стверджено повільністю сюжетного розгортання, подекуди — характеристичними відступами, але наявність клімаксу (Нінін ляпас Степану Марковичу) разом із скупістю *Vorgeschichte* примушує згадати досвід новелі (знову чи не „Оповідання...”).

Нарешті, „Вертеп” з одного боку органічно використовує такі попередні предилекції автора, як психологізм (ускладнений філософським підходом) та лейтмотивна композиція, що її систематичне використання набуває тут значення домінування; з другого боку чи не опуклість позначених наставлень призводить до того, що повість по суті — безсюжетна: зауважування центральний епізод із жінкою, що захоплює „Мелодраму”, та „Найменш жінка” стає за обриванням фрагментів, позбавлених сюжетного значення в специфічному сенсі цього слова („*Mystere profane*”, „Сеанс індійського гастролера”, „Танок міського веча”, „Пантоміма”, „Лялькове дійство або повстання крові”, „Алетика”); „Слово неприякої лірики” дає чітку цілеву ув'язку перелічених з сучасністю розділів; „Слово перед завісою” та „Наказ” становлять зовнішні обривання, а водночас і мотивацію обраної форми — містечкового дійства, побудованого „за давнім містечним примітивом”. Мотивацію стверджено імажинативним малюнком весняного ранку, відданого в „театральному пляні” з відповідними асоціаціями в галузі малярства (Коро,

Анатоль Петрицький) і музики (Моцарт). Остання з асоціацій викликає й заперечення не *an sich*, а щодо епітета „суворий” (в оздобі якого фігурує Моцарт), що аж ніяк не в'яжеться з біографічними й літературними уявленнями про цю постать: можливо, автор хотів відійти від традиційного канону, але не мавши для цього достатніх підстав, допустив насамперед стилістичної помилки, що своєю чергою проектує фактичну.

Отже від аналізу зовнішньої форми ми перейшли до стилістичного моменту, що в ньому насамперед помітна робота над словником і над спробами відходу від словосполучень традиційної стилістики; саме в цьому плані впадають в око „потужні усмішки” (217), „вибагливі гардини” (173), що становлять метафору в незвичайному застосуванні. Мовні ходи, від пуристів заборонені, стріляють в невеликій кількості: сюди насамперед стосуються дієприкметникові конструкції теперішнього часу, як „інтригуючі” (86), „руйнуюча й будівнича” (90), „вирішуючого” (243), „хвилюючу” (276, 297, 133, 168, 169); за контрастом згадуються такі твори, як „вирішальний”, „хвильний”, що з успіхом заступають відповідні, на погляд пуристів неоправдані категорії, від автора вживані; другий пункт — вжиток дієприкметникового безособового звороту в застосуванні до позаминулого часу, як „голове було сказано” (126), „вжитки було куплено” (171), „було послано усмішки” (171), „було дано друге попередження” (173), „погляди було скеровано” (176), та майбутнього, як „героїно показано не буде” (14), „буде викресано іскри” (18). Зрештою, навряд чи можна вимагати, щоб письменник бодай підсвідомо не відбивав діалектику культурно-мовного процесу, до того ж ускладнену українізацією.

Та пунктом, з стилістичного боку найцікавішим, є широке застосування періодизації серед синтаксичних єдностей. Саме період несе найвідповідальніше навантаження в стилі Арк. Любченка, втілюючи тематику діалектичної змінності, відзначену вище:

Ні жесту млявого — бадьорість. Ні risks суміш — сміливість. Ні хмарки в оці — ясність. Ні хмарки в думці — точний розрахунок (83, 92).

Ясна база цього періоду на балансі контрастів, яка дозволяє поширити пунктуаційне розуміння періоду, застосовувавши до цього не одну, а кілька „точок” — синтагм. Крім вищеведеного побудування, античного своєю структурою, „періодик” дає приклади інших, перелічувально-наизувальних конструкцій:

„Стороння особа почула б, як говорилось в межах можливої із нятяком на відповідну оцінку про здібного інженера, що заробляє величезні гроші, про якусь невиситиму польку, що має трьох чоловіків, про відомого хірурга, що міг за одним разом випити дві пляшки коньяку, про якусь екстравагантну масажистку з l'institut de beauté, що торік намагалася зарізати бритвою свого коханця, про загадкового професора, що ніби знав дванадцять чужоземних мов і зневажав українську, про молодого винахідника, що незрівняно й ґрунтовно перерабовував матерію на які заводно кольори, про надзвичайного приватного оператора в справі ринкових кон'юктур, про молодого поета-інтелігента з літературної лжюкі. „Геть сором”, про колишнього видатного підприємця, а тепер гучномовного круп'є, про якогось фахівця в дивній, грошовитій видавничій галузі „папа режет, мама клеїт” (174).

Брак місця не дозволяє навести ще одного періоду, де конструктивну вагу відіграють атрибутивно-прикметникові осередки (45).

Ідеологічно-тематична проєктовність цієї періодики вище відзначена; формальний її сенс у запровадженні до прози фактури віршу, зокрема лірики, що позначає крім стилістичного, ще й композиційний момент (ляйтмотива).

Але в періоді ж чекає на автора й чи не найбільша небезпека — тавтологізація: „Бо хіба кулі не зазнавав гіршого — і терпеливо мовчав? Хіба не бачив страшнішого — і проходив, як сліпий, покірно схиливши голову?” (304).

Генезу цієї тавтологізації легко з'ясувати два міркування — загальніше і вужче. Стиль Арк. Любченка, при всій його дбайливості до слова, не відзначається тою вишуканою й насиченою мозаїчністю, що на кожному кроці обдаровує несподіваністю (Реньє, Михайличенко) й що на неї сучасність безперечно не дає замовлення (символістів для прикладу згадано не випадково). З другого боку період чи не слід уявляти, якщо насамперед ритмічну канву, що вже потім, у другу чергу, наповнюється лексичним матеріалом, як проєкцію теми; в разі недостаті останньої утворюються немов порожняки, що для них бракує фактичної теми і що заповнюються тавтологізаційними конструкціями. Щоправда, відповідних прикладів „Вона” дає небагато.

Зовнішнє оформлення (шрифти, обкладинка) загалом справляє приємне враження. Звичайно, паперова криза не змогла не відбитися першою чергою на якості паперу; вона ж робить особливо дорогими шматити, що елементарно вимагоє естетики оформлення. Шкода лише, що коректа не змогла запобігти друкпомилкам, подекуди досадним; такі, приміром, злиття слів — „ислабкости” (20), „вонане” (95), „каратинешадно” (72); невірний розподіл слів — „процесу склали” (236); брак літер — „менстрель” (277, на стр. 285 — поправно), „ірші” (115) зам. „вірші”, „Продов смерть” (9); зайві літери — „відданныи” (183), „перспективна” (225) зам. не „спектива”; брак пунктуаційних знаків — „побійють викрие” (230) невірні літери — „оqxоxога” (95), „к перлистых берегам” (299); сюди же застосуємо й „terra inkognita” (76: треба — „incognita”).

В моменті ж зовнішнього оформлення викликає заперечення непослідовність у перекладі чужоземних слів та поясненні слів незрозумілих. Якщо перекладати „l'institut de beauté” (174); то чому не перекласти й „Mystere profane” (24)? Якщо пояснювати, що кулі то „робітники” (298), то чому не з'ясувати „Orla bialego” (240)?

Традиція рецензії вимагає наприкінці констатації поступу або відсутності його в певного письменника, рівняючи розглянутий твір до попереднього дорожку. Ця констатація поступу, у випадку збірки „Вона”, мала б для себе достатню підставу, оперту на вищеподаний матеріал.

Гр. Майфет

Б. Тенета. „Десята секунда”. Книгоспілька стор. 222. Ціна 1 карб. 50 коп. Тир. 4000. Року видання не зазначено.

„Десята секунда” — третя окрема збірка Тенети (перші дві — „Листи з Криму” 1927 р. Ки - ка, Київ, і „Гармонія й свинушник” Ки - ка, Київ, 1928 р.), містить у собі 5 нових речей - доробок письменників за останні два роки. Тематично збірка не об'єднана — одна річ — „Люди” — з сільського життя, дві — „Ненависті” і „Десята секунда” — на тему з громадянської війни, одна — „П'яниці” — з життя міського люмпен-пролетаріату й остання — „Пришла пора” — з життя сільського вчителівства. Таку різноманітність тем уважати за факт від'ємний не доводиться. Скоріш за все, вона свідчить про широкий діапазон авторової спостережливості та шукання тематичного матеріалу, до якого з найбільшим ефектом варто докласти праці. Адже, безсумнівний той факт, що той самий автор може давати художні речі на теми з одного соціального середовища й бути водночас, безпорадним, якщо спробує малювати свої твори на іншому соціальному тлі. Досить побіжно проглянути цю книжку, щоб переконатися, що найкраще її авторів відомий побут села. Свідчать про це вдало змальовані типи селянської маси й окремих осіб, зокрема, куркулів — діда Карпа в „Людях” та Назаренка в „Ненависті” — яскравих захисників „святого” права власності, повних жорстокості й звірчості ненависти до того, що порушує це право особисто („Люди”), чи загрожує відібрати її порядком соціальної революції („Ненависті”). Спробуюмо на цих двох речах, що до того й найкраще вдалися авторові й з боку художньо - формального, зупинитись докладніше. З них у першому — „Людях” розповідається про жорстоку розправу над конокрадом розлогого села, в якому на даний випадок — порушення права власності, ведуть перед найдужчі власники — куркулі. Тема ця — самосуд над злодієм — не нова. В українській, ще дореволюційній літературі масою на неї кілька оповідань, напр. — „Хлопська комісія” Франка, „На Вовчому хуторі” Дм. Марковича, „Злодій” Стефаніка тощо. Треба признатись, що навіть за наявності класичних творів на цю тему, влучно малюють Тенетині „Люди” власницьку психологію селянина, суворо жорстоку й наївну разом.

Дід Карпо порадив це раз поговорити з Гришком (упійняним конокрадом. Ю. З.), може викаже на кого - однак помирати”, або... „бити починали боялись. Тоді дали дубяя якомусь хлопчиком. — А вдар. Після того кинулися бити всі”. Били по черзі, за продподатковими списками, а коли вишла всіх черга, а злодій був ще живий, то вирішили закопати живого, наспіх, щоб не над'їхала міліція, по яку побігли до району брати Гришчука, єдині два комсомольці на все село. Тоді йдучи додому — дехто співав, а дехто зідхав — „Кожному життя миле”. А вверху, як контраст до цього первісного життя, летів аероплан, „везучи пасажирів із Харкова”.

Стіль оповідання скупий, лаконічно - гострий, особливо підсилене враження. „Ненависті” досить уміло збудована композиційно в новельному жанрі, з раптовим початком ес абсурдо, з гострим міжно - напруженим клімаксом, що збігається з розв'язкою, як гострою й напруженою. Ескадрон Червоної кавалерії попадає несподівано в засідку й наполовину перебитий і переранений вибирається з лісу до села, але звідти раптом виїждить валка селян - повстанців і, оточивши його, вибиває решту, лише командир ескадрону, ранений, на пораненому коневі, врятовується. Це початок. Далі зав'язка — блукаючи, коменскадрону вночі натикається на свого брата — отамана загону повстанців, що в засідці перебив його червоноармійців. Брати розходяться ворогами, але повстанець кидає червоному шапку, щоб той загорівся. Цей мотив зав'язки трохи не виправдується логічно, бо літньої пори, хоч і в сльоту, шапка не така вже потрібна річ, але авторів це було потрібно для зав'язки — в шапці, як виявилось пізніше, були папери, що стали причиною загибелі коменскадрону Чаненка. Проблукавши ніч, Чаненко на світанку попадає в теж село, з якого вишов, у той саме час, коли його брали червоні. Він непри- томніе на подвір'ї в куркуля Назаренка. Прокидається зв'язаний — у його шапку знайдено братове листування з Назаренком, головою повстання на селі. Чаненко нічим не може довести своїм, що він не повстанський сотник Уласенко, а червоний коменскадрон, бо рука його навіть, коли він пише, нічим не різниться від братової. Єдині свідки, що бачили його раніш, не селяни, Назаренко, зокрема, з яким воли в бою стикались, але визнати його за червоного, це видати себе, свій учорашний вчинок. Краще, коли він умире, бо з ним умире єдиний свідок цього вчинку.

Отже він — пан сотник Уласенко. Рятунку нема. Можна було б спробувати втекти, але „від своїх утікати”? Цей найвищий момент (клімакс) в оповіданні подано міцно, напружено. Сюжетна колізія підсилюється моментами психологічними — начальник червоного загону не знає, чи має він перед собою неповинного свого, чи хитрого ворога, Чаненко бачить, що із його смертю вмере і таємниця про знищення ескадрону. Але час військовий — невпізнаний Чаненко мусить бути розстріляний разом із Назаренком. Ідучи за село, він чує, що загін збирається виїздити й селяни спроваджують його на той шлях, де загинув його загін. Він хоче попередити своїх, але Назаренко кидається до нього, тоді обидва, повні ненависті, випадають один в одного зубами. Так їх у клубку й розстрілюють. Оповідання залишає читача ще довго під враженням прочитаного. Не погана річ і „Десята секунда“, хоча своєю міццю завдячує не стільки художній викиченості, скільки доборові теми повстання робітничого селища проти білих на допомогу червоним. Червоні відходять і починається розправа над робітниками — полонених ватажків вішають посеред селища, зігнавши для цього все населення. Натопт не витримує й кидається голіруч на офіцерів, камінням відгонить перелякану кінноту, а головний герой оповідання, підліток — робітник кидає в штабі бомбу й гине з усіма.

Двоє останніх оповідань, найбільших розміром, набагато слабкіші від попередніх. Не досить глибокий психологізм із „зривом” у натуралізм в описах тла побутового, розтінгненість досить дрібних подій, без якоїсь сюжетної схеми чи фавульності справляють враження надто докладного звіту про діяльність за день родини міських п'яниць із фіналом — витверезіння в міліційному районі („П'яниці”). Ще слабша, навіть зовсім безпорадна, так із погляду ідеологічної доцільності, як і з боку художньої вартості, остання річ „Прийшла пора”. Іде розповідь про сумну долю освіченої людини, вчительки Галі, що скінчивши педтехнікум, попадає завідувачкою дитбудинку в далеке село глухого району. Закинута в цю глушину, вона стикається й мужньо бореться з цілою низкою нещастя, доречі сказати, досить несвобідної якості, як заличниця секретаря сільради (цей тип з чиею легкою рукою стає в багатьох наших письменників неодмінним від'ємним персонажем комедій та оповідань, замість колишнього пономаря, й відгонить неправдоподібністю та шабльоновою), із піклуванням грубою, але по-своєму доброї економіки дитбуду Мотрі, із приязню, що загрожуює перейти в щось серйозніше, до сільського талановитого, але (sic!) простого й неосвіченого парубка Семена, й нарешті, переможена весною й зваблена освіченим, але брутально - егоїстичним інспектором Михайлом, падає й кидає село. Цей же Михайло, за кілька місяців перед цим, так же зваблює й Галіну товаришку Ніну, теж учительку з сусіднього села. Оцю немудру ситуацію подано на такому сірому, безрадісному тлі, що коли б не назви — дитбуг, сільрада, райвиконком і т. інш., можна було б гадати, що читаєш щось старе, що завалалося так із років 90-х минулого сторіччя, коли інтелігенція почала збуватися свого колишнього захоплення селом й вернути на нього всілякі лиха, які здатна була вигадати. Село з хатою - читальнею, з колективом, із радіом неначе не існує, коли б зачигаєся цим оповіданням. На щастя, цього статись не може, бо бувши річчю слабкою з художньої сторони, на читача воно не вплине й лише зменшить враження від попередніх кращих речей. Загалом же про книжку можна сказати, що вона характерна для Тенетини творчості — міно, сум просякає її всю, навіть найкращі оповідання, як „Люди”, „Ненависть” тощо. Цей настрій виявляється у всьому — і в доборові тем та сюжетів, і в засобах трактування їх. Нам невідома ні одна річ цього автора, прочитавши яку, можна було б відчувати бадорість, віру авторovu у щось. Нічого цього нема. Натомість, сум, міно.

Було б методологічно неоправно давати авторovi рецепти, в якому гуморі йому бути та в якому творити. Ця справа — глибоко органічна. Кожен письменник, дякуючи певним об'єктивним (соціальним) та суб'єктивним (психологічним) передумовам, обсервує життя із свого, особливого погляду, вибирає із нього і перетворює те, що може бачити він, а не хтось інший. Тенетина ж влада — бачити й вибирати з нашого, багатинного на матеріал для творчості життя, факти від'ємні чи просто сумні. Відійти від цього автор зможе не стільки через добрі поради, як через поступовий темп художнього зростання та всталення певного твердого світогляду, художнього й соціального.

Тенета поволі, але помітно зростає й об'єм статі досить не поганим повістярєм побутовцем.

Юліян Зет

Я. Качура. Ч а д. Роман. Книгоспілка, 187 стор. Ціна 1 крб. 50 к. (1929).

Ще одна спроба розгортання „великої романної форми” в нашій українській літературі; ще раз доводиться запитати — чи виправдує себе ця велика форма, чи відповідає вона задумові? Чи справді авторovi треба так багато розповіді, що вже не вистає для цього рямок новелі, оповідання, тощо?

З першого погляду — задум авторів дійсно широкий і глибокий; тема роману — психологічна еволюція героя від українського націоналізму до комунізму; сюжет розгортається на тлі подій громадянської війни починаючи з 1917 року. Життєвий

шлях героя зв'язує його з урядом Центр. Ради та Директорії, з отаманом Голим, на-
решті — з комуністами. Діапазон, як бачимо — широкий.

Але, зосереджуючи увагу читачеву на центральній постаті цього Анатолія Вдовиченка і малюючи його душевні колізії, що кінець-кінцем призводять щастливо до широкого сприймання комунізму, — чи дає справді автор яскравий і художньо переконалий образ героя? Чи є цей герой характерний представник певної класової верстви? Чи цінні з ідеологічного боку оті його вагання щодо політичного світогляду?

На жаль, треба визнати, що не вважаючи на значну кількість сторінок, що їх автор присвячує майже виключно змалюванню життєвих подій, так чи інакше з Анатолем зв'язаних, сам герой залишається в читачевій уяві абстрактною фігурою якогось „інтелігентна-недотепи“, і читач навіть не відчуває елементарної зацікавленості у подіях і пригодах, що трапляються з Анатолем. Щоправда, в сучасній літературі ми звикли бачити на ролях „першого героя“ подекуди характер нікчемний (нагадаймо хоч би „Кюхлю“ Тинянова); письменник має, звичайно, не лише право, а й певну рацію для такого зміщення перспективи: детальна аналіза „сірєнької“, „пересічної“ людини або навіть „негативного типа“ — на тлі будь-яких видатних історичних подій — це один із законних і часто оживлених заходів літературного „зчудування“. Але для того, щоб читач зацікавився сюжетним розгортанням пригод, що трапляються з таким от „нецікавим“ героєм, автор повинен вжити цілої низки заходів: або притягти увагу читачеву саме до процесу психоідеологічного „викривання“, поглиблюючи його в напрямку соціологічної аналізи героя, або — протиставити нікчемному героєві контрастні фігури або контрастне оточення і т. і.

Я. Качура, ставлячи в центр свого твору Анатолія Вдовиченка, не зумів ані зацікавити читача його вдачею, ані поглибити своєї аналізи цього характеру, ані змалювати в протигаву йому будь-які позитивні — та навіть просто цікаві постаті. Отже, „щасливий кінець“, цебто перехід Анатолія до комунізму, сприймаємо без жодного захвату, навіть з розчаруванням і невпевністю. Виникає запитання — чи справді такий вартий здобуток для комунізму в особі цього інтелігента, що нині працює, як запевняє автор, на користь радянському будівництву? Аджеж протягом тих років, що їх докладно в романі відображено, Анатоль або „вагався“, або працював на користь Директорії та УНР.

„Анатоль знову на самоті, роздвоєний. Радеп і урядовий комісар? На кого з них опертися — не знав“ (ст. 147).

„Анатоль внутрішньо зубожів... Ненажерливий гробак маразму знову запуслав свою отруйну їд“ (ст. 159).

„Де дігтися з своїми ідеалами, кому вони потрібні?“ (ст. 167).

„Анатоль тинявся без пуття“ (ст. 169).

„Анатоль не знав що й думати. Від цього лізли рогами очі...“ (ст. 171).

Щоправда, бувши головою полкового комітету восени 1917 року в своїйому рідному селі, Анатоль діяв з більшим запалом, керуючи селянськими зборами та організуючи плянуво експропріацію панського маєтку. Але наслідки цієї „революційної“ діяльності такі мізерні, що навряд чи можна вважати ці епізоди за доказ організаційних здатностей Анатолєвих.

Щождо „активності“ Анатолєвої в лавах УНР, то тут „великодушним“ чекістам-комуністам довелося багато чого дарувати йому, беручи на увагу його каяття й щире бажання працювати на користь радянській владі. Як саме він до цього каяття прийшов, чому переконався правді більшовицької, про це мало дізнаємося з роману, тому що ідеологічний бік проблеми майже не освітлений. Маючи всі звичайні хибні інтелігента (його вагання, невпевність, декларованість), Анатоль, так само як і його друг Івашко, напрочуд мало „інтелігентні“ щодо політичної й соціальної свідомості. В романі не подібуємо жодних розмов або міркувань на будь-які наукові або соціальні теми; ані професія Анатолєва як лікаря, ані його політична діяльність як члена уряду Директорії аж ніяк не відбивається в його психоідеології, і в його особі маємо просто якогось „героя взагалі“, що його функція в романі — викривати хибність шляху українських демократів та націоналістів і переживати низку пригод.

Отже, позбавлений будь-яких індивідуальних рис, а поготові — будь-якої портретності і життєвої переконованості, Анатоль править авторові за стрижень авантурно-сюжетного розгортання подій. А втім, авантурний, як і історичний бік роману сам по собі далеко не виправдує отієї розтягнутої форми; не кажучи вже за те, що без міцного ідейно-психологічного стрижня пригоди й події громадянської війни розпадаються на низку мало зв'язаних епізодів, — саме ці епізоди подані доволі елементарно й непривабливо, що й позбавляє роман навіть цікавості, як матеріялу для читання.

Любовна фабула, що зв'язує Анатолія з комуністкою Марі, з'єднує в собі шаблонно солодкуватість з надзвичайно невірною млівістю. Ані „великі сині очі“, ані героїчне поводження цієї „одягненої в шинелю“ дівчини ані на хвилину не переконують читача в будь-яких почуттях, що плаєє до неї в своєму серці Анатоль. Жодного на-

пруження, хвилювання не відчуваємо й підчас таємничих сцен гіпнозу й утечі з в'язниці обох героїв.

Коли ці центральні фігури змальовані в романі так невиразно, то не дивно, що другорядні характери й загальне соціальне оточення відображено вже цілком недбало. Автор користується для змалювання білих офіцерів (так УНР'івців, як гетьманівців та Центральної Ради) з набридлого літературного трафарету. Ось, наприклад, опис кав'ярні в Києві, де гуляють офіцери Центральної Ради.

„Світло золотило офіцерські аксельбанти і парадні одяги цивільних. Щебетали „нічні птачки“. Витончена музика подражливо будила почуття: жінчини... вино... любовні млости... живий паноптикум кипів, переливався в сяйві спільного світла, подібний до мигтючого „ельдорадо“.

У такому ж „витонченому“ стилі, що нагадає славнозвісну Вербицьку з її описами „вищого світу“, автор подає й інші ділянки того соціального оточення, що становить собою тло його роману. Зрозуміла річ, що ані робітнича тематика, ані будь-які ділянки революційного оточення не надаються такому поверхово-трафаретному відображенню; на щастя чи на нещастя, автор до цього й не береться: його цікавлять виключно ті чи інші модифікації українського націоналізму, оскільки вони виявлялись в політичній та воєнній діяльності буржуазних верств українського суспільства. Отже, тут маємо низку шаблонних фігур, починаючи з графині панни Владислави та її батька-графа („крайній правий флянт“, так би мовити) і кінчаючи отаманом Голим. Всі ці фігури, як ляльки, виконують дії, що їм належать по праву: панна Владислава виявляє гордість, її батько — полохливість, офіцери — розбєденість, отаман — неорганізованість і т. і. Жодної своєрідної риси, жодного сатиричного загострення не помічаємо в цьому сиренському тумані.

В таких саме тонах, хоч і з деякою реалістичною деталізацією, подано героєву родину; зокрема його батька — вчителя, що переходить протягом дії від свого інтелігентсько-бюрократичного консерватизму до широкого співчуття комунізові. Автор з охотою зупиняється на фігурі старого Вдовиченка, але не досягає в змалюванні її більшшої переконливості, аніж в інших епізодичних характерах. Справді, увесь твір справляє враження якогось „чаду“, так він сповнений невиразної метушні людей і подій. Авторова техніка письма цьому загальному враженню відповідає через значну кількість зайвих діалогів, дрібниць суто-зовнішніх, що не дають ані чітких ліній, ані характерів. Ми вже зазначали, що автор не зупиняється на портрети героїв; не обходить його й опис зовнішнього оточення (пейзаж, натюр-морт, побутові деталі тощо). В тих нечисленних місцях, де ми такі описи подибуємо, вони вражають своїм майже патологічно-негативним характером: автора приваблює огидне й негарне. Нагадаймо портрет салдата — каліки (ст. 54), огидний образ графа під час експропріації (ст. 19), оті „сині, вивалені язички“ на ст. 99, сцену заплівування Анатолія у в'язниці (ст. 109) і т. інш.

Таким чином, роман Я. Качури є позбавлений помітної художньої вартості; не велика його цінність і як історичного документа з добу громадянської війни на Україні, оскільки автор: 1) обмежує свій кругозір виключно ділянкою буржуазно-інтелігентського оточення, зачіпаючи лише поверхово селянство й обминаючи робітництво, і 2) не поглиблює й не загострює критичної аналізи цього буржуазно-інтелігентського світу ані в напрямку політичного світогляду, ані в психологічному плані.

Видано книгу добре, хоч і без будь-яких претензій на художнє оформлення.

Л. Старинкевич

Бажан Микола. Б у д і в л і. Поезії. Книгоспілка (1929), 76 стор. Ціна 1 крб.

Третя збірка поезій М. Бажана дає такий саме цікавий і розмаїтий, але художньо несталений поетичний матеріал, як його попередні книжки („17 патруль“ та „Різнена тінь“). Критика зазначала з приводу книжки „Різнена тінь“, що будівля поезії його ще стоїть у рештованих, і трудно передбачити, як саме виглядатиме ця будівля остаточно закінчена. Отже, нова книжка ще не знімає рештовань з цієї прекрасної, примхливої й невитриманої „будівлі“.

В талановитості, своєрідності й високім технічній умінні авторові не можна було одмовити навіть на підставі перших його творів; революційна спрямованість і емоційне революційне піднесення Бажанової поезії хоч і не впадає в очі з першого погляду, як це трапляється часто густо в поезії примітивно агітаційній, але його не можна не відчувати в напружених шуканнях, в „буремній путі“ його творчості. Не ставлячи собі за обов'язок оспівувати за всяку ціну фабричні гудки, рушницю й червоний стяг, відхиляючись, навпаки, від цієї тематики в історію, іноді в фантастику і психологічні проблеми, поет залишається весь час поетом революції, бо прагне відчувати свою тему під поглядом класової боротьби і для свого відчування відшукати власних слів (див. напр., „Будівлі“ — де історична тема готики трактована соціологічно, або „Розмова Сердеш“, в якій боротьба старого й нового світу перенесена в етично-психологічний конфлікт).

Основний поетичний шлях, що на нього став до цього часу М. Бажан, — безумовно шлях монументально-класичної форми; але футуристичне минуле поетове досі не

пережите й надає його творчості своєрідної енергії й динамічності, вливаючи на класичну форму водночас деструктивно й живлюще. Між цими крайніми полюсами - класицизмом і футуризмом — в поезії Бажана маємо цілу шкалу нюансів і переходів.

Кажучи за класицизм в поезії Бажана, треба оговоритись, що в нього не подибуємо ані умовної класично-мітологічної тематики й лексики ані штучного наслідування грецьких і римських поетів (як це бачимо в наших неокласиків). Суворий класицизм Бажанового віршу має скоріш характер громадської оди, історичного епосу або — в деяких випадках — описового стилю на зрієць сонетів; отже з широкої парни класицизму Бажан вибирає найбільш життєздатні форми його, що досі ще не відгучали в нашій революційній поезії (як це видно, напр., з творів Терещенкових). Вдосконалення й поглиблення класичної форми вважаємо ми не за хибу й не за слабе місце Бажанової творчості, а за шлях до виявлення його поетичного обличчя. Але шлях цей полягає звичайно не в спрощенні стилю й відтворенні певних шаблонів, а в органічному поєднанні суворих рамок класичного розміру й поетичного „канону“ з власним поетичним „світвідчуванням“, що визначається перш за все в образі й ритмах. Там, де поетові щастить цього поєднання досягати, він дає безперечно високої якості зразки закінченої поезії:

Підноситься зневажливо рука,
Ущерблене перо, неначе шлага, гнеться,
І пада, зламлений, в покреслений чернетці
Рядок, мов щогла неструнка. („Нічний рейс“ ст. 12)

або такий уривок з циклу „Будівлі“ („Брама“)

„... коли в серця
Вливалась пристрасть хтивого бароко,
Що плинула з віків старого лабіриту,
Що поєднала іздала
Вкраїнських брам рясне гілля
З вільготними акантами Коринту...

і, нарешті, прекрасні перші рядки „слова о полку“:

Масивні коні, п'яні коні
Мотуззя рвали, пруги шлей,
Тягли в проклятім перегоні
Тупі потвори батарей.
Услід подоланій колоні
Тьма волочила мокрий шлейф.
Квадратний крок і коней і людей
Котився в строгім ескадроні.
Бойці замислились — ачей
Іржатимуть ще їхні коні
Перед атакою, на лоні
Бездонних галицьких ночей.

Тут влучні епітети з скупкою стислістю малюють описуване явище (тупі потвори батарей, масивні коні, квадратний крок), а образ тьми, поданий в 5-ому й 6-му рядку, не лише учудне й поновлює епічну тему батальну, але й безпосередньо впливає, як свіже — знайдене поетичне явище.

Інше враження справляє Бажанова класична форма там, де вона внутрішньо з його поетичним світом рийманням не зв'язана: залишаючись пустою формою, вона відразу загублює свою ефективність і впадає в тон риторично-умовний. Таких „пустих“ рядків можна навести чимало, наприклад — останній уривок із згаданого „Слова о полку“:

„Проходили роки. Проходили онуки
На ті поля, де вмер достойно дід... і т. д.

або з циклу „Будівлі“ („Собор“)

Бо уставав сбор — гнобитель і захисник,
Юрби благання і юрби прокльон...

В такому ж стилі деякі уривки з „Розмови сердець“ — „цей лицемірний бог Распутіна й Малути“ і т. д.

Тут патетично - високий стиль утворює ілюзію значности, що відповідає змістові слів; але в поетичному відношенні думка не розроблена, поетичного образу тут немає. Проте, образність — це одна з найсильніших сторін авторового хисту, вона його завжди вабить і притягає до себе. В структурі образу в Бажана не помічаємо тієї нестриманості й вибагливості, що характерні для імажинізму; в нього образ логічно-міцний, хоч і який він конкретно переконливий. Дзвін готичного собору поет відображає так:

„І на лункі тарелі площ
Вже дзвін його упав помалу,
мов мідний шаг, офіри мідний шаг“

Або такі чудові порівняння:

„Як штопор в горло коридора
Вкрутився протяг довгий і в'юнкий (Розмова сердець, ст. 73)

Електрична лампочка — це „пухир“

налитої ріденьким світлом шклянки“.

Таких дрібних, але влучних деталей в поезіях чимало. Тоді порівняння й образи набувають характеру не лише безпосереднього світосприймання, цебто підсвідомої психологічної асоціації, але водночас — певного світозрозуміння:

„У всі слова твої“ — (звертається поет до свого двійника, що втілює в собі минуле) — „то шорох тих інерцій, що зсуюють

серця людей на бік“ —

в цьому самому образі значно більш конденсованої художньої переконливості й ідеологічного змісту, аніж в цілій поемі „Розмова сердець“, доволі розтягнутій і розведених порожніми рядками.

Образи Бажанові завжди відтворюють не поверхові й випадкові риси об'єкту, але його функціональні властивості; тому навіть описові поезії (зокрема архітектурний цикл „Будівлі“) мають характер динамічний. Візьмімо, наприклад, такі рядки з поезії „Будинок“

...І пахне як озон, ідкий металу пил,
І котяться важкі акорди сил,
Широких спин і мускулястих тіл
З залізної клавіатури“ —

що відтворюють водночас імпресіоністичне музичне враження і заховане від безпосереднього сприймання функціональне значення колективної праці.

Зі сказаного видно, що в образності — полягає живий нерв поезії Бажана; його вишукана й надзвичайно цікава лексика й уважна інструментовка віршу складають подеколи прекрасне зовнішнє вбрання для поетичного образу: в поета є, безумовно, великий смак слова, як художнього матеріалу; це видно хоч - би з такого прикладу:

...тюрми, що ви її назвали
Струнким і яким словом — Русь (ст. 68)

Поет, що відчуває слово, як струнке і ясне, має змогу організувати свій словесний матеріал відповідно до змісту, цебто семантики й образности твору. Отже, подибуємо в Бажана прекрасні зразки всіяких алітерацій, інструментовок і т. і., завжди з суворим стилістичним контролем лексики — що значно рідше трапляється в сучасній українській поезії, через недостатню диференціацію лексичних розшарувань. Побутова, наукова, умовно - поетична або газетна мова з якою заведено домашню екзотизмів та барбаризмів — без розбору потрапляє часто - густо до лексики поетів сучасности; ледве чи не гірше, коли поет взагалі обмежується скромним запасом „кишенькового словника“... Отже, лексика Бажанова цілком відмінна від такого небального ставлення до мовного оформлення: добірна й навіть вишукана, вона справляє враження коштовної оправи, що пасує до тематики його поезії.

Другий бік зовнішнього оформлення віршу — його метрична й ритмічна організація, стоїть в Бажана далеко не на височині його хисту й смаку: навмисне чи мимоволі — про це не місце тут сперечатись, — але поет майже у всіх поезіях порушує метричну схему. Зміни так кількісні (кількість стоп у ямбі), як і якісні (перехід від ямбу до тридільних розмірів та павників) впадають в очі особливо через те, що раптова несподіваність їхня підкреслена подеколи не лише єдністю семантичною, але й навіть єдністю строфи: рими з'єднують рядки з різними розмірами. Наведімо декілька прикладів переходів

метричного розміру: як і в своїх сонетах зі збірки „Різблена тів", М. Бажан, користуючись ямбом, залюбки змішує 4 - х, 5 - ти й 6 - ти стопові рядки:

У грі нелюдській, в справі неприродній (5 ст.)
Потряси ланцюги прикрас (4 ст.)
Важкою зморшкою напнувся владний м'яз (6 ст.)
Обняв краї спокійної безодні (5 ст.)

Наведена вже вище поезія „Нічний рейс" дає зразки переходу від витриманого ямбу до павзника:

...Та напина вітрила плавні строф,
Скрипить холодним тросом літер
Вітер
Вишуканий катастроф.

і далі — в межах тієї самої строфи — від ямбу до анапесту й амфібрахії:

Шукання катастроф і мандрів і надхнень
Утіха всіх утіх, розрада всіх розрад,
Хай спинається твій патетичний фрегат,
Фрегат патетичних пісень... і т. д.

Хореї, ямби й всілякі варіації тридольних розмірів чергуються в поезіях „Фокстрот", „Нічний рейс" та інш. без помітної вмотивованості. Ця „деструкція" в галузі метричного канону цілком зрозуміла й правомірна для колишнього футуриста, що й тепер виявляє себе подеколи таким, напр., в деяких місцях поезії „Фокстрот", в „Розмові Сердеч", тощо. Але маючи на увазі виразний нахил до пишного класицизму, що його безпечно виявляє поет в більшості творів, доводиться визнати це нехтування ритмічного сторонаю поезії скоріш за хибу, що походить від певного браку ритмічного почуття (або від навмисного перекручування — про це не маємо підстав судити).

Ми зазначили в перших рядках цієї рецензії, що Бажан виявляє свій хист не тільки в класичному стилі, але й в футуристичному. Та, хоч і можна, звичайно, навести багато прикладів цікавих суто - футуристичних поезій (нагадаймо хоч - би такий уривок з „Фокстроту":

„У стоккато шуму шімі
Спотикається в шумі шімі
Це — любов
Ось така ти в шумі шімі
У строкатім шумі шімі
Ти — любов"

а втім, не в розвиткові цього стилю полягають, на нашу думку, дальші можливості авторів: монументальність і формальна досконалість класичного стилю складає крашу рядку для енергійно - напруженої і внутрішньо насиченої творчості М. Бажана. Психологічно М. Бажан не футурист: поетичний зір його обернутий не в майбутнє; він стоїть на ґрунті історично - повсталі сучасності, відчуваючи в собі ще силу минулого. Не дарма його приваблюють історично - культурні теми (нагадаймо „Гофманову ніч", яка в цю збірку не увійшла, та „Будівлі"). Не дарма він присвячує найбільшу з поезій цієї книжки „Розмова сердець" проблемі внутрішньої революції і зводить рахунки з власним серцем. Отже й творча путь поетова в подоланні канонічних форм через внутрішню переробку. М. Бажан добре відчуває, вбирає в себе культурну спадщину, — цим відрізняється він від футуризму. Але такий же далекий він і від пасивного відтворення класичних форм і класичної тематики, чейто далекий від „пасеїзму" неокласиків. Поетичний шлях М. Бажана вимагає органічного поєднання класичної форми з його власним поетичним та ідеологічним світовідчуженням, а небезпека, що загрожує йому на цьому шляху — це випадкове змішування стилів, яке й спричиняється до хиб, зазначених вище в цій рецензії.

Бездоганне зовнішнє оформлення книжки, з прекрасною обкладинкою проф. Кричевського, може стати за зразок художнього видання.

Л. Старинкевич

Микола Вороний. Поезії. Ювілейне видання. Критично - біографічний нарис О. Біленького. Рух — 1929, стор. 494, ціна 3 крб., в оправі 3 крб. 50 коп. (Замість рецензії).

Після ґрунтовного критичного огляду творчості поета М. Вороного, що його дав О. І. Біленький на сторінках нашого журналу, з нагоди 35 - річчя творчості поета, що переважна частина цього огляду становить критично - біографічний нарис у цьому збірнику, напевд щоб можна було додати ще щось нового. Проте, ми хочемо заперечити деякі твердження шановного автора щодо того, що поет одспівав свою пісню й „відійшов уже до минулого". Щоправда, автор говорить тут про Вороного — лірика кінця

XIX і початку XX віку¹⁾. Але і в цій площині твердження О. Білецького можна приймати з певним застереженням. Занадто бо свіжа ще в нашій пам'яті та доба, коли поет творив і занадто же сильний талант, щоб усе створене ним належало вже тільки, як каже О. І. Білецький — до „обсягу історика літератури“.

Не зважаючи на нові вимоги часу, коли й поетична творчість без конкретного й реального соціального змісту не має права — і цілком слушно не має права — у нас на існування, коли індивідуалістичні моменти в поезії та переживання поета без жодного зв'язку з добою, — з її завданням, являють для нас тепер анахронізм і непотрібний для життя мотлох, все ж велика кількість поезій М. Вороного, що ввійшли в це ювілейне видання, мусить справляти певне враження, особливо на певну категорію читачів старшої генерації — мусять справляти громадську службу якраз в тому напрямку, що його диктує наш час, наші завдання. Поет силою свого таланту опановує читача, упокоряє його собі навіть такими своїми речами, що не мають для нашого життя практичного змісту, щоб потім, коли читач зрезигнує, коли визволиться від впливу прочитаного, сказати: яка шкода, що ця видатна поетична сила кращу частину свого життя творила в оточенні непримірно ворожому сучасному нашому життю та його завданням. Яка шкода, що поет, не зважаючи на свою приналежність до революційних організацій царської Росії та України, віддавав свій хист на виспівування індивідуалістичних настроїв, перейнятих здебільшого песимізмом або навіяних старою пантеїстичною філософією Шелліґа тощо...

В чому ж полягає секрет творчості цього поета, що він навіть віршами без соціального змісту, без виразної їх ідеологічності притягає на короткий час увагу читача й ціпає струни нашої підсвідомості? Чим можна пояснити, що навіть сучасні молоді композитори знаходять в його поезіях, соціально беззмістовних (Ф. Надененко — „Sententia“, „Лілеї“, „Німфа“, „Огні“; Я. Степовий: „Рубіні“, „До моря“; Вериківський — „Requiem“ та ін.) елементи для своєї музичної творчості? Секрет полягає, гадаємо ми, в силі таланту, в тонкій інтуїції поета, в високій інтелігентності та освіченості; він захоплює нас витонченістю та надзвичайною музичністю віршу, красою та багатством мовних ефектів, чарівними образами та метафорами і т. і. Все це примушує приймати з застереженням згадані вище твердження О. І. Білецького про відхід поета до минулого.

Другий критик М. Вороного, тов. А. Березинський, у вступному слові до збірки поезій теж говорить про вартість збірки „як історично - суспільного документу“, дарма, що той же А. Березинський зазначає, що „помимо всіх своїх хиб, мимо ідеологічної слабкості і невтриманості... вартість цієї збірки, як художнього твору, як формального досягнення (підкреслення має Г. К. - К.) української поезії велике і цього ніяк не можна заперечити“. Та невжеж ми можемо добачати в творах М. Вороного тільки „формальне досягнення української поезії“, а через це треба дивитися на збірку, як на „історично - суспільний документ“, або, що поетова творчість, як каже О. Білецький, належить до „обсягу історика літератури“?

М. Вороний великою мірою віддав данину своїй добі, це так, але поза тим, що суперечить з продукції Вороного нашій добі, поза упадницькими моментами та песимізмом, що так і разить нас — правди нема де діти — в багатьох поезіях; поза отією соціальною беззмістовністю, що ми їй можемо протиставити продукцію деяких сучасних поетів наших, ми маємо в збірнику творів М. Вороного чимало речей надзвичайної актуальності й сучасності, як от „Хам і Кат“ чималий на розмір вірш з мотто: „Вірним слугам імперіялізму — присвячую“; маємо кілька урбаністичних зразків поезії, що один із них цитує й О. Білецький, оцінюючи твір з погляду прозорливості поета, або „Dies irae“ є тут прекрасна лектура для дітей, як от „Сніжинки“, „Привітання“ тощо; не згадуємо вже тут про такий його твір, як переклад з німецької „Інтернаціонал“, що ним послуговується наша сучасна пролетарська громадськість.

А крім того, збіг щасливих обставин спричинився до того, що до збірника потрапило і дві поезії, що їх написав поет самими останніми часами, — це „Весна“ — вірш на 1 - ше травня та „Ода до поетів“ — обидві поезії ліричного характеру. Ці вірші ми дозволимо собі прочитувати тут. Поет, що, як він каже — „повернувся до своїх“, захоплений видовищем першотравневої демонстрації, милується з „червоно - молодот“ України і в поетичному захопленні каже:

Гуде — хвилюється навала
Робітників - товаришів,
І від квартала до квартала
Червоне море прапорів .
Немов потоки буйноводні
Бурхає пролетарський спів:
— Повстаньте, гнані і голодні
Робітники усіх країв!

¹⁾ Див. кн. I „Ч. Ш.“ за цей рік, стаття „Микола Вороний“.

Форма віршу, як бачимо, звичайна, стара, як світ, але зміст поезії цілком наш, радянський.

А ось друга поезія із збірника, вже вищої поетичної техніки — „Ода до поетів“. Поет високого інтелекту та культури вже перейнявся світовідчуженням нової доби, він уже сприйняв її, усвідомив і з силою правдивого надхненого барда, в ліричному захопленні, звертається до поетів нашої доби:

Гасло епохи:
 будьте готові!
 Світ оновиться в боях.
 Міцно тримайте
     визвольний стяг.
 В революційнім
     викуйте слові
 Волю до звагі!

А в останній строфі цього блискучого твору, обдарувавши перед цим поетів нової доби епітетом „конквістатори“ та „аеронавти“, поет кінчить вірш таким покликом:

Грай, моя сурмо,
     заклик на виліт!
 Гасло епохи я в серці відчув.
 Друзі - поети!
     Серце не змилить —
     З вами лечу!

Отже, всі згадані тут твори не дають найменших підстав казати, що поет „відійшов уже до минулого“, що його збірка поезій, це „історично-суспільний документ“. Певна категорія поезій, що потрапили до збірки, дійсно, може придатися тільки для дослідницьких студій над поетичною творчістю поета в минулому; але проти кваліфікації цілого поетичного доробку М. Вороного, як літературного документу, хочеться протестувати. Та й сам поет повний ще сил і творчого завзяття, що ми бачимо з його кількох щорічних поезій. Поет ще творить і може дати чимало нового поезії і бути добрим учителем, що його так потребує чимало поетів нової доби, як він був уже учителем свого часу для Павла Тичини, Спиридона Черкасенка - Стаха та для інших українських поетів. У творчому запалі наш поет каже:

Той не поет,
 Хто не відчусь
     спраги змагання,
 Хто затаїться
     в башті мовчання,
     як анахорет.

Поет не затаївся на башті мовчання і сказав уже нове слово; а слово поета чи літератора взагалі — це суть їхнього діла.¹⁾

Г. Ков. - Кол.

С. Балухатый. Теория литературы. Аннотированная библиография — 1. Общие вопросы. (Лгр). 1929. „Прибой“. 248 ст.

Интерес до теоретично-методологічних питань у літературознавстві невинно зростає кожного року, набуває все більшого й ширшого значення. Ширяться спеціальні наукові літературознавчі заклади, шириться спеціальна літературознавча література, мало не в кожному числі загальних журналів сучасних стрічаємо статті на теоретично-методологічні теми, статті присвячені поетиці окремих письменників, течій літературних тощо. •Р. 1923 автор цієї рецензії видав (спільно з І. Кагановим) „Указатель работ по поэтике на русском языке“ вихідних з 1900 по 1922 г. г.“ (при книзі Р. Мюллера-Фрейенфельса, „Поэтика“. Харьков, 1923); показник цей мав біля 150 номерів і як на свій час, досить повно охоплював цілу дотодішню літературу з цієї галузі. За шість останніх років вийшло понад 2500 назов, цебто спеціальний рух науковий побилювався у багато десятків разів. Кинуте мимохідь пророцтво Б. Ейхенбаума, що „з революції Росія вийде з новою наукою про художнє слово“, — блискуче справдилося на ділі (хоч, можливо, не в тому напрямку, як бажав сам автор його) — не лише для самої Росії, але й для цілого Союзу Радянського: піднесення інтересів до літературознавчо-методологічних проблем спостерігаємо й на Україні, й у Білорусі, й по інших Республіках.

¹⁾ Рецензія дискусійна. Р е д.

Ці побіжні нотаки з'ясовують те значення, що його повинна мати рецензована книга С. Балухатого: вона мусить допомогти читачеві розібратися в цьому великому доробкові переважно останніх років, у цій величезній масі окремих спостережень, нотаток, причинків до майбутньої ґрунтовної розробки певних наукових проблем. „Справочник,— пише автор у передмові,— являється опытом составления исчерпывающего библиографического свода исследований, выполненных за последние десятилетия и имеющих в настоящее время либо актуальную научную ценность, либо ценность историографическую, как показатель тех путей, какими шла русская наука при постановке и при разрешении теоретико-литературных вопросов“. Отже звичайний бібліографічний показник відобрає водночас і певну ширшу роль, ознайомлюючи читачів з процесом розвитку літературознавства за певний період, відкриваючи довгу низку призабутих або зовсім незаниханих окремих статей, ба навіть цілих книг. Певна широкість завдань упорядника, що ретельно збирав найдрібніші відомості про науково-методологічний рух і національних літератур, української та білоруської,— надає показникові її ширшого значення. Як каже упорядник, „включая в справочник работы на русском языке (оригинальные или переводные), составитель не мог не использовать, несколько нарушая принцип отбора, теоретические работы на языках украинском и белорусском. Трактовка вопросов поэтики на этих языках по своим научным принципам, по темам и частью по материалу, находится в тесной зависимости от теоретических работ на русском языке. Их включение в справочник поэтому позволяет точнее определить широту применения разрабатываемых в русской литературной науке и обозреваемых по отдельным работам в настоящем справочнике теоретических принципов и приемов анализа“. Додамо від себе, що об'єднання в одному показникові російських, українських та білоруських літературознавчих робіт дозволить конкретніше поставити проблему радянського літературознавства,— проблему, що саме зараз починає привертати до себе увагу її певних кол західно-європейських дослідників.

Розуміючи свої завдання, як ми бачили, досить широко, упорядник мусів багато уваги присвятити систематизації матеріалу та анотаціям, які б полегшили користування показником. Останнє упорядник навіть підкреслює як певне досягнення в своїй роботі („Особенность настоящего справочника в отличие от других, возникших на русском языке, заключается... в наличии аннотаций“). „Вводя аннотации,— читаємо в передмові,— составитель ставил себе цель раскрытия всех основных тем исследования, определенных лишь общей формой заглавия работы. С этой целью в аннотации более точно и более детализованно формулировались темы исследования, перечислялись входящие в большую тему исследования его малые темы или части исследования, определялся материал, на котором проводилось исследование, и в отдельных, особо показательных для характеристики, исследованиях или в случае особой важности самой работы приводились сжатое ее тезисы“.

Такий є матеріал, що його знаходимо в рецензованому показникові.

Переходячи до оцінки його, треба одразу ж визнати широкість та повноту зібраного матеріалу, прекрасну обізнаність упорядника не лише з російською, але й українською та білоруською літературами спеціальними. Упорядник, очевидно, постійно та пильно стежить за новинами радянського літературознавства, уважно переглядає сторінки та шпальти спеціальних — наукових та загальних журналів, збірників, газет тощо,— і його цілєві опрацювання матеріалу майже не викликають поправок та доповнень (як велику позитивну рису треба відзначити, що переважна більшість заведених до показника книжок та статей описана *de visu*,— цебто з оригіналів). Деякі прогалини та огріхи буде зазначено далі.

На жаль, систематизація зібраного матеріалу в значній мірі лишається неясною. Як зауважує упорядник, рецензована книга „представляет собою лишь первую часть выполненной составителем работы. Продолжением общего отдела справочника является, не вошедшая в первую книгу, поэтика литературных жанров, история литературных форм и поэтика отдельных писателей“. Проте, ані ці зауваження, ані наведений у примітці короткий зміст майбутньої, другої частини показника,— не вберігають читача від деяких сумнівів та вагань. Перегортаючи книгу бо, читач мало не на кожній сторінці знайде вказівки, що, здавалося би, мусіли ввійти до другої частини показника. Ось кілька прикладів: № 1179. Шкловский В. Сюжет у Достоевского; № 1180, Шкловский, В. „Тристан Шенди“ Стерна и теория романа: № 1211 Гроссман, Леонид. Последняя поэма Тургенева; № 1218 Шенгели, Георгий. О ритмике Тургеневской прозы... № 1219 Энгельгардт, Н. А. Мелодика Тургеневской прозы... і т. д. Отже, подаючи далі деякі доповнення, рецензент лишається в непевності, чи та або інша стаття, книга тощо лишилася невідомою упорядникові, чи він свідомо одслав її до майбутнього другого випуску своєї праці. (Треба проте зауважити, що по змозі рецензент числився з поданням проспектом другої частини роботи і занотовував лише такі роботи, що торкаються загальних питань та проблем).

Помічено нами такі пропуски в показнику С. Балухатого.

1. Адрианова В. Из начального периода русского стихосложения (По поводу статьи Н. П. Попова, „К вопросу о первоначальном появлении вириш в северно-русской письменности“) — Изв. Отд. русск. яз. и слов. Гос. Акад. Наук. 1921, т. XXVI, ст. 271 — 276.
2. Айхенвальд, Ю. Писатель и читатель. „Огни“, литературный альманах. М. 1919 ст. 126 — 132. Похвала праздности. Сборник статей, М. 1922, ст. 82 — 94.
3. Батюшков Ф. Д. В борьбе со словом (по поводу ст. Горнфельда „Муки слова“) — Журн. Мин. Народн. Просв. 1900, № 2, отд. II, ст. 209 — 228. Критические очерки и заметки о современниках. Спб. 1902, ч. 2, ст. 116 — 139.
4. Белецкий А. И. Новая книга по теории словесности — Наука и Школа 1915, № 2, ст. 213 — 226. (З приводу книги П. С. Когана, „Теория словесности“, М. 1915).
5. Бем А. Работы по теории литературы в России. — Новости литературы (Берлін), 1922, № 1, ст. 12 — 15. (Статтю присвячено роботі „Опыту“).
6. Білецький Л. Поетико - психологічна школа та перспективи літературно-наукової критики — Нова Україна (Прага), 1923, № 1 — 2 ст. 145 — 164. (Про школу Потебні).
7. Білецький Леонід. Перспективи літературно - наукової критики. „Нова Україна“, Прага, 1924, 80 стр.
8. Винокур Г. Поэзия и наука — Чет и нечет. Альманах поэзии и критики. М. 1925, ст. 21 — 31.
9. Данилов, Владимир. К вопросу о социальной обусловленности литературной формы — Родной язык в школе, 1923, № 4, ст. 35 — 40.
10. Доленго М. Змістова ритміка в ліричному творі (Морфологічний етюд) — Гарт. 1928, № 1, ст. 73 — 84.
11. Жданов И. Н. К истории русского стихосложения (По поводу книги В. Н. Перетца: Из истории русской песни, ч. I и II. СПб 1900) 1 - 4 — Изв. Отд. русск. яз. и слов. Акад. Наук, т. V, 1900, кн. 4 стр. 1308 — 1325.
12. Жуков П. К вопросу о стиле. Уфа, 1912.
13. Жуков П. Поэтика в 1923 году — Жизнь Искусства, 1924, № 1 ст. 10.
14. Зонин А. К задачам истории пролетарской литературы — Октябрь, 1926, № 11 — 12; стр. 216 — 221.
15. Иванов, Вячеслав. Манера, лицо и стиль — Труды и дни, 1912, № 4 — 5, ст. 1 — 12. Борозды и Межи (опыты эстетические и критические). М. 1916, ст. 165 — 185.
16. Изотов Ів. Літературний пейзаж, як чинник тематичної композиції — Плужанин, 1927, № 9, ст. 39 — 46.
17. Йогансен, Михайло. До проблеми вільного розміру (поема Хвильового „В електричний вік“) — Шляхи Мистецтва, 1922, № 1, ст. 43 — 45.
18. Йогансен М. Аналіз фантастичного оповідання. — Вапліте, літературно-художній журнал, 1927, № 2, ст. 139 — 162.
19. Йогансен Майк. Як будуватися оповідання. Аналіз прозових зразків. „Книгоспілка“ (Харків, 1928), 144 ст. (Зміст: Переднє слово. — I частина (вступні уваги). Як зробитися новелістом. — II частина (аналізи) — Авантурне журнальні оповідання. — Фантастичне оповідання. — Новела з нігою. — Протокольне оповідання. Рецензії: 1) В. Державин — Критика, 1928, № 4, ст. 155 — 158, 2) М. Степняк — Черв. Шлях, 1928 № 4) ст. 223 — 224 та інші.
20. Кенігсберг М. Об искусстве новеллы (Заметки) — Корабль, літературно-художественный двухнедельник 1923, № 1 — 2 (7 — 8), січень, ст. 28 — 30.
21. Клименко В. До сучасної теорії сюжету — Гарт, 1927, № 4 — 5, ст. 120 — 130.
22. Копецкий Л. К изучению языка и стиля русской сказки. — Slawia, 1927, № 2 — 3, ст. 291 — 307.
23. Лакиза, Іван. Невдале метафізичне пачкарство під марксістськими гаслами — Життя й Революція, 1925, № 11, ст. 45 — 50 (З приводу статті Мих. Могилянського: „До розуміння художнього твору“).
24. Майфет Гр. З уваг до новелістичної композиції — Плужанин, 1927, № 3, ст. 24 — 29.
25. Майфет Гр. З уваг до новелістичної композиції — Вапліте, літературно-художній журнал, 1927, № 4, ст. 178 — 193.
26. Майфет Гр. Аналіз детективної новели (Гео Шкурупій. Провокатор) — Життя й Революція, 1927, № 1, ст. 66 — 72.
27. Майфет Гр. Уваги з аналізу новели — Гарт 1928, № 7, ст. 75 — 83.
28. Малишевский М. Несколько слов о напевном стихе — „Круг“, альманах П. М. 1924, ст. 133 — 138 (З приводу „Сказа о Степане Разине“ И. Рукавишникова).

29. Машкин Анат. Предвестники марксистской поэтики.— Студент Революции 1923, № 6, стр. 29 — 36.
30. Навроцький Б. Як будуватися літературний (прозовий) твір.— Життя й Революція, 1925, № 5, ст. 40 — 45.
31. Навроцький Б. Ораторське мистецтво та його сучасне значення.— Життя й Революція 1925, № 9, ст. 44 — 50; № 10, ст. 50 — 54.
32. Навроцький Борис. Нова спроба посистематизувати дані першої лірики (H. Werner. Die Ursprünge der Lyrik).— Етнографічний Вісник. 3, 1927 ст. 154—160.
33. Навроцький, Борис. Еволюція примітивної метафори (Heinz Werner. Die Ursprünge der Lyrik) — Записки Іст.— Філол. Відділу УАН, кн. XII, 1927, ст. 319 — 328.
34. Недоброво, Н. В. Общество ревнителей художественного слова в Петербурге.— Труды и дни 1912, № 2, ст. 23 — 27 (Між іншим реферат доповіді (недрукованої) Б. М. Бугаєва (Андрія Белого) про дослідження п'ятистопного ямба).
35. Никитина Е. Ф. Русская литература от символизма до наших дней. Литературно - социологический семинарий. С предисловием Н. К. Пиксанова. „Никитинские Субботники“. М. 1926, 544 ст. (Див. зокрема відділи: 1. Вопросы методологии и критики.— 2. Вопросы поэтики. Рецензія І. Айзенштока — Черв. Шлях, 1926, № 10, ст. 253 — 256).
36. Оксенов, Иннокетний. Ямбическая лирика — Жизнь Искусства, 1919, № 207.
37. Перетц В. Н. акад. К вопросу об основаниях научной литературной критики.— Ученые записки Самарского Университета, вып. 2, 1919, ст. 43 — 63 (Рецензія Д. А.— Библиографич. Листы Русского Библиографического Общества, 1922, лист II, ст. 15).
38. Петренко Павло. Марксистська метода в літературознавстві. „Книгоспілка“ (Харків 1928) 133 ст. (Зміст: 1. Вступ.— 2. Історична зумовленість естетичних уявлень.— 3. Література й економіка.— 4. Література й класи. 5. Література й географічне оточення.— 6. Роль творчої індивідуальності. — 7. Література як соціальний фактор. Літературні впливи.— 8. Іманентні закони літератури.— 9. Діалектика мистецтва. Рецензії: 1) Л. Підгайний — Гарт 1928, № 8 — 9, ст. 126 — 129,— 2) Т. С.— Критика 1928, № 8, ст. 146 — 147. 3) В. Державин — Черв. Шлях, 1928, № 12, ст. 285 — 288).
39. Плотников И. П. Формальный метод изучения художественной литературы.— Методическая трилогия. 1-я часть. Психологическая школа в языкознании и методика русского языка. Изд. 2-е, испр. и доп. Курск. 1921, ст. 319 — 345.
40. Полторацкий Олексій. Практика лівого оповідання.— Нова Генерація 1928, № 1, ст. 50 — 60.
41. Реформатский А. А. Опыт анализа новеллистической композиции. Московский кружок „Опояз“, вып. 1. М. 1922, 20 ст. (Рецензія: Николай Коварский — Книга и Революция, 1923, № 2 (26), ст. 59).
42. Ржиг В. Композиция „Слова о Полку Игореве“ — Slavia, Casopis pro slovanskou filologii. Rocn. IV, 1925, Sesit I. str. 44 — 62.
43. Ржиг Вячеслав. Гармонія мови „Слова о полку Игоревім“ — Україна, 1926, кн. 4 ст. 24 — 34.
44. Розенберг А. Из наблюдений над синтаксисом русского былевого эпоса.— Наукові Записки Науково-Дослідчої Катедри Історії Української Культури № 6, ДВУ, 1927, ст. 339 — 351.
45. Смаль-Стоцький, Степан, др. Читані Шевченкових поезій. У Львові, 1914, 17 стор.— Наша школа, 1914, кн. 2 (Одна з перших спроб проаналізувати ритміку Шевченкову з низькою принципових зауважень).
46. Смаль-Стоцький, Степан, Др. Ритмика Шевченкової поезії. Прага, 1925, 47 стор. (Див. Б. Якубський. До проблеми ритму Шевченкової поезії.— Шевченко та його доба. Збірник другий, Київ, 1926, ст. 70 — 82).
47. Сретенский Н. Н. Из опыта семинария по поэтике и стилистике. Ростов на Дону 1925 — Известия Донского Государственного Университета 1925, кн. VI, ст. 153 — 175. (Схема стилістичної аналізи новелі та розгляд за цією схемою низки новел).
48. Томашевский Б. Ритмика 4-х стопного ямба по наблюдениям над стихом „Евгения Онегина“ — Пушкин и его современники, вып. XXIX — XXX, Пгр. 1918, ст. 144 — 187.
49. Томашевский Борис. Конструкция тезисов — Лф, 1924, № 1) (5 ст. 140 — 148).
50. Томашевский Б. Пятистопный ямб Пушкина — Очерки по поэтике Пушкина. С 81 диаграммой и чертежами к работе Б. Томашевского. Берлин 1923 (Рецензія: 1) Г. Винокур — Русск. Современник, 1924, № 3, ст. 263 — 264; 2) Сергей Бобров — Печать и Революция, 1925, № 1, ст. 269).

51. Томашевский Б. Стих и ритм. Методологические замечания — Поэтика. Временник Отдела Словесных Искусств Госуд. Инст. Истории Искусств. IV, Ленинград 1928, ст. 5 — 25.
  52. Фінкель, Олександр. Короткий вступ до теоретичної стилістики. — Наукові Записки Харківської Науково-Дослідчої Катедри Мовознавства, ДВУ, 1927, ст. 111 — 121 (§ 1 Вступ. — § 2 Язык і мова — § 3. Стилістика — наука про язык — § 4. Язык, як витвір мистецтва: § 5. Конструктивне слововживання. — § 6. Естетичне слововживання. — § 7. Явища деструктивні і квазіестетичні. — § 8. До характеристики естетичних явищ. — § 9 Конструктивні явища — необхідна умова знання естетичних — § 10. Ізоконструктивні явища — § 11. Стиль. — § 12. Труднощі історичної стилістики. § 13. Схема класифікації).
  53. Якобсон Р. і Богатырев П. Славянская филология в России за годы войны и революции. „Опояз“ (Берлин, 1923) 62 ст. (Див. ст. 10 — 34. „Язык“, „Поэтика“).
  54. Якобсон Роман. О чешском стихе преимущественно в сопоставлении с русским. „Опояз“ Берлин, 1923, ст. 120. (Багато дуже важливих методологічних зауважень взагалі щодо вивчення стиха. Рецензії: 1) Г. И. Винокур. Новая литература по поэтике — Лф 1923, № 1, ст. 242, 2) Г. Винокур — Печать и Революция 1923, № 5, ст. 274 — 276. — 3) С. Д. — Родной язык в школе, 1923, № 3 ст. 117 — 118).
  55. Якубський Б. До проблеми ритму Шевченкової поезії (З приводу праці др. Ст. Смаль-Стоцького) Ритмика Шевченкової поезії (З приводу праці його доба. Збірник другий, Київ 1926, ст. 70 — 82).
  56. Якубський Б. До законів еволюції літератури — Літературна Газета 1927, № 3, 21-го квітня, ст. 1.
  57. Якубський Б. До еволюції літературних жанрів — Літерат. Газета 1927, 6-го червня № 6, ст. 1 — 2.
  58. Якубський Б. Нові досягнення марксизму в літературознавстві. — Гарт, 1927, № 4 — 5, стр. 84 — 96.
- Крім того, далі ми занотуємо деякі вказівки на рецензії, що їх не знайдено в покажникові С. Балухатого (цифра на початку нотатки дає відповідний номер покажника).
11. Державин В. (Шлях Освіти, 1927, № 8 — 9, стр. 242 — 244).
  138. Архангельский А. С. Из лекций по истории русской литературы. Несколько заметок по поводу книги Проф. В. Н. Перетца. Из лекций по методологии истории русской литературы. Пгр. 1914, 32 ст.
  152. а) Золотарев С. — (Педагогич. Мысль, 1923, № 1 ст. 70 — 71).
  - б) Стремнин А. — Родной язык в школе, кн. 1 1919 — 1922, ст. 165 — 166.
  159. а) Горнфельд, А. Художественное слово и научная цифра. — Литерат. Мысль, 1922, кн. 1, ст. 163 — 170.
  - б) Дмитриев, С. (Родной язык в школе 1923 № 4, ст. 140 — 141).
  238. а) Ветухов, А. проф. (Путь Просвещения, 1923, № 7 — 8, ст. 260 — 262).
  - б) Доленго М. (Книга, 1923, № 4 ст. 37).
  - в) Назаренко Я. (Див. № 246).
  262. Ветухов А. (див. № 249).
  310. Державин В. (Черв. Шлях, 1927, № 12, ст. 203 — 204).
  458. а) К-о, Юр. (Путь Просвещения, 1923, № 2, ст. 282 — 284).
  - б) Н. Л. (Книга и Революция, 1923, № 11 — 12 (23 — 24), ст. 57).
  - в) Петерсон М. Общая лингвистика. — Печать и Революция, 1923, № 6, ст. 31 — 32.
  473. Айзеншток, Иер. (Путь Просвещения, 1922, № 3, 229 — 232).
  542. а) Булаховский, Л., проф. (Путь Просвещения 1923, № 11 — 12, стр. 201 — 202).
  - б) Кагаров Е. (Книга (Харків) 1923, № 4, ст. 35 — 36).
  - в) Локс К. (Красная Новь, 1924, № 1 ст. 318).
  549. а) Кагаров Е. проф. (Путь Просвещения, 1923, № 3, ст. 282).
  - б) Кагаров Е. проф. (Родной язык в школе 1923, № 3, ст. 118).
  - в) Державин В. (Студент Революции, 1923, № 6, ст. 121 — 122).
  599. Державин В. (Черв. Шлях, 1927, № 12, ст. 202 — 203).
  635. Гарская А. (Родной язык в школе, 1923, № 2, ст. 156 — 157).
  660. Неусыхин, А. (Красная Новь, 1924, № 4, стр. 348 — 350).
  679. Федоров-Давыдов. По поводу статьи Г. Лелевича „О содержании и форме“ — Октябрь 1925, № 8.
  705. Державин, В. (Черв. Шлях 1928, № 2, стор. 160).
  729. Горнфельд, А. Художественное слово и научная цифра — Литерат. Мысль. I. Пгр 1922, стр. 163 — 170.
  1270. а) Локс, К. (Красная Новь, 1924, № 1, ст. 317 — 318).

б) Родных, И. (Путь Просвещения, 1924, № 1, ст. 207 — 209).

1289. а) Перлін, Євг. (Життя й Революція, 1926, № 2-3, ст. 139 — 140).

б) Петров Віктор (Зап. Істор. Філол. Відділу УАН, кн. XII, 1927, ст. 328 — 334).

1298. Державин, В. (Шлях Освіти, 1927, № 6 — 7, ст. 195 — 197).

Поглядна ясність наших доповідей, що робилися принагідно, без бажання вичерпати матеріал, доводить, що навіть багатий матеріал поданий С. Балухатим потребує: дальшої розробки; цілком очевидно, що упорядникові лишилися невідомими деякі провінційальні, місцеві видання, які важко було дістати, працюючи навіть у багатих книгозбірнях Ленінграду, але які мають свою цінність для науки і які варто було б завести до показника. Будемо вважати, що на ці дальші бібліографічні досліді не доведеться довго вичікувати. Треба додати, що поправок показник С. Балухатого майже не потребує, принаймні, ми явних помилок не помітили: переважну більшість вказівок бібліографічних зроблено з оригіналів („de visu“), отже на правдивість і точність їхню можна цілком покластися.

Переходимо до анотацій, що їх присутність упорядник, як ми бачили, ладен визнати за свою заслугу. Справді такі, малопідготованому читачеві (а показник мусить бути розрахований і на такого читача!) ці анотації часто — густо значно допоможуть зорієнтуватися в матеріалі. Але саме з огляду на цього читача (фахівцеві ці анотації майже не потрібні) упорядник повинен був зробити їх дещо іншими. Звичайно, здавалося, що бібліограф мусить бут „мудрим акі змії“, мусить безсторонне анотувати все, що стосується його предмета, „доброу й злу вникаючи рівнодушно“.

В протівність цьому, по суті ненауковому погляду на бібліографічну роботу, що зводить бібліографа до положення якогось каталогізатора, — наші часи висунули проблему „критичної бібліографії“ (bibliographie raisonnée), що як раз нині завойовує своє право на перше місце. Тим дивніш стає, що С. Балухатий, — визнаючи, очевидно в принципі користь і вагу „критичної бібліографії“, — не наважується зробити найпотрібніших приміток критичних, аби перестергти малопідготованого читача від слабих та недоборяджисних спроб та матеріалів. Упорядник повинен попередити читача, що, мовляв, статті Н. Енгельгардта — „Поэтика Востока“ (№ 638) та „Методика тургеневской прозы“ (№ 1219), або А. А. Бобріка, „Немного математики в теорию словесности“ (№ 723), або Н. Сетницького, „Статистика, литература и поэзия“ (№ 159), — беремо перші ліпші приклади, — нічого спільного з будь-якою наукою не мають, що вони (і деякі інші відмічені праці) можуть тільки збити, запаморочити молодого читача, вузівця чи аспіранта. В інших випадках треба було б в анотаціях робити найважливіші витяги з рецензій: прізвища авторів рецензій, місце, де вони видруковані тощо, — все це так само допомогло б читачеві орієнтуватися в тому багатому матеріалі, що подає йому С. Балухатий.

І. Айзеншток

Олександр Фінкель. Теорія й практика перекладу. ДВУ, 1929, ст. 168, ц. 1 кр. 10 коп.

Серйозне зацікавлення теорією перекладу, що характеризує українську літературознавчу думку останніх років ¹⁾ і безперечно має для себе підставу в широкому розвитку практичного боку справи, завершено книгою, що її назва стоїть на чолі цієї рецензії.

Вже перший погляд у „зміст“ книги доводить читачеві її сплянованість (частина I — теоретична частина, II — переклад прозаїчний нехудожній, ч. III — переклад прозаїчний художній, ч. IV — переклад віршований), що просякає більшість розділів постіль, сягаючи в деяких із них (як, прим., IV розд. останньої частини) тої виборності, що характеризує в авторі особу з ґрунтовною школою логіки. Щоправда, іноді від цієї плямової стрункості тхне параграфами підручника (риса, не останньої ваги у сприйманні книги, бо полегшує його): та це враження виникає надто спорадично, щоб дати ґрунт для закиду в педагогізмі й схематизмі, що проти них сам автор висловлюється не раз дуже виразно.

Та перейдімо ближче до суті книги, що її другу позитивну рису, здається, можна узвати фактологією — не лише в розумінні систематичної конкретизації тез прикладами, а в оберненому сенсі — прелімінарного угрунтування позицій фактичним матеріалом, що дає базу для дальших висновків.

Це ж щільно підводить до питання про напрямок у використанні матеріалу, іншими словами, до питання про концепцію автору. Цей момент книги складається з кількох компонентів.

Насамперед істотне значення має в ній зауваження М. Зерова (ор. cit.) про практичну вагу перекладу, у світлі цього зауваження стають безпотрібні та теоретична абстракція, як і догматизм рецензури, справді відсутні у книзі О. М. Фінкеля: перекладачеві бо

¹⁾ За головні етапи можна вважати: 1) В. Державин „Проблема віршованого перекладу“, „Плужанин“, 1927, № 9 — 10; 2) М. Зеров „У справі віршованого перекладу“, „Життя й Революція“, 1928, № 9.

доводиться робити не окремі маніпуляції з оригіналом, розгорнуті за певним схематичним планом, а відчувати його, як художню цілість, відповідно (як цілість) віддаючи в перекладі. Ця думка червоною прошиває книгу ниткою, недовозначно брешить в останньому (резольютивному) її розділі і цілком умотивовує ілюстративний момент праці, цим potwierdжуючи відповідну складову частину її назви „Теорія й практика перекладу“.

Друга риса — чітка акцентуація стилістичного моменту, що його повинен відбивати переклад. Ця риса, мабуть, знаходить своє пояснення в ґрунтовній обізнаності автора на питаннях стилістики (бібліографію відповідних теоретичних і практичних його праць постачає матеріал відповідних приміток). Ця теза просякає II теоретичний розділ книги, знову ж поспіль її прошиває, остаточно лунаючи в підсумувальних сторінках. Відзначена глибока спеціалізація дозволила авторів особливо чітко поставити питання про відтворення тропів і без надмірної деталізації, запропонувати ясні й перекональні висновки (ст. 105 і далі).

Чи не дві попередні домінанти книги вмотивовують і третю її рису: книга не має оригінальної концепції, а лише приєднується до теорії так званого аналогічного перекладу, що нараховує в своїх лавах велику кількість прибічників. Та констатувавши цю тезу, не можна не підкреслити, поперше, об'єктивності автора, який взагалі обізнаний із течіями перекладницької думки і ретельно інформує про це читача (в IV розділ. I частини); подруге, ця прихильність достатньо (хоч і мовчазно) вмотивована відштовхуванням від класичної теорії перекладу з її ідеалом абсолютної краси: не кажучи вже про несучасність останнього ідеологічного наставлення, не можна не відзначити того негативного практичного наслідку, що часом віділювався, як переробка та виправлення оригіналу з боку перекладача. Як і дві попередні домінанти, третя просякає книгу чи не найвиразніше, опукло зумовлюючи відповідні моменти (як, прим., вимога збереження кількості строф і рядків, або негативна оцінка п'ятистопового хоря, що його, замість оригінального п'ятистопового ямба, запровадив Старицький до свого перекладу „Гамлета“, дівастив об'єктивне заперечення з боку Франка і суб'єктивне ствердження з боку автора передмови й редактора видання, А. Ніковського). Тут вже треба додати, що, приєднуючись до принципів аналогічного перекладу, автор робить це помірквано й критично, належно беручи на увагу момент так званої функціональності авторської поетики.

Та дві перші домінанти книги — врахування стилістичного моменту та її практичне наставлення не обмежуються в третій сучасній теоретичній ефектом, а тягнуть за собою практичні спроби автора. Маю на увазі два його рос. переклади з укр. мови: один (умисно жартовливий) Тичинного „На майдані“, другий — Тичинного ж „Вітру на Україні“. Обидві спроби доводять насамперед гарний Sprachgefühl автора щодо укромови, по-друге — тонкий літературний його смак, як у перекладача-практика; глибоке ж і гостре чуття автокритики, виявлене в теоретичній оцінці власних спроб, довершують щойно подану характеристику.

Ця ж третя домінанта книги, стимулюючи автора до перекладницької діяльності, вмотивовує й те відштовхування від теорії перекладу — стилізації, що її представник на Україні є В. М. Державін; ця теорія має одно з своїх джерел у глибокій обізнаності авторів на питаннях теоретичної стилістики: не орієнтувавшись на практичний бік питання, він сформулював концепцію, антитетичну до принципів перекладу — аналогії. Цілком ясно, що дана рецензія не дає місця так для докладного викладу підвалин теорії В. Державіна, як і для порівняльної аналізи антитетичних теорій. Нагомість варто підкреслити вагу, що її має теорія В. Державіна в історії української пореволюційної перекладної справи: це вагавіднесення надзвичайно суворих вимог до перекладу (до останнього висновку приходить і М. Зеров у згаданій статті), — піднесення, що його аж ніяк не можна не визнати за слушне: В. Державін виступив у перше, як теоретик — не з окремими зауваженнями щодо конкретних помилок перекладу (як це подібуємо у відповідних рецензіях) і не з висвітленням окремих боків теорії перекладу (як це маємо в статті Ол. Фінкеля „О переводе“¹⁾ і з її інтересним з'ясуванням принципу, а рх і т е к т о н і к и стосовно до оригіналу й перекладу), — а з цілою концепцією, що не могла не мати значної теоретичної ваги. Звичайно, в першій роботі важко було зважити все потрібне; цим, очевидно, з'ясовується й зауважений факт — теоретичного перенасичення праці В. Державіна; бо соціально-культурний бік перекладу, вага його як у генезі оригіналу ретельно зважає синтетична книга Ол. Фінкеля, — додамо, після того, як цей же бік належно висвітлює праця А. Федорова „Звукова форма стихотворного перевода“, високо оцінена від Ол. Фінкеля і видана 1928 р. (статтю ж В. Державіна опубліковано роком раніше). Всі ці міркування примушують з особливою обережністю поставитись до вищезначеного відштовхування, що його подібуємо протягом цілої книги (відтворення кількості строф, рядків, естетичних типів синтаксис тощо), поруч із систематичним використанням матеріалу рецензій В. Державіна, і що один його пункт дозволимо собі кваліфікувати, як непорозуміння.

¹⁾ „Художественная Мысль“ (Харків) 1922, № 12, стор. 21 — 22.

Так, ставлячи питання, чи дійсно існує проблема прозаїчного перекладу, О. Фінкель зауважує: „Перекладаючи прозаїчні твори, є велика спокуса обмежитися лише передачею думок, не зважаючи на мовні, стилістичні особливості” (50), і продовжує: „Такий погляд засновано на тому, що прозаїчна мова є завжди мова практична, засіб повідомлення та пізнання, її скеровано на передачу змісту свідомості, а тому цілком байдуже, в якій мовній спосіб це зроблено, аби досягнути своєї мети (50 — 51)”; висновок з усіх міркувань такий: „Бувши послідовним, треба дійти до висновку, що *п р о з а*¹⁾ не треба навіть перекладати, а досить переповісти її (51)”. Але виходить, що все це — торування шляху для цитати з В. Державіна: „Н а я в н і с т ь”¹⁾ такої думки занотовано в статті В. М. Державіна „Проблема віршованого перекладу (51)”. Цитату ж наведено таку: „...перекладається не те, що говориться, а те, про що говориться. Такий переклад, що орієнтується виключно на комунікаційні функції мови, на практичне користування нею для зв'язку, ніколи не може бути дослівним, але завжди може бути тлумним. ...це навіть не переклад, а перекладання об'єктивних фактів та думок на іншу мову — переклад - виклад”. Як видно, в наведених рядках статті В. Державіна немає мови про непотрібність перекладу прози, що вище інкримінує Ол. Фінкель: річ бо йде не про „прозу”; у всяким разі не про „прозаїчні твори”, а про „комунікаційні функції мови”, як недвозначно сказано про це в наведених рядках В. Державіна; саме цю думку можна було б ствердити й іншими цитатами з того абзацу статі, звідси цитовано рядки й від Ол. Фінкеля. Та непорозуміння на цьому не кінається. Продовжуючи аргументацію проти погляду про непотрібність перекладу прози, — погляду, що, як ми бачили, з авторством В. Державіна не зв'язаний, Ол. Фінкель зауважує: „Кожний прозаїчний жанр є продукт історичного розвитку і має власні мовні особливості, специфічні вирази, терміни і звороти, невиконання яких може дати несподіваний ефект. Не можна також ігнорувати індивідуальні властивості авторської мови (51)”. Все це цілком справедливо, але де висловив з приводу цього сумнів В. Державін? Адже він дав термін перекладу - стилізації: чи ж можна бодай а р і о р і і припустити, щоб вона не брала на увагу отих „специфічних виразів, термінів і зворотів” разом із „індивідуальними властивостями авторської мови”, що характеризують певний прозовий жанр? Така несподіваність була б неприпустимим, насамперед логічним, nonsens'ом, жонгливанням у парадокс: справді бо теорія В. Державіна підвищено відчуває стилістичні особливості оригіналу, і як на цьому ґрунті могла повстати для Ол. Фінкеля ігноранція стилістичних відмін різних прозаїчних жанрів, — зовсім незрозуміло. Рентта його аргументації спрямована по лінії уже зауважених спростовань: „Коли перекладач ставить собі за мету не просто переповісти якийнебудь твір (це, власне, є вже завдання референта або популяризатора), а перекласти його на іншу мову — він не може ставитися байдуже до стилістичного боку твору (52)”. Все це знову абсолютно справедливо, але з чим, справді безглуздою, теорією сперечається Ол. Фінкель? В. Державінові вона аж ніяк не належить; іншого ж авторства не визнано, — чи не тому, що бракує саме того, хто таку теорію захищав би? В такому разі всі „спростовання” Ол. Фінкеля спрямовані проти неіснуючого ворога. Я умисно так довго зупинявся на зауваженні непорозумінні, бо воно надто прикрє на фактологічному тлі кноти, що від нього перша вимога — правильний виклад.

Треба ще мати на увазі, що на практиці й Ол. Фінкель і В. Державін роблять, по суті, той самий висновок — про неможливість цілокуного відтворення оригіналу, про немимучість (у кожному конкретному випадку) певних стилістичних „жертв”, але праця В. Державіна має ту перевагу, що вона принципово ґрунтує ті жертви й подає певну систематичну градацію таких жертв та засобів їхньої компенсації. Отже, цілком недоречна полеміка О. Фінкеля проти В. Державіна в питанні про „прозаїчний переклад” надає позиції Ол. Фінкеля ілюзії більшої принципової самостійності, ніж це є справді.

З решти думок деякого зумовлення потрібує таке місце: „Принципово кажучи, всі вимоги щодо передачі тропів або лексичного складу прози залишаються незмінними і для віршів (128)”. Не можна не погодитися загалом із наведеною думкою, та не можна водночас не зауважити й того, що вірш подекуди дає значно менше простору для виконання поставленої вимоги. Адже кількісну різницю слів в октаві Пушкіна й Байрона автор відзначає, констатує її потребу офір (примітка на ст. 152). Взагалі ж суворота тіснота ритмічного ряду, при належному (саме аналогічному) його відтворенні (ст. 148) призводить до потреби якихось ліцензій, що їх сам же автор припускає стосовно до якісного збігу рими (ст. 138). Саме ця рима, її потреба може цілкомовно зруйнувати троп, що потребу його відтворення так суворо проголошує автор. За приклад візьму переклад Шевченкового „Не для людей”, зроблений від Словинського і наведений у Ол. Фінкеля:

- Не для людей пишу я, не для слави.
- Творю я, браття, для своєї забави (ст. 145).

1) Підкреслення моє. Г. М.

Безглуздя „забави“ надто наочне, щоб його ще треба було доводити; та з другого боку ясна й його генеза: бо саме потреба рими знищила оригінальні епітети („мережані та кучеряві“), невідтворені в поданих рядках. Щоправда, наведений переклад — дилетантський, якщо не більше; та деспотія рими дається взпаки навіть у найкращих — не лише перекладачів, а й поетів (згадаймо багато разів повторюване свідство, що часом рима тягне за собою образ, а не навпаки): і саме практичне наставлення книги вимагало зважити цей момент.

Навряд чи можна погодитися також з одним деталем в аналізі Рукавишніківського перекладу „Вітру з України“ Тичини. Автор справедливо констатує ямбічну основу оригінального верлібру і невідповідність ритмічних ходів у перекладі. Один рядок Вон запад сквозь пенсне, к за решеткой — автор умовно виображає так:

— — — — — | — — — — —

Та в цьому розподілі маємо по суті принцип прозаїчних колон: а не абстракцію скандування, що мала б виображення:

— — — — — | — — — — —

Врахувавши ж іпостасі —

— — — — — | — — — — — | — — — — —

матимемо регулярне чергування ямбів та пірихіїв.

Врачування ж пеонізації дасть картину

— — — — — | — — — — — | — — — — —

де до двох других пеонів додано ямба з жіночою кателептикою. Отже в основі наведеного рядка все ж лежить ямб успереч авторовому твердженню, що „ямбічну основу загублено, і у перекладі бачимо розподіл наголосів, типічний для прози“ (156); якщо рахуватися з перекладом en masse, — можливо; якщо ж ні, то наведений приклад цілком припущатиме саме „віршовий підхід“.

Нарешті в аналізі перекладу прозою нехудожньою, хоч і достатньо вказана теоретична наявність тої конструктивності (трафаретів, формул), що вже нейтралізувала свою змістову насиченість, але недостатньо висвітлена її практична роль у випадку неперекладених слів „в то же время следует указать“ (63), що й належать до трафаретів, та не до конструкцій, що втілюють безпосередньо сенс документу. Не хотілося б викликати цим зауваженням закидів у заклику — не перекладати прози; але чіткіша практична диференціація подвійних фактів (змістових і трафаретних конструкцій) була б потрібна.

Решта зауважень стосується до зовнішнього оформлення книги. Так, дивує своєю незграбністю такий переклад з Bally: „...Отже, її основний характер є, бувши по суті науковою, в той же час мати постійний контакт з повсякденним життям (47 — 48)“; в оригіналі маємо надзвичайно просте й дорічне „Son caractere fondamentale est donc d'etre scientifique dans son essence et en meme temps d'etre en contact permanent avec la vie ordinaire“. Як видно, сурядність оригіналу замінено підрядністю в перекладі, — орпіх, що проти нього в теоретичному плані суворо виступає автор.

Лишаються мовні недоречності, що з них у першу чергу відзначмо фонетичні (стосовно до вжитку прийменників та сполучників): „вказівок в даному разі“ (103), „момент у естетиці“ (137), „лякають й нас“ (161). Ці недоречності, здається, можна цілком замкнути коректі, бо на ст. 68 вираз „зустрічають в діловій“ кваліфіковано від автора, як дефективний з боку милозвучності.

До стилістичних хиб застосуємо повтор „так“ у фразі: „Т а к (наводжу переклад з пам'яті) якийсь з німецького або французького перекладачів Пушкіна переклав вірш:

Плетется рысью как - нибудь

т а к, нібито „рысью“ є abl. modі від слова „рысь“ — хижий звір“ (80). Різна синтаксична навантаженість надає різної балансової сили кожному з підкреслених від мене слів, викликаючи враження стилістичного дисонансу.

Аналогічний ефект справляє надто велике накопичення родових відмінків у фразі: „недолік ваги точної передачі значення окремого слова (76), бо укр. мові такі конструкції кінце чужі“.

Сюди ж можна застосувати й інші помилки, щоправда, одні з них, як „приллдів“ (80), вірши“ (142), „епистолярного“ (72) — подають непоправну літературу; інші, як „ноді“ (133) — брак її (зам. „інді“); решта ж, як „на звичайніше“ (83) — поєднують непоправність літери з розмовним словом (зам. „незвичайніше“). Можливо, цікаві (подекуди) з погляду текстологічного, вони небажано утрудняють читання книги й не обговорені в її кінці.

До книги додано перелік імен, на превеликий жаль, неповний. З одного боку до цього потрапили не всі імена (як Байрон); з другого — не кожна локалізація імені позначена (для Шольція маємо в покажчику лише 98 ст., тоді, як він фігурує на ст.: 103, 100, 110). Так само, від бібліографії, здебільшого бездоганної, подекуди б хотілося більшої точності (див. 1 - шу примітку на ст. 67).

Резюме: всі вищеподані фактичні зауваження, як видно, стосуються до деталей книги, здебільшого незначних, аж ніяк не порушують її вартості в цілому. Попри силу гострого й влучного коментаря до ілюстративного моменту книги, вона подає багато інтересних і цінних думок; такі, приміром: характеристика близьких і далеких мов (35), врахування ролі стилістики й культури в формулах привітань (89 — 90), зауваження про невідповідність духу оригіналу (40), характеристика пересічної лінії читачького смаку, що, на думку автора, має нахил до підвищення (127); сюди ж стосується думка про те, що художній твір є щось більше за суму своїх прийомів (160)¹⁾, а також визначення перекладу, як творчості, що вимагає більше свідомості, ніж вільний літ на крилах надхнення (28), разом із зауваженням, що переклад не мусить бути ні переказом, ні коментарем (73). Позбавлена нормативності, хоч іноді й категорична в достатній мірі популярна, книга Ол. М. Фінкеля безперечно зацікавить так широкого читача, як і фахівця перекладача разом із теоретиком літературознавцем.

Гр. Майфет

Фелікс Якубовський. Від новелі до роману. Етюди про розвиток української художньої прози ХХ століття. Державне Видавництво України. 1929. Стор. 226. Ціна 1 крб. 40 коп.

Дивне враження справляє в цілому ця збірка статтів. На перший погляд, здається, нібито теоретично-літературну частину книжки, а саме — вступну статтю, „Про підвалини літературної аналізи“ (стор. 9 — 38), написав один автор, а решту статтів (про Коцюбинського, Васильченка, Косинку, Івченка, Копиленка, Шкурупія тощо) — інший. Звичайно, правдоподібніше є думка, що вищезазначену теоретичну статтю написав значно пізніше за критичні та історично-літературні розвідки авторів, що вона не кореспондує до їхньої методи, а становить, навпаки, вихідний пункт цілком нової методологічної позиції авторів, яка, звичайно, реалізуватиметься на конкретному літературному матеріалі лише в далішій критичній діяльності його. „Проте її методологічні твердження є провідні для всієї моєї роботи й із них я намагався виходити в усіх своїх твердженнях про літературу“ (стор. 6) — запевняє автор. Можливо, що так буде (чи на гаразд — про це ще поговоримо далі), але досі так не було; бо справа йде тут не про абияку „неув'язку“ між теоретичними принципами авторів та критичною практикою його, а про систематичну суперечність саме в основній методи — майже в усіх теоретичних питаннях, що зачіпані в дуже змістовній вступній статті. Це не просто новий етап у літературознавчому розвитку критики, а справжнє методологічне „переродження“ (принаймні, якщо він сам серйозно ставить до своїх нових методологічних тез — а в цьому покищо немає приводу сумніватись).

Почнемо з питання про зміст й форму. В вищезазначеній теоретичній статті автор дуже категорично засуджує „схоластичний поділ на дві категорії форми й змісту“ (стор. 12): „Усякий поділ на форму й зміст, усякі спроби провадити роботу чи то тільки в ділянці форми, чи то тільки в ділянці змісту є однаково безплідні й, по суті, і ті, і другі ведуть до тріумфу формалізму, до поразки й капітуляції марксистської методи“ (стор. 15).

Звичайно, безплідні спроби провадити літературознавчу роботу, обмежуючись принципово „змістом“ або „формою“ художнього твору; але це ще не значить, що в сякий поділ на зміст і форму є неприпустимий з методологічного боку. Адже сам Ф. Якубовський пише (в одній з критичних статтів своїх):

„можна вказати й на певні елементи народницької філософії, хоч уже й зовсім не народницької тематики, не народницького стилю, в деяких творах Валеріяна Підмогильного“ (стор. 171, розрядка наша, як і в далішніх цитатах).

Яка ж це „філософія“ (в художньому творі!), що вона не залежить ані від стилю, ані навіть від тематики авторової? Звичайно, Ф. Якубовський має тут на думці саме чистий зміст, диференційований від усіх художніх елементів твору. І тут він правий: бо якщо всі художні елементи літературного твору, по суті, ідеологічні, то це ще не значить, нібито всі ідеологічні елементи літературного твору скрізь художні. В кожному художньому творі є, поруч психоідеологічних елементів, що набули адекватної художньої реалізації в стилі твору, такі рештки соціальної психоідеології (тобто первісного матеріалу літературної творчості), які залишаються тільки психоідеологічними, без відповідної естетизації, без специфічної художньої обробки (чи треба нагадувати, що все „художнє“ є специфічна й своєрідна модифікація соціальної психології?); або їх висловлено в художньому творі так, як можна було б висловити й у творі нехудожньому — в науковому, інформаційному тощо, абож їх просто переховано й замовчано. Звичайно, що менш у літературному творі таких неопрацьованих психоідеологічних рудиментів, „що більш форма художнього твору відповідає його ідеї“, то більша його естетична вартість (Плеханов); проте неможливо, щоб одних позахудожніх рудиментів зовсім не було в конкретному художньому творі, бо інакше такий твір був би скрізь художній,

¹⁾ Час уже, справді, від арифметики (в подібному трактуванні худ. твору) переходити до „вищої математики“, де сума може й не рівнятися своїм доданкам).

він становив би абсолютну художню вартість; а принципова неможливість такої інтегральної реалізації художньої (чи будь-якої іншої) „ідеї“ — це ж абетка марксистської діалектики. Отже вбачаємо певне спрощення в такій тезі авторів:

„Художній твір завжди, в усіх умовах є певний живий організм, що пізнається в своїх зовнішніх ознаках, у стилі. Його внутрішню суть, ідею, психологічне устремління розліто в усіх найдрібніших деталях твору, висловлено їм усьому“ (стор. 19 — 20).

Висловлено її у всьому, але не всю її не однаково: дещо висловлено художньо, дещо — позахудожньо, дещо приховано. А органічній її структурі твору це не суперечить: адже й структура справжніх біологічних організмів є діалектична, а не скрізь телеологічна. Отже для критика справді має рацію говорити про „зміст“ (чи про позахудожню „ідею“) твору, якщо цей зміст дійсно посідає в конкретній літературній продукції письменника значне місце. Звичайно, це є певний дефект; „прищеплення певному творові, усупереч його стилістичній суті, сучасної ідеології завжди викликає враження штучності й дисгармонії“ (стор. 132); проте, таке „прищеплення“ трапляється фактично, і літературознавець повинен брати його на увагу (як робить Якубовський — критик), а не заперечувати (як робить Якубовський — теоретик).

Не можна сказати, що Якубовський — теоретик цілком нехтує діалектичною проблемою „форми й змісту“, проте, він розв'язує її не діалектично, а суто термінологічно, просто заміняючи термін терміном. Остаточна аргументація його така:

„Звісно, можна було б помиритися з існуванням термінів зміст і форма, якби цілком позбавити їх дуалізму, що з ними завжди зв'язується, коли б їх розуміти так, як розумів, скажемо, Плеханов (отже, не „завжди“ й не „неминуче“ зв'язується з ними дуалізм, якщо в Плеханова не зв'язується! В. Д.). Але тоді, на нашу думку, зовсім непотрібний був би в цій схемі ще й третій термін „стиль“... Проте, ми вважаємо, що термін стиль, також засмічений і заяложений, усеж, навіть в устах профанів, звучить не так, як форма... Тим то вважаємо, що, говорячи про стиль і ідею, як начало, що формує стиль, ми скорше дійдемо до розуміння єдиного неподільного твору“ (стор. 15 — 16).

Отже іменуватимемо „зміст“ „ідеєю“, а „форму“ — „стилем“, маючи на увазі певні „злі“ асоціації „профанів“, і тоді все буде гаразд! Суто термінологічне розв'язання проблеми.

Звичайно, ми зовсім не схильні до нехтування термінологією; термінологія є дуже відповідальна справа. „Аджеж неясність термінології завжди свідчить про недостатню чіткість думки“ (стор. 17); нажалі, саме про це вона свідчить у власних теоретичних розвідках Ф. Якубовського. За зразок візьмемо, як він визначає термін „стиль“ — той самий „третій термін“, що він, на його думку, був би „зовсім непотрібний“ при наявності термінів зміст і форма. Річ в тому, що за визначенням Ф. Якубовського, цей термін однаково виходить непотрібний — навіть і без терміну „форма“:

„Стиль — це сума зовнішніх проявів твору. Змінність літературних явищ, діалектичну криву розвитку літератури ми так само можемо простежити тільки через стиль, через зовнішні ознаки певного внутрішнього процесу“ (стор. 9 — 10).

Як не розуміти цей „певний внутрішній процес“ — чи як суб'єктивно — психологічний процес художньої творчості, чи як об'єктивний процес зміни й організації соціальної психоідеології (чому, власне, „внутрішній“?) — зовнішні прояви й ознаки цього процесу це й є сам твір, а відповідні „процеси“ є не твір, а в найкращому разі, соціальний і світовий вальс твору (якщо не еквівалент суб'єктивно — психологічний). Отже в Якубовського поняття „твір“ і „стиль“ твору збігаються, а через те й термін „стиль“ стає непотрібний (це, звичайно, лише в теорії).

Друге визначення терміну „стиль“ є докладніше, проте аналогічне: „Стиль є синтез не способів, а тих наслідків, що виникли після орудування певними способами (синтез таких „наслідків“ це знов таки й є конкретний художній твір! В. Д.). Стиль є наслідок впливу певної техніки, застосованої за певними принципами художньої й ідеологічними, на певний матеріал, так само за певним принципом відібраний, а зовсім не бола техніка і й не голий матеріал“ (стор. 21).

Нащо ця багато — поверхова плутанина? Нащо це страшенне накопичення абстрактних термінів? Чому не сказати просто, що стиль — це й є саме ті художні й ідеологічні принципи, за якими застосовується певна літературна техніка й відбирається певний матеріал? Здається тому, що Ф. Якубовський (теоретик, а не критик) справді ніяк не може позбутися хибного змішування понять „стилю твору“ й самого конкретного твору.

А як визначає Ф. Якубовський той самий „зміст“, що його застосуванню він так палко заперечує? Це дуже характерно:

„Це ж ускладняє справу, коли далі орудувати вже скомпрометованим терміном зміст, куди входить трохи й ідеї, трохи від ідеї, а трохи (скільки саме, навряд чи й відомо комусь) від стилю“ (стор. 10).

Якубовський забуває, що проблема співвідношення змісту й стилю не стане менш складною, якщо ми замість „зміст“ казатимемо „ідея“. Але характерне те, що він трактує

тут „суть“ і „ідею“ як окремі й різні елементи твору (не визнаючи, проте, їхньої різниці, хоч вона, очевидно, може бути тільки дуже умовна), тимчасом як в усіх інших місцях книжки він застосовує ці два терміни, як абсолютні синоніми (порів., наприклад, вище наведену цитату з стор. 19 — 20).

Не зупинятимемося на інших (досить численних) термінологічних плутаннях авторів. Зазначимо лише, що він, закидаючи В. Підмогильного „необізнаність в елементарній теоретичній справі“ (стор. 205) за виступ проти „хвального сюжету і не менш славетної фабули“, плутає сам ще гірше за Підмогильного, бо цей останній виступав, по суті, на оборону „безсюжетової“ прози, маючи на думці прозу „безфабульну“ (хитбе, але майже вже традиційне змішування термінів), а Ф. Якубовський принципово не відрізняє цих двох величин:

„Аджеж не тільки фабула, а навіть сюжет, є основні елементи прозового твору, отже в тому числі й усякого твору В. Підмогильного“ (стор. 205 — 206).

Саме навпаки: сюжет є в усякому літературному творі, а фабула (тобто схема „дій“) — тільки в кожному оповідному або драматичному.

Звертаємось до другої теоретично-літературної проблеми, що її трактує вступна методологічна стаття — до проблеми класифікації стилів. Тут розходження між Якубовським-теоретиком і Якубовським-критиком наближається вже до якогось систематичного самозперечування. Ось що говорить Якубовський-теоретик:

„Найхитріший шлях, щодо цього, брати тільки старі схоластичні визначення стилю... і тільки „розшифровувати соціальну суть кожного стилю“. Така досить популярна тепер пропозиція означає одне: марксист повинен — чомусь повірити тим визначенням, що низили ідеалісти різних шкіл і різних епох, та скромно намагатися розшифрувати соціальну суть кожного стилю“ (стор. 26).

І ще гостріш:

„самий шлях розшифрування певного літературного терміну, що пішов не від марксистів, є надто невдячний і, мабуть, просто неможливий для марксиста (Плеханов у своїх розвідках про французький класицизм думав інакше! В. Д.)... Невдача Т. Степового на цьому шляху пояснюється, на нашу думку, ... неможливістю працювати не на конкретних спостереженнях з відомістю класової термінології, а намагаючись розшифрувати зовсім чужі марксистській науці абстракції, якими по суті є й реалізм, і романтизм, і всі інші терміни старого літературознавства“ (стор. 33).

І навіть ще гостріш, з певним відкиненням усієї попередньої марксистської історії літератури:

„повинна цілком спасти з очей дослідників ідеалістична полуда, зв'язана з усіма романтизмами, реалізмами, символізмами, з десятками формальних розгалужень, що, по суті, є не що інше, як ідеалістичні фікції, що заважають нам правдиво уявляти класову домінанту, а головне, неповториму своєрідність стилю в мистецтві кожної доби“ (стор. 37).

Хто це писав? Літературознавець Ф. Якубовський. А в кого кожна сторінка рясніє романтизмом, реалізмом, символізмом та іншими „формальними розгалуженнями, що, по суті, є не що інше, як ідеологічні фікції“? В літературного критика Ф. Якубовського. Та навіть не рясніє, а складається з міркувань про ту чи іншу з цих „ідеологічних фікцій“; адже стаття про Кошобинського (стор. 39 — 89) присвячена переважно проблемі реалізму й імпресіонізму в цього письменника, стаття про С. Васильченка (стор. 90 — 127) — проблемі переходу від імпресіонізму до символізму, статті про Гр. Косинку, М. Івченка, Ол. Копиленка (стор. 128 — 201) — деформації певної (імпресіоністичної В. Д.) літературної традиції в сучасній українській художній прозі; стаття про Г. Шкурупія (стор. 226 — 265) — романтичним елементам сучасного українського футуризму („Для нас важить найбільше визначити романтичні елементи Шкурупієвого стилю в системі певних літературних ідеологій, на певній ділянці набудови“ (стор. 235 — 236)).

Та не тільки окремі історичні стилі визнає — на практиці — Ф. Якубовський, а й обумовлені ними стилями літературні жанри:

„Старі жанри, зв'язані з імпресіоністичною школою, все менше й менше задовольняють навіть тих письменників, що зв'язані з цією школою певними традиціями“ (стор. 202).

Чи треба інших свідчень? Ясно, що перша справа, яку повинен був би зробити Якубовський-теоретик, це — знищити все, що написав Якубовський-критик. Та хто ж є правий з них двох? Розуміється, Якубовський-критик. Звичайно, в традиційних назвах окремих стилів (класицизм, романтизм, реалізм, символізм тощо) є багато умовного чи принаймні, одногобого; звичайно критикові-марксистові треба ретельно перевіряти ці терміни не тільки з боку соціального еквіваленту, а й щодо специфічно-літературних — композиційних чи стилістичних — ознак; проте неможливо значить, що реалізм, романтизм, символізм тощо є лише „фікції“ буржуазного літературознавства? Марксистська соціологічна аналіза, марксистська перевірка попередніх історично-літературних категорій не має нічого спільного з нігілістич-

и н и м відкиданням попередніх наукових досягнень, що його рекомендує Якубовський - теоретик. Візьмімо, на зразок, іншу галузь „ідеологічної надбудови“ — філософію. Продовжуючи свої міркування, Ф. Якубовському довелося би відкинути й такі „ідеалістичні фікції“, як матеріалізм, ідеалізм, діалектика, логіка тощо, — бо все це, розуміється, терміни, що „пішли не від марксистів“ і взагалі не соціологічні...

Власне кажучи, ми забули попередити читача, що на думку Ф. Якубовського, класифікація стилів має бути суто соціологічна: немає жодних реалізмів, романтизмів, символізмів, футуризмів тощо, є тільки „феудальний стиль“, „буржуазний стиль“, „пролетарський стиль“ і т. д. Про „пролетарський стиль“ досить відзначити, що т е р м і н о л о г і ч н а реформа Ф. Якубовського полягає в тому, щоб перетворити „пролетарський реалізм“ на „реалістичний стиль доби диктатури пролетаріату“ (стор. 35). Можливо, що для самого Ф. Якубовського „пролетарський реалізм“ є справді щось відмінне від „реалістичного стилю пролетаріату“; проте, він, на жаль, не викриває читачеві цієї різниці між „a + b“ та „b + a“.

А в тім, Якубовський - критик досить влучно відповідає на термінологічні фантазії Якубовського - теоретика.

„Що дають для марксистської аналізи такі загально - вживані терміни, як, скажімо, попутник, інтелігент, або навіть дрібно - буржуазний чи селянський письменник? Усі ці визначення можуть бути правильні, проте вони занадто широкі й не задовольняють цілком“ (стор. 129).

Звичайно, всі ці означення певного „соціального еквіваленту“ художнього твору дають для марксистської аналізи чимало; проте, оперуючи ними Якубовський - теоретик принципово ігнорує художню специфіку літературного твору, ревізує марксистське літературознавство Плеханова (що сказав би Плеханов, коли б його повідомили, що французький „клясицизм“ є лише „ідеалістична фікція“, бо, мовляв, цей термін „пішов не від марксистів“?), спрощує, на зразок старого руського „напостовства“, проблему соціальної вартості й соціальної функції художньої літератури. Так, саме руське „напостовство“ 1923 — 1925 років з його тягю до Богданівських спрощень, з його зарозумілим нехтуванням специфічних художніх ознак красного письменства, погрожує відродитись у теоретично - літературних розвідках Ф. Якубовського. А в тім, не лякайтесь: все це — тільки теорія; а щодо практики:

„Ми гадаємо, що на тлі нашої загальної оцінки й мотивації окремих мотивів Шкурупієвої творчості є с у т о - ф о р м а л ь н и й опис Г. Майфета м о ж н а в и к о р и с т а т и як м а т е р і я л, що ще раз стверджує наші думки про художню прозу Гео Шкурупіє“ (стор. 257).

І справді, чому ж не можна використати Гр. Майфета? Аджеж сам Ф. Якубовський пише в своїй останній статті:

„Що ж є „формалізм“, або так звана „формальна“ метода та хто є її речники? М а й ф е т, звичайно кажуть на Україні, а подекуди й пишуть це правдиво, одночасно лівіцею здаючи до воєнного пролетарського органу Майфетові ж розвідки під маркою „спеціальних студій, що доповнюють“ і т. інш. (а що писала „лівіця“ Ф. Якубовського про використання „с у т о - ф о р м а л ь н и х“ описів Майфетових Шкурупієвої „композиції дії“? В. Д.). Це, звісно, є логічний наслідок несерйозного й поверхового ставлення і до марксистської і до формалістичної методології. Не забруднювати ж нам, мовляв, білосніжні одежі свої на полях, де блукає „дукавині“. Зроби ж це за нас, Майфете (шодо Шкурупіє, Майфет і зробив. В. Д.), а мала редакційна примітка цілком поладнає справу“... („Критика“ 1929, ч. 9, стор. 9).

„Над кем смеється? Над собою смеється!“

Не вважаємо ані Гр. Майфета за „безнадійного“ формаліста, ані Ф. Якубовського за ревізіоніста й вульгаризатора марксистського літературознавства; проте нові теоретичні спроби цього останнього не відповідають до наукової вартості попередніх критичних статей його, зібраних у цій збірці й вже відомих читачеві.

В. Дітріх

ВУАН. Музей Антроп. та Етнол. ім. Хв. Вовка. Матеріали до етнології. Ніна Заглада. „Побут селянської дитини“. Матеріали до монографії с. Старосілля. К. 1929. Ціна 3 карб.

А. І. Онисьук, прихильник стаціонарної методи етнографічних дослідів, в 1921 р., коли ще керував Відділом Етнології вищезазнаного Музею, zorganizував першу у нас етнограф. дослідчу станцію на Чернігівщині в с. Старосілля кол. Остерського пов. Склавши після майбутньої тут праці, він розподілив її між науковими співробітниками цієї інституції, маючи на увазі з їхніх дослідів скласти всебічно - вичерпну етнографічну монографію цього села. Дослідження над побутом старосілянських дітей від 3-х до 14 років взяла на себе Н. Б. Заглада. Зблизившись з дітьми, при звичаї їх до себе („ви наче зроду у нас жили“, казали вони їй), вона протягом 1922 р. ввесь час перебувала з ними — в лісі, лузі, на полі, біля води, в хаті, на вулиці, — стежачи за їх життям, роботою, забавами, харчуванням, ловами і т. п., і таким способом збирала

багато потрібного їй матеріалу; пізніше вона перевірила ще та поповнила його. Наслідком цих її спостережень і дослідів і є книжка „Побут селянської дитини“.

Хоча етнографія давно вже цікавиться дитячим побутом, проте праці, що оглянула б його всебічно, досі не з'являлось. Дослідники життя низькокультурних народів довго не звертали уваги спеціально на дітей і нотували факти їхнього життя тільки принагідно, всуєміш з явищами побуту дорослих. Причини цьому були як об'єктивні (соромливість дітей, їхнє недовір'я до дослідників, незмога простежити дитяче життя в даній місцевості протягом року), так і суб'єктивні, а саме — дослідники не розуміли ще всієї важливості спеціальних дослідів над дитячим побутом. І тільки за найновіших часів нашого століття вони змінили на це свої погляди й тепер намагаються заповнити цю прогалину в етнографії: де далі, все більше й більше з'являється праць, присвячених спеціально побутові дітей низькокультурних народів. Але і в цих працях покищо описується не весь побут дітей, а переважно їхні гри та забави. — Подібну ж однобічність спостерігаємо і в спеціальних дослідях над дитиною європейських (в тому числі російського й українського) народів: і тут звертають увагу здебільшого тільки на дитячий фольклор. Погляд на досліді над дитми значно поширив проф. Виноградов, що ввів у науку термін „дитяча етнографія“ та поставив питання про потребу виділити і вивчати її, як окрему етнографічну галузь. На його думку, всі з'явища дитячого життя можна ввести в рамки річного календаря. Але ж далеко не всі ці з'явища можна замкнути в календарні рамки, і тому такий дослід теж не буде повний. — Багато матеріалу про дитячий побут зібрано й в українській етнографії, але й він однобічний — переважно фольклорного характеру.

Отже головна хиба всіх праць про дитячий побут, як бачимо, це їхня однобічність.

На це звертає увагу т. Заглада й виправляє її в своїй книжці. Вона вирішила дати повний опис дитячого (від 3 до 14 років) життя певної місцевості. Авторка всі з'явища дитячого побуту поділяє на 10 окремих ділянок, і дані цих ділянок „повинні разом скласти повну картину дитячого побуту в даній місцевості“ (ст. 31). Ділянки ці та їхні частини будуть такі: I дитяча одіж¹⁾, оздоба (покриття голови, пояси, взуття, оздоба, як діти фарбують, дитячі маски, діти змінюють звичайну одіж, спеціальна одіж). II Дитячий захист од дощу (кущі, дупла, курені). III Дитяче харчування (харчі та напої, вогонь — як його діти здобувають та вживають). IV Дит. лови (зброя), дит. рибальство, бджільництво. V Випас худоби (пастуші причандали, вигін худоби на пашу та її догляд). VI. Що ще діти роблять (допомога батькам і матерям). VII Дит. забави (забави, що відбивають важливі події селянського родинного життя, що наслідують хліборобську працю, циячки, музичні інструменти, дитячі гри, катання, ходулі, лазіння по деревах, боротьба, купання, виробы з снігу...). VIII Діти й природа (мертва природа, лікарські рослини, тварини; діти наслідують звуки тварин, легенди). IX. Діти і надприродні істоти (русалки, чорт, вішалник). X. Діти та громада (діти й народні обрядові та святкові звичаї, громадське життя у дітей, будні й свята у них, дитяча складчина, як дразнять діти, б'ються, діти й старці, чужинці, старосільські діти й діти сусідніх сіл).

Вже з цього сучого й неповного переліку видно, як різнобічно й цікаво описано тут дитячий побут. До тексту подано 21 таблицю малюнків (Ю. Ю. Павловича) і фотограф. знімків (Д. П. Демущього та М. П. Сталінського), що значно підносять якість викладу, а також записані М. П. Гайдаєм мелодії 43 дит. пісень.

Дитячий побут, на думку шановної авторки, не тільки виображає дії дорослих, а й зберігає в собі з'явища життя примітивної людини, що в житті дорослих уже забулись і не помічаються, а в побуті дітей ще живуть і традиційно передаються з покоління в покоління. Щоб довести це, Н. Б., розподіливши свій матеріал на 10 ділянок, подає кожній з них паралелі з життя низькокультурних людей. Трапляються тут надзвичайно цікаві факти; напр., старосільські діти, коли є у них сірник, а тертушки немає, нагрівають тертям дві дурпалки, об які потім і запалюють сірник, нагадуючи цим спосіб добувати вогонь у примітивних народів (Нова Зеландія, Гавая, Самоа).

Такий зміст і значення праці Н. Б. Заглади.

Зроблю ще декілька зауважень. Подавши на ст. 12 загальну характеристику старосільських дітей („діти розвинуті, чемні, працювоті, поважні“), авторка більш нічого не каже окрема про тих одинадцятьох дітей, що були за окремий об'єкт її спостереження; що подали їй найбільше матеріалу; крім їхніх прізвищ, треба б було вказати їхній вік, інтелектуальний, моральний та фізичний розвиток, хто з них і оскільки письменний. Далі. Надзвичайно цікаве питання: чим і як лікують себе діти, коли їм потрібна негайна допомога дорослих, а їх поблизу немає; відповіді на це подекуди (ст. 97, 138, 163) трапляються в праці т. Заглади; але краще б було виділити питання про дитяче самолікування в окрему ділянку; тоді б і матеріалу про це більше можна було зібрати. В розділі „дитячі харчі“ пропущено калачики, що ростуть по вулицях під тином, та паслін (старосільські діти вживають його на фарбування). У VII ділянці

¹⁾ Мається на увазі тільки та, що її самі діти роблять для забави.

(забави) мабуть теж пропущено розповсюджену серед малих дівчат гру в крем'яхи. Майже по всіх селах, що лежать біля води, діти ловлять рудих п'явок і продають їх до аптек; мабуть і старосільські хлопці заробляють собі так гроші, але в розділі „дитячі заробітки“ про це не говориться. Найважливіший же пропуск це той, що авторка нігде ні слова не говорить у своїй творі про школу, ніби річ це не про сучасне, післареволуційне село, а якесь село 50 — 60 - х років минулого століття, коли не заводили ще по селах ні земських ні паравихвальних шкіл. Не можна ж припустити, щоб у селі з понад сотнею хат і 600 людей не було за наших часів школи! А коли вона є, то вона безумовно має вплив на дітей. Отож і треба б було сказати, як ставляться вони до неї, який відсоток серед них письменних, чи люблять діти читати книжки і якими найбільше цікавляться. — На ці недогляди, гадаємо, зверне авторка увагу й заповнить їх у новому виданні своєї цінної книжки.

Разом з шановною авторкою і ми сподіваємось, що слідом за її працею підуть далші — по інших українських селах — досліді над дитячим побутом, бо перші трудності вже переможено і вказано правильний шлях. Ці досліді треба робити невідкладно, поки під впливом сьогочасного поступу не загинули ще в побуті дітей ті сліди минулого, що їх так яскраво підкреслила Заглада. Подібні праці дадуть багатий матеріал не тільки фахівцям етнографам, ба й педагогам і політосвітним діячам.

Олександр Малинка

Евг. Спаська. Ганчарські кахлі Чернігівщини XVIII — XIX ст. 4 - й етюд з циклу „Чернігівське ганчарство“. Вид. Київск. Краев. Сіль - Госп. Музею та П. П. виставки. Київ. 1928 року. стор. 30 — 2 нум. + 5 табл.

Книжка має на меті накреслити особливості стилю ганчарської кахлі на Чернігівщині в XVIII — XIX століттях та намітити лінію її розвитку, тобто завданням книжки є так потрібне нам зараз дослідження місцевих мистецьких шкіл в народньому мистецтві.

Зміст книжки складається з історичних відомостей, на підставі яких автор стверджує існування кахлів в XVII стол. (давнішим типом автор вважає рельєфні кахлі,) далі говориться про стиль, матеріал, сюжети, і наприкінці про датовані та підписні кахлі.

Весь цей матеріал розбитий на 9 розділів: Не дивлячись на таке членування план досліді не всюди чіткий; відомості з одного розділу іноді потрапляють до другого і т. інш. В розділі „Розмір, кольори, сюжети кахоль“ матеріал об'єднаний дуже різноманітний: „розміри“, що включає до себе момент технічний (я не кажу про пропорції, про які до речі сказано дуже мало), „кольори“ — питання цілком естетичне і нарешті — „сюжети“, що включає до себе також елементи, так звані, позаестетичні. Виділення в окремий розділ композиції окремої кахлі, а не композиції окремого малюнку дало можливість авторіві тільки випадково в розділі „Трактовка“ говорити про композиції на багатьох кахлях.

Після аналізу стилю переважно мальованої кахлі, на думку автора, виявляється, що малюнок кахлі, трактований плоскісно, має сталі схеми та до певної міри ідеалізований; проти останнього терміну можна заперечувати; він набуває великої неясности (можна говорити і говориться про ідеалізацію самої речі, ідеалізацію кольорів, композиції і навіть світлотіні). Про зовнішній вигляд кахляних печей дізнаємось, що вони простовисні і мають прямокутник в плані, але про пропорції, про розміщення мас, про відношення до інших частин хати ми нічого не маємо. Про розділ, де трактується про композицію окремої кахлі, я вже говорив трохи вище, залишається тільки вказати на відсутність розробки питання про композиційні схеми, композиційні центри, розглядом же питання про симетрію та відношення виображення до тла — аналіза композиції, розуміється, не вичерпується. Нічого немає про фактуру тисненої кахлі, про кольорову гаму, хоч окремі кольори перераховані і, нарешті, зовсім обійдено питання за ритм. Не розв'язано та власне і не поставлено питання за те, з чого виходить ганчар при творенні малюнку, чи з плями, чи з лінії і чи однаково підходять до цього по різних ганчарських осередках.

Надто мало зупинився автор на питанні про образ, про принципи його будови, навіть більше того, автор не висловився, чи він визнає наявність образу, чи всі виображення є привід до певного декоративного ефекту (як це і досі роблять деякі російські дослідники).

Цілий розділ присвячений впливам: на думку автора, треба відмітити впливи паисських кахлів, лубків, та нарешті повсякденного життя. Перше твердження доведено наведеними зразками, щождо другого, то тут треба бути дуже обережними, бо без установлення паралелів ми не можемо вирішити, чи ми маємо запозичення, чи подібність в оформленні залежить від подібности психіки митців. Щодо впливу побуту, то у всякому разі його навряд чи треба шукати в театрі Петрушки.

Нарешті два дрібні зауваження: на кахлі (мал. 4) навряд чи виображена „Східня постать“: капелюх, рушниця та деякі деталі дають нам право думати, що це прості-

сінько вояка початку XIX стол., в розділі „Розмір, кольори, сюжети“, не ясно, чи йде мова тільки про рельєфні кахлі чи про всі.

Книжка дуже цінна і цікава, як одна з перших, що, полишивши замишування до народного мистецтва, береться до виявлення його стилю, але разом з тим деякі моменти в методі автора можна заперечувати; метод переважно описовий з невеличкою домішкою порівняльного є по суті етнографічний; мистецтвознавча аналіза проводиться не так послідовно, як би того хотілося.

Оформив книжку І. А. Муляр - Крейнін старанно, зо смаком. Що правда, розміщення ритин в тексті трохи втомлює одноманітністю, але з важким завданням розмістити на титулці велику кількість тексту він справився; компактні маси напису „Чернігівські кахлі“ та малюнок кахлі чергуються з більш прозорим зазначенням про видання та написом „4 етюд...“ Можна заперечувати лише шрифт напису прізвища автора, що трохи заважкий для верху. Не зовсім вдала кольорова гама обкладинки.

Книжка взагалі виглядає приємно. Добрий папір, не зустрічають особливих заперечень шрифти, репродукції чіткі, дають уявлення про оригінали. Д. Ч.

В. Филиппов и И. Черников. Пропаганда Днепростроя в профсоюзной культурной работе. Издательство ВУСПС „Украинский Рабочий“ 1927 г. Тираж 2160. 124 страницы. Цена 1 р. 90 к.

Зацікавленість профсоюзних мас в проблемі Дніпрельстану зв'язана з тим фактом, що останній, яко величезне джерело енергії, потрібний для ґрунтового перетворення всієї промисловості південної частини України на підвалинах швидкої індустріалізації, розв'язання судоплавства на Дніпрі, зрошення широким простором Наддніпрянських ланів та інше. Спорудження Дніпрельстану викличе відродження всієї країни, зокрема району Дніпробуду, який перетвориться в повний промисловий центр з великою кількістю першорядних міст, з заводами обробної та споживчої промисловості різних галузів.

„Український Робітник“, зваживши потребу в спеціальному освітленні Дніпрельстану в профсоюзних масах з метою найширшої популяризації, випустив згадану книжку, що своїм змістом охоплює цілком накреслене завдання.

У розділі „О Днепрострое“ подані вказівки про постанову масової роботи в клубі й червоному кутку, що практично зводяться до виявлення плана роботи в справі пропаганди ідеї Дніпрельстану, плану, який будується за принципом влаштування епізодичних й циклових лекцій за спеціальною схемою. Далі зазначено про влаштування світової газети, бесід, вечорів запитань і відповідей, стінної газети, бібліотеки - читальні, плакатів, альбомів з вирізками статтів і малюнків і т. і.

Слідуючий розділ „Днепровское строительство“ приводить дані для екскурсій з описом порогів, Запорозької Січі та інших історичних місць, що зв'язані з Дніпрельстаном.

Розділ „Строй Днепрострой“ являє собою матеріал для живої газети, де приведено співи, декламації, статті, частушки, кінцівка з ілюстрованими плакатами з гаслом „Днепрострой даешь“.

Останній розділ „Днепрострой“ складається з ілюстрованої доповіді з демонструванням чарівного лихтаря й голосномовника й пуском діяпозитивів з поясненням доповідача.

Список літератури, доданий у кінці книжки, охоплює порівнюючи всі видання по Дніпрельстану.

Зі змісту книжки можна зробити висновок, що вона, безумовно, заслуговує широкого розповсюдження по бібліотеках і гуртках, де вона фактично явиться настільною керівничою книжкою в проведенні планової популяризації ідеї Дніпрельстану серед профсоюзних та взагалі пролетарських мас. Сприяє тому ще те, що зміст і характер викладання книжки загальною доступні для масового читача.

З негативних моментів слід перш за все зауважити, що видання книжки російською мовою обмежує її поширення, бо широкі трудящі маси України, зокрема села, вживають літературу переважно українською мовою. Потім шкідливо відбивається висока ціна, неприступна масовому читачеві.

Наприкінці, зовнішній вигляд обгортки не відповідає призначенню характером малюнка і якістю паперу.

При усуненні цих хиб, „Український Робітник“ зможе числити на більше поширення цієї цікавої книжки.

Потреба ринку вимагає рішучих заходів в цьому напрямку. Сподіваємось, що довго чекати не доведеться.

І. Фалькович

А. Султанзаде. Колониальные страны и мировое хозяйство. Популярная Серия „Мировое Хозяйство“ Под редакцией Ш. М. Двойлацкого и Н. Г. Петрова.— Издание Московский Рабочий, Москва, 1928 г. Тираж 7000 экземпляров, 152 стр. Цена 1 р. 10 к.

Видавництво Московский Робочий, проводячи планову роботу популяризації світового господарства серед широких верств суспільства, приступило до випуску спеціальної серії, до якої й належить згадана брошура А. Султанзаде.

Розкриваючи колоніальну політику імперіалістичних держав, автор зупиняється на небезпеці нових світових воєн, що їх викликає лихоманське озброєння держав зі зростом суперечливих інтересів капіталістичних хижаків, шастя яких базується на пригнобленні колоніальних народів.

Торкаючись історії колоніальних захоплень, автор виділяє три періоди: 1) Середземноморський — коли на протязі стародавніх і середніх віків повставали різноманітні імперії в басейні Середземного моря, що боролися поміж собою за економічну гегемонію. Пригадаємо такі великі колоніальні держави: Асирію, Вавілонію, Персію, Рим, Візантію тощо, які сперечалися за палму першості в справі поширення своєї експансії на навкружні народи; 2) Індоевропейський або Океанський — період вдирання хижаків з палму першості на початку 19-го століття. Цей період характеризується ростом мореплавства і розшуками скороченого шляху з Європи до Індії, в наслідок чого несподівано відкрито американський суходіл. Багатство відкритих країн викликало низку воєн, що мали в наслідок підкорення величезних територій і перетворення їх на колонії європейського імперіалізму торговельної класи; 3) Азіатсько-африканський або паномеанський, що починається з 1815 р. з ліквідацією наполеонівських воєн, коли розгортається запекла боротьба між імперіалістичними акулами за захоплення суходолів Африки та Азії.

Останній період характеризується боротьбою двох велетнів — Англії і Німеччини за гегемонію на морях. Англія, що її володіння простягаються по всіх частинах світу, зацікавлена в тому, щоб панування над морями було зосереджене виключно в її руках, аби тримати постійний зв'язок зі своїми заморськими колоніями. Панування над морями Англія здійснює за допомогою своєї величезної флоти — першої у світі. Початок 20-го століття висунув Німеччину на політичну арену з агресивною політикою колоніальних захоплень. Оскільки вільних місць вже не залишилося у світі, Німеччина опинилася перед альтернативою всякими засобами, хоча б війною, придбати собі колонії, що могли б забезпечити її розвинутій промисловості ринки збуту та джерела сировини. Але більшість колоніальних володінь були зосереджені у Англії і, ясно, що на цьому шляху стикалися інтереси Німеччини й Англії, що їх могла розв'язати тільки війна. Тому обидві сторони гарячково лагодились до кривавої білки, для чого вони збільшували свої флоти й армії. Цей антагонізм і викликав світову війну, в наслідок якої, з перемогою Антанти на чолі з Англією, був переведений новий період колоній, що їх одібрано од Німеччини й Туреччини, з яких значна більшість перейшла до Англії у формі мандатів та сфер впливу.

Здавалося, що світова війна розв'язала антагонізм в імперіалістичному таборі й усунула майбутні конфлікти, що зв'язані знов з великими кривавими білками. Але, ми коли оглянемо сучасну політичну ситуацію, тоді нам буде ясно, що ці конфлікти не тільки не усунуто, але їх ще більш загострено, ніж це було до війни. Основною причиною тому являється колоніальна політика імперіалістичних держав. Хоча Англія вийшла переможцем в боротьбі з своїм запеклим ворогом, Німеччиною, але місце останньої займає ще лютіший і значно сильніший за Німеччину ворог — Сполучені Штати Північної Америки.

Буйний розвиток американської індустрії висунув перед американською капіталістичною олігархією потребу в поширенні своїх ринків збуту і підшукаванні сировинних баз, зокрема нафтових, каучукових та інших. Щоб здійснити свій програм, Америка стала на шлях зміцнення своєї флоти з таким рахунком, щоб обігнати стародавню „владарку морів“ Англію, аби забезпечити свої торговельні операції у величезному басейні Тихого океану, переважно у Китаї, де їй доводиться числитися з конкурентією сильного японського імперіалізму, що встиг пустити глибоке коріння в Китаю.

Економічний зріст Америки й її експансія за гегемонію на морі викликають побоювання Англії за свої володіння. Могутність Англії базується на її міцній флоті, за допомогою якої вона тримає під своєю владою численні заморські володіння. Але швидкий зріст американської флоти і економічна експансія останньої в деяких домініюх Британської імперії — Канаді, Новій Зеландії, де за останні роки американський капітал займає перше місце, — примушує Англію — владарку морів, гарячково лагодитися до утримання цієї гегемонії, навіть і шляхом кривавої білки.

Поруч з цим ми бачимо, що світова війна викликала до життя низку колоній, як Індія, Єгипет, Індонезія тощо, зокрема напівколонії, як багатомільйонний Китай, що являє величезний ринок для збуту промислових продуктів та невичерпану базу сировини. Тубільна буржуазія, що народилася за останні роки проводить свою власну політику, що полягає в утворенні своєї міцної промисловості. Тому європейський капіталізм

примушений зараз змінити тактику панування. Замість вивозу товарів доводиться експортувати капітал, щоб підкорити своєму контролю тубільне виробництво. Але це остаточно не розв'язує колоніальну проблему, бо з одного боку, народження власної тубільної промисловості зміцнює економічну кризу метрополії і викликає хронічне безробіття, зокрема в Англії, а з другого боку обмеженість прав тубільної буржуазії штовхає її на шлях революційних методів боротьби, часом навіть в спілці з пролетаріатом для завоювання незалежності. Імперіялістам доводиться лавирувати між протиріччями цих моментів, користуючись внесенням розкладу серед революційних елементів колоній шляхом деяких поступок великій буржуазії. Тому ми бачимо весь час, що в тій чи іншій країні колоніального Сходу вибухають великі повстання, що в майбутньому повинні охопити великим полум'ям весь пригнічений Схід в нещадній боротьбі з імперіялізмом.

Однак, поміж антагонізмом великих держав і пригніченими колоніями встає нова непередбачена сила — Радсоюз, що своєю мирною політикою і підтримкою національно-визвольного руху колоніального Сходу заважає цим державам знову вступати в нову всесвітню війну. Економічний зріст Радсоюзу і його вплив на розвиток революційного руху в капіталістичному таборі являється найкращою запорукою в мирному розв'язанні питань світового господарства шляхом революційного визволення колоніального світу від лазурів імперіялізму.

Оцінюючи згадану книжку, слід підкреслити, що автор в популярній формі подає читачеві багато цінних відомостей, що стосуються політики імперіялістичних держав в зв'язку з світовим господарством. Книжка дає змогу радянській суспільності докладно ознайомитися з системою світового господарства, його протиріччями і майбутніми перспективами.

І. М. Фалькович

И. И. Вейцблит. Дер а ж н я. Современное еврейское местечко. ГИЗ. Москва. — Ленинград. 1929 г. стр. 119 ціна 65 коп.

Невеличка книжка І. І. Вейцблїта посїдає трохи виокремлене становище в статистично-економічній літературі; присвячено її питанням господарського становища єврейських мас в СРСР.

Тимчасом як більшість праць із згаданих питань являють собою аналітичний опис, що спирається на готові статистичні таблиці, ця робота являє собою монографію, що ґрунтується на особистих спостереженнях, опиті, експертних зізнаннях місцевих жителів, офіційних даних і т. д.

Навряд чи треба доводити, що ці два типи статистично-економічного досліджування масове й монографічне — не суперечать, а взаємно доповнюють одне одного.

Ю. Ларін у передмові до праці тов. Вейцблїта коротко знайомить читача із зведенням матеріялів та повідомлень, оголошених на нараді, що відбулася в червні 1928 року при ЦК КП(б)У з приводу економічного оздоровлення єврейських містечок і переселення єврейської бідноти на землю.

Зіставляючи наведені підсумкові статистичні матеріали з даними монографії І. І. Вейцблїта, Ю. Ларін пише:

„Монографія, присвячена містечковій Деражня, сповнює всі ці підсумкові статистичні висновки живим конкретним змістом, описом умов життя, побуту й праці над фактичним матеріалом певної місцевості. За типовість вибору служить запорукою наведені вище підсумкові висновки такої відповідальної й добре підготованої наради, як згадана вище“.

Статистична методологія розрізняє два види монографії: монографія, присвячена поглибленому вивченню окремих одиниць статистичного спостереження (поодинокі селянське господарство, фізична особа і т. д.) і монографія, присвячена поглибленому вивченню окремих ланок статистичного спостереження (окреме місто, село й т. д.).

Перший тип переважно застосовують, вивчаючи бюджет фізичних осіб, другий — вивчаючи й обґрунтовуючи районні та міські бюджети.

Автор вдало комбінує обидві методи. Він дає у перших шість розділах характеристику торгівлі, кустарно-ремісничої промисловості, органів влади, суспільності з містечка Деражня загалом, а в останніх двох — аналізу 15 індивідуальних прибуткових і видаткових бюджетів.

Що таке Деражня? Це, як пише автор, — „одне з сотень єврейських містечок, розташованих на Правобережній Україні та АМСРР, яке правда трохи відрізняється від багатьох містечок у гарний бік, як привокзальне містечко й районний центр“.

„По інших містечках становище ще гірше... Всі таки в основному загальне економічне становище Деражні не на багато відрізняється від становища решти єврейських містечок... Приватна торгівля — основа матеріального добробуту старого єврейського містечка — через розвиток кооперації сходить на нівець“.

Автор яскраво малює на конкретних прикладах догорування приватної торгівлі, що в ній працюють здебільшого „за звичкою“ бо торгівля раз-у-раз не забезпечує навіть голодного мінімуму.

Казали й про тимчасовий її „розквіт“ в добу малого досвіду та при взаємній конкуренції організацій державно-кооперативної торгівлі в заготувальній справі (1923 — 25 р. р.). Тут цікавий ілюстративний матеріал істориків радянської торгівлі.

Трохи ліпше становище кустарів та ремесників — меншої частини людності з єврейського містечка. Роблячи підсумки, автор розподіляє всю масу людності з єврейського містечка за бюджетом на „1) ремесників, що пробувають загалом у трохи кращому стані, ніж інша містечкова людність, але все таки в набагато гіршому за індустріальний пролетаріат, і 2) неремесників, бо крамарі й колишні крамарі своїми прибутками та видатками нічим не різняться від декларованих та безробітних родин“.

„Отаке життя — пише автор — у тій частині єврейських містечок, що пробуває порівнюючи в сприятливих умовах, а по інших ще гірше“. Автор констатує, що глибоку кризу, якої зазнає єврейське містечко, можна пережити, тільки ґрунтовно перебудувавши його соціально-економічне буття... Вихід із становища — тільки в утворенні можливості для масового переходу містечкової людності до виробничої праці“.

Важка картина життя в єврейським містечку, що її подав Вейцблїт, не впирається в глухий кут. Навпаки, автор вважає, що „труднощі, які стоять на дорозі до нового життя, дуже великі, та їх треба подолати, і їх подолають люди, що їм нема що втрачати, окрім безпросвітих злиднів“.

Книга закликає пробудити більшу активність у роботі наших організацій (ОЗЕТ, ОРТ) щодо переводу зuboжілої людності єврейських містечок на виробничу працю.

Додаю деякі зауваження. У розділі про Деражнянську торгівлю автор пише: „хліб продавали (в Деражні, до революції) за певним стандартом“ (стор. 19). А справді хліб по невеликих торговельних пунктах нашого внутрішнього ринку продавали тоді не за стандартами, а за зразками.

До хиб у роботі треба залучити відсутність окремої аналізи становища кустаря й ремесника, що хоч різні вони своєю економічною природою та матеріальним добробутом, але їх автор об'єднав у одну групу (стор. 40 — 42).

Є й друкерські помилки. Приміром на запитання, кого вважається в нашій законодавстві, а тому й у статистичній практиці, головою родини — прим. до стор. 89 відповідь „хто найбільше всього бере участь у видатках (треба — в прибутках) родини“.

Видано книжку добре: малий формат сторінок, ясний шрифт. Ціна невелика. Книжка тов. Вейцблїта цікава не тільки економістами, а й масовому читачеві. Вона подає об'єктивну картину й закликає до дій.

Проф. І. Бак

ЖУРНАЛ „ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ“ — ЗА АРБІТРА

До редакції нашого журналу звернулось Бюро осередку МОДР'у НКФ УСРР з проханням стати за арбітра при союзнаванні осередків МОДР'у НКФ УСРР і РСФСР, а тому нижче цього подаємо заклик осередку УСРР до осередку РСФСР і договір поміж ними

Дорогі товариші!

Здійснення завдань 5-річного плану великої роботи вимагає щонайбільшого активного втягання до будівництва широких мас трудящих. Цей масовий рух не може обмежуватися на зосередженню уваги тільки на вирішенні завдань, що їх намічено в 5-ти річній плані розвитку народного господарства в Союзі Соціалістичних Радянських Республік.

Все те, що сприяє революційній активізації трудящих мас, буде разом з тим корисним, щоб успішно запровадити в життя 5-ти річний план господарчого будівництва. Побоління політичної свідомості широких мас трудящих правитиме безумовно за одну з безпосередніх причин, що сприятимуть піднесенню революційного ентузіазму щоб прискорити темпи соціалістичного будівництва.

Масова організація МОДР'а, що об'єднує найпередовіших активних членів трудової сем'ї, щоб сприяти найліпшому здійсненню п'ятирічки господарчого будівництва, повинна вжити всіх заходів, аби її власна робота була поставлена на можливо більшу височину.

Осередок МОДР'у при Наркомфіні УСРР, обміркувавши це питання на своїх загальних зборах, вважає, що найшвидче досягти найліпших наслідків щодо поквавлення МОДР'яської роботи можна, провівши союзнавання в роботі й запровадивши його поміж осередками тих установ, поміж колективами котрих відбувається загальне союзнавання.

Тим то, з доручення загальних зборів членів МОДР'у, співробітників НКФ УСРР, бюро МОДР'а вдається до Вас з пропозицією вступити в союзнавання на найліпше проведення роботи протягом 4 квартала 1929 року і 1 квартала 1930 р. згідно з доданням до цього текстом договору.]

З товаришським привітом Бюро МОДР'у НКФ УСРР
(підписи)

ДОГОВІР

Ми, нижчепідписані, з уповноваження членів МОПР'у співробітників НКФіну УСРР з одного боку і членів МОПР'у — співробітників НКФіну РСФРР з другого боку, вважаючи: 1) що соціалістичне будівництво, як справа всіх трудящих, вимагає також якнайбільшого поглиблення політичного розвитку та революційної активності, 2) що цьому багато сприяє вирішення завдань, які ставить у своїй діяльності МОПР, об'єднано досягти найліпших наслідків у роботі осередків МОПР'а названих установ протягом до 1/IV - 1930 року і здійснити це, запровадивши поміж ними соціалістичне змагання.

За арбітра в цім змаганні обираємо журнали „Путь МОПР'а“ та „Червоний Шлях“, з представництвом бюр осередків МОПР'у Наркомфінів УСРР та РСФРР по два члени від кожного бюро.

За основні елементи в соцзмаганні встановити:

1. Максимальне охоплення членством у МОПР'і співробітників кожного колективу (вимірювач % до загального наявного штату).
2. Карткова система обліку та найліпша її форма.
3. Покращення активу осередку МОПР'у (вимірювач % до кількості членів МОПР'у).
4. Покращення кількості доповідачів, що їх використовує МОПР (і в своїх осередку і в Райкомі) для проведення різних кампаній (вимірювач — % до кількості активу).
5. Повна ліквідація заборгованості щодо членських внесків.
6. Своєчасне подання звітів про роботу Бюро (за квартал через стінгазету, за півріччя — на загальних зборах).
7. Довести поширення МОПР'івських журналів та бюлетенів до одного на кожних 2-х членів МОПР'у.
8. Досягти переходу на передилату (замість поширення) на МОПР'івську літературу (вимірювач — % до числа членів МОПР'у).
9. Висвітлювання МОПР'івських питань у кожній стінгазеті.
10. Посилення активності участі членів МОПР'а в політкампаніях та революційних святах.
11. Покращення грошових зборів (вимірювач — сума зборів, що припадає на кожного співробітника).
12. Зв'язок з осередком МОПР'у з підшефного села (вимірювач — візди на село членів МОПР'у, листування з осередком МОПР'у не рідше як 2 рази на місяць, організація на селі МОПР'івського кутка та книгозбірні, посилка літератури та журналів, участь у збільшенні кількості членів МОПР'а в підшефнім селі).
13. Зв'язок з підшефною школою (вимірювач — забезпечення в додаток до звичайної навчальної програми вивчення міжнародного робітничого руху — допомога МОПР'івською літературою, організацією доповідів).
14. Інтернаціональна виховна робота серед молоді (вимірювач — організація гуртків вивчення революційного руху, запровадження спеціальних годин, щоб вивчати цей рух по школах ЛКСМ при установі, втягання молоді до активу МОПР'у).

(Підписи)

З'ЇЗД АРХІВНИХ ДІЯЧІВ

(Лист від наук. робітн. Далекого Сходу)

Жоден міжнародний конгрес архівістів не зібрав такої кількості спеціалістів, скільки їх було на архівному з'їзді 1929 року в Москві.

З України було на з'їзді 6 представників (1 київський) та 2 гості, рядових харківських вчених архівістів. Закавказзя надіслало чотирьох керівників своїх центрархівів — азербайджанської, вірменської і грузинської СРР. А за царизму на Кавказі зовсім не існувало державних історичних архівів.

Протягом 11 років Радянський Союз далеченько залишив позаду культуру колишньої російської імперії, навіть на такій незначній (на перший погляд) ділянці — як архівна справа.

Коли деякі західні архіви поки йдуть попереду нас в галузі спеціальної техніки, то зате геть всі закордонні вчені, що знайомилися з постановкою справи у нас, вважають „більшовицькі“ принципи організації архівів за найпоступовіші.

Зріст архівної справи, після реорганізації її у нас 1918 року, довів тов. Покровський, завідувач Ц - ву, такими даними: архівна служба першого року реформи могла задовольнити людність тільки 1515 різноманітними довідками, а 1928 року позитивні довідки одержало аж 22.463 громадян у Москві і 50.414 у провінції. За ці ж роки кількість дослідувачів, що опрацьовували архівні документи, зростає з 204 до 2805 осіб.

Жодна архівна організація у всесвіті не розвинула такої видавничої діяльності, як Центрархів — на день з'їзду вже опубліковано історичні документи в кільках з за-

гальним обсягом на 2039 друкованих аркушів, з яких 555^{1/2} аркушів падає на історичний журнал „Красний Архів“. Звичайним явищем стали цікавість та увага, що приваблюють за кордоном видання Держвидаву — Центрархіву, деякі з них цілком перекладені на європейські мови.

Підсумки концентрації архівних матеріялів є такі: держархіви тепер зберігають 88 тисяч фондів (зібрань документів), проти 33 тисяч 1918 року.

Про стан архівної справи на Заході з'їзд поінформував за власними особистими спостереженнями акад. Є. В. Тарле, який на багатьох прикладах довів тяжкі умови праці закордонних архівістів і розповів про перепони, що ставлять міністри вченим при користуванні історичними архівами.

Доповідь В. В. Максакова була присвячена оглядові діяльності архівних органів РСФСР за час з 1925 року, після 1-го з'їзду архівних робітників. Влада в центрі і на місцях асигнувала поточного року на архівне будівництво 1.800.000 карбованців, але ВЦВК ще не вважає наші кошториси за нормальні. В провінції багато виконкомів визнають за потрібне ці асигнування підсилити.

Овілейна виставка Центрархіву, в зв'язку з 10-ти річчям рад. архреформи, експонувала 2160 дослідницьких праць на 12650 друк. аркушах, де використано архівні документи Ц-ву і бюро. Наші актосховища приваблюють чужоземців: за останні 2 роки архіви столиці відвідали вчені 10 країн, що систематично працювали в читальних залах Центрархіву.

Тов. Максаків висвітлив велику працю Ц-ву щодо повернення із Москви архівів на Україну (декількома вагонами), до Грузії і в Туркменську РСР. В свою чергу центральний архів Червоної Армії концентрує до себе за допомогою центрархівів союзних республік досить жваво архівні матеріали громадянської війни.

Відомий військовий спеціаліст Бонч-Бруєвич і два червоні генштабісти звернулися до архівістів з проханням звернути найпильнішу увагу на зібрання архівів Червоної Армії, бо — „ця робота корисна для підсилення нашої оборони і безздатності“.

Що гасло з'їзду — „архіви на службу соціалістичному господарству“ — не було парадним висловком, це доказано фактичним матеріалом: Уралбюро виявило цінні невідомі матеріали щодо гірничої промисловості й Сібархів — про золото, лєнінградський облрхів розшукав й передав органам НКШ проекти та розвідки нових залізниць, п'яни Волго-Дон виявив новочеркаський істархів, а Камолечорського каналу, проєктованого нині — татцентрархів, в лєнінградському центр. історичному архіві підібрано матеріали щодо Дніпрельстану, цікава дуже праця калмицького облрхіву, який видав матеріали про „вымирание“ свого народу (як брехливо доводили деякі „історики“) і т. д. і т. інш.

Наочно переконували в правильності взятої архорганами лінії безпосередньої допомоги радянському господарчому і культурному будівництву — й експонаги виставки історичних документів Ц-ву з економічним ухилом. Це не була вже кунсткамера архівних раритетів, а справжня лабораторія для вченого розвідника твердого шляху — до соціалізму в наших країнах. З'їзд затвердив генеральний план роботи архорганів, зв'язаний з загальною республіканською п'ятирічкою.

Всім днів праці з'їзду пройшли по цікавому й насиченому розпису. До 30 доповідей і повідомлень вислухано в пленумі та на двох секціях. Великі інформації рідними мовами зробили завідувачі центрархівів всіх союзних республік, з УСРР — тов. М. А. Рубач. Окрема нарада з делегатів обговорила питання про організацію Центрального архівного управління СРСР.

М. Тарасов

Зміст журналу „Червоний Шлях“ за 1929 рік

КРАСНЕ ПИСЬМЕНСТВО

І. Поезія

Багданович М. Посвіт. Переклав Мих. Драй - Хмара	I	131
Багрянний Іван. Вандея (поема)	I	34
Багрянний Іван. З книги „В поті чола“	X—XI	4
Вер Віктор. Рисунок	I	79
Гаденко І. Весна	VII	61
Гаденко І. Наказ	X—XI	71
Голованівський Сава. Вступ до поеми	III	56
Голованівський Сава. Шостий (Декабристам)	X—XI	50
Дніпрович Май. Осінні мелодії	II	105
Доленко М. Подвійна тема	XII	5
Драй - Хмара М. Карнавал	XII	64
Жилко Ю. Поезія	XII	63
Забіла Наталія. Дерева сплять під паморооззю	III	16
Іващенко Т. Осінні мотиви	V—VI	91
Коляда Г-р. Прекрасна товаришка	III	28
Лан О. Хліб	II	62
Лан О. Сьогодні	VIII—IX	42
Літкевич Б. На призов	V—VI	92
Луценко Ів. Із циклу „Кубань“	V—VI	36
Малицький Федір. Різьб'яр	IV	49
Маловічко І. Голово на плечах	VIII—IX	18
Масенко Терень. Любив я дівчинку	VII	49
Мисик В. Студент Гомін	IV	41
Мисик В. Ліс	VII	24
Мисик В. Олень	XII	31
О. К. Клейноди осені, кленові прапори	I	96
Очеретко В. Ронделі	V—VI	114
Первомайський Л. Ніч на гран Рю де Пера.	II	84
Первомайський Л. Librairie mondiale	II	85
Поліщук Валеріян. Нічний корабель (Захід)	II	23
Поліщук Валеріян. Жаль (Схід)	II	24
Поліщук Валеріян. Безодні	VIII—IX	5
Поліщук Валеріян. Творчий момент	XII	29
Приходько М. Вечір	V—IV	90
Рейзін Абрам. У великому місті	II	107
Рильський Максим. Гості у пана Людвіга	V—VI	15
Розін Н. На ковазнях	V—VI	93
Сайко Мих. Захряс в гудках рум'яний ранок	II	86
Семенко Мих. Alt — Berlin	IV	5
Сніженний Віталь. Гірська фотогенія	X—XI	22
Сорока О. Стрів учора	VII	75
Тихий Кирило. Хлопчик Жовтень	V—VI	38
Турчинська Агата. В горах	IV	55
Турчинська Агата. Вечірне	IV	56
Чайка Микола. Ставропольські ниви	V—VI	95
Чернов (Малошищенко) Леонід. Жарків	V—VI	52
Щербина Н. Із книги світання	I	129
Ясенський Бруно. Заручники. Переклав Василь Атаманюк	VII	76

Драматичні твори, романи, повісті, оповідання

Азарз Р. Розвідка. Уривок із книги „Син мій“	XII	66
Ванченко П. Оповідання про гніду кобилу	III	18
Голота Петро. Бруд	II, 87,	30
Демчук О. Тіні минулого	VII	50
Демчук О. Ювілей	X—XI	23
Джсаватішвілі Мих. Злодій. Переклади з грузинської Горський і В. С.-й	I	134
Добровольський С. Прикрі непорозуміння	V—VI	5
Епик Григорій. Зустріч	I, 39	25
Жигалко С. Уночі	II	81
Залка Мате. Пургаторіум	XII	8
Кобринська Наталія. Брати	IV	47
Козорис М. Чорногора говорять	IV, 6. V—VI, 21	VII, 28
VIII—IX, 20. X—XI, 52.		
Коржєвський Ю. Проти батька	V—VI	39
Котко Кость. Святий, ангел і Шльома	VIII—IX	8
Ле Іван. Голодний степ. (Уривок з роману)	II	65
Нечай Павло. Мухи	VIII—XI, 45. X—XI, 72.	III, 5. IV, 57. V—VI—67. VII, 63.
Ольбрат Іван. Добрий суддя	II	108
Романович - Ткаченко Наталія. Нас кличуть гудки	XII	32
Сеник К. Зустріч	X—XI	8
Франко Іван. Не спитавши броду (недруковані уривки з невикінченої повісті)	I, 5 II	5
Хоткевич Гнат. Перун.	VIII—IX	71
Хоткевич Гнат. Богдан Хмельницький	I	97
Чайківський Андрій. Шкапа	IV	50
Юрежанський Володимир. Ярина (Переклав В. С.-кий)	VII	5

ДОРОЖНІ НАРИСИ

Вияснівський А. В культурній зоні Абхазії (з нотаток туриста)	I	143
Гумєнна Д. Ех, Кубань, ти Кубань хлібородная	V—VI	96
Качанюк М. По Закарпатті	IV	92
Лисиченко Дм. В Середній Азії	VII, 79. VIII—IX	89
Поліщук Валеріян. Рейд у Скандинавію	III	58
Поліщук Валеріян. Столиця українського Премонту	IV	81

КРИТИКА, ІСТОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

Білецький О. І. Микола Вороний (з приводу XXXV - річчя літературної діяльності)	I	158
Буревій Кость. Боротьба за радість (творчий шлях П. Тичини)	VII	89
Возняк М. „Громадський Друг“	IV	128
Горський М. Короткий нарис грузинської літератури	V—VI	133
Гребенюк Г. Покутська група письменників	IV	111
Д.-ський В. Україна в російському письменстві	I	187
Доленго М. Проза Ю. Яновського	II	158
Єрофіїв Ів. З літ. спадщини забутого шевченкіяця О. І. Галкіна	III	95
Єрофіїв Ів. Український Кулер (Г. П. Данилевський)	VIII—IX	112
Златоустов П. Ідеалізація чи жахлива дійсність	IV	156
Касієв Е. Сучасна польська повість	VIII—IX	140
Криворучко М. Творчий шлях Янка Купали	XII	137
Куле Р. З історії сучасної еспанської прози	V—VI	142
Майфет Григорій. Г. Коцюба	IV	103
Майфет Григорій. В. Вразливий (Риси літпортрету)	VIII—IX	103
Майфет Григорій. Мирослав Ірчан — прозаїк	XII	109
Немеровська О. Толстой в російській пресі 1928 р.	I	196
Ненадкевич Е. Паралеля Толстой - Достоевський, як метода їх вивчення	III	100
Ненадкевич С. Три великі поети слов'янства: Міцкевич, Пушкін, Шевченко, перед пам'ятником Петра 1 - го	V—VI	115
Приходько А. Гнат Михайличенко	II	152
Ранова Юрій. Учень Заличий Андрія	VIII—IX	120
Сорокін Олександр. Про вільний вірш	VII	115
Степняк М. Іван Франко та Б. Прус (Ще до історії „Boa Constrictor“)	I	174
Степняк М. М. Доленго (Спроба аналізу стилю)	III	74

Степняк М. Володимир Кобилянський	X—XI	118
Ткачук Іван. Етапи розвитку пролетарської літератури на Україні (до підсумків другого з'їзду ВУСПП)	VII	106
Шевелів Борис. „Fata Morgana“ М. Коцюбинського та самосуд седяч с. Вихвостова р. 1905	X—XI	99

ФІЛОСОФІЯ

Очинський Ів. Філософія Чернишевського	II	124
--	----	-----

СОЦІОГРАФІЯ, ПОЛІТИКА, ЕКОНОМІКА, МАРКСИЗМ, ІСТОРІЯ

Баклаженко С. Українська культура на Північному Кавказі по Жовтні	V—VI	170
Бованенко Дм. Науковий центр марксистської думки на Україні	V—VI	184
Вальницький Кирило. Промова в польському сеймі.	IV	166
Вінтер П. Розвиток американського імперіялізму. VII. 152. VIII—IX		182
Гладстери Ол. Імперіялістичні держави та Схід у війні 1914 — 1918 р.	X—XI	124
Гуревич З. А. 0 - р. Шлюб і сім'я в сучасній буржуазній Європі і Америці	VIII—IX	156
Дубинський І. Війна та мир Запорозької дивізії	XII	88
Лозинський М. проф. З міжнародної політики в 1928 р.	I	203
Лозинський М. проф. Міжнародна охорона національних меншо- стей і Ліга Націй	V—VI	201
Лозинський М. проф. З польсько - радянських відносин	VIII—IX	171
Лозинський М. проф. 12 років радянської міжнародної політики	XII	168
Назарець О. Із першопочинів робітничого руху на Україні	XII	183
Оглоблін Ол. проф. Бавовняна промисловість на Україні в XVIII - XIX ст.	III	117
Стамбулов В. Від Сходу до Заходу	X—XI	86
Христюк Павло. Дві книжки	VII	141

ФІЛОЛОГІЯ

Гор - кий М. Про правовимову або ортоєпію літературної мови	V—VI	197
Шаля І. Українська літературна мова та мова Кубанщини	V—VI	126

ТОЧНІ НАУКИ

Крупський М. Великий почин (До століття першої не - евклідов- ської геометрії)	V—VI	216
Пивовар М. Влада атома	X—XI	140

МИСТЕЦТВО

Бурачек М. проф. Михайло Іванович Жук	V—VI	246
Вознесенський А. Сучасний білоруський театр	II	174
Гатов А. Гангрена	XII	194
Дмитрова Людмила. По театрах Парижа	V—VI	223
Зубар М. Виставка сучасної графіки	VII	203
Кунін І. проф. Філософія виразності людського голосу	XII	143
Кутуй. Театр, музика, та драматургія Татарстану	X—XI	158
Літвік Я. Шевченко в образотворчому мистецтві	III	136
Літвік Я. Портретне малярство видатних митців XVIII сто- ліття.	VIII—IX	101
Малюга Євген. До XXV - тирічного ювілею художника С. І. Сло- бодянюка	II	194
Пояфйоров Яків. Галицька музика	IV	172
Пояфйоров Я. Грузинська музика	VII	175
Слабченко Т. Українська театральна справа на першому всеросій- ському з'їзді сценічних діячів 1897 р.	I	213
Сліпо - Москальцов Н. Розвиток та перспективи графіки СРСР	I	219
Холостенко Є. Виставка грав'юри й рисунку	I	234
Холостенко Є. Сучасний лубок	VII	181

БІОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ, НЕКРОЛОГИ, МЕМУАРИ

Гатов Олександр. Пам'яті Леона Базальгета	III	114
Липовий В. Литвин І., Любинець Л. — В. Г. Короленко й українське селянство	II	167
Лозинський М. проф. Зв'язки Михайла Коцюбинського з Галичиною	X—XI	96
Мозиланський Мих. Спогади про М. М. Коцюбинського	X—XI	110
Недужа Марія — Єфіменкова О. Я.	I	240
О. П. Леонід Скрипник	III	144
Подольський П. Ашнівська експедиція в Абесінію в 1888 році	VII, 189. VIII—IX, 206. X—XI, 144,	XII 199
Холостенко Є. Я. О. Тугендхольд		II 199
Холостенко Є. В. Н. Пальмів	X—XI	161

РІЗНЕ

Хроніка. 1, 242. II, 199. III, 144. IV, 175. V—VI, 249. VII, 211, VIII—IX, 217. X—XI, 165, XII 219	
Листи до редакції	I, 284 IV, 215, V—VI, 294 VIII—IX 265
Серед книжних новин.	I, 295, II, 235, III 175

БІБЛІОГРАФІЯ

Поетія

Ганжугевич Т. Борис Бездомний. О людях и вещах. Вірші ДВУ 1928	I	269
Качанюк М. Гренджа-Донський. Тернові квіти полонин. Поетії. ДВУ 1926	I	259
Ков-Кол. Г. Микола Вороний. Поетії. Ювілейне видання. Критико-біографічний нарис О. Віленького Рух. 1929	XII	242
Майфет Гр. Ю. Дубков. На варті. ВУСПІ. 1928	II	217
Майфет Гр. В. Блакитний (Е л л а н) Твори. Повне зібрання. Уклад Г. Коцюба. За редакцією і з передмовою А. Хвилі. ДВУ. 1929	VIII—IX	233
Поступальський І. М. Рильський. Гомін і відгомін. ДВУ. 1929	VIII—IX	231
Рейсер С. Н. Асеев. Собрание стихотворений в трех томах. Госиздат. Москва. 1928	II	226
Старинкевич Л. Гео Шкурупій. Для друзів поетів сучасності вічності. ДВУ. 1929	X—XI	186
Старинкевич Л. Микола Бажан. Будівлі. Поетії. Книгоспілка	XII	239
Степняк М. Загул Дмитро. Вибір німецьких балад. Вступне слово О. Бургардта. „Західня Україна“. Київ. 1928	I	262
Степняк М. Йосиф Киселев. Интервью. Стихи. ГИУ. 1928	I	266
Степняк М. О. Ведміцький. Покося. Поетії. ДВУ Київ	IV	199
Степняк М. М. Рильський. Де сходяться дороги В—во „Слово“ Київ 1929	VII	228

Романи, повісті, оповідання, драматичні твори

Аррей М. Одоевский В. Ф. Романтические повести. „Прибой“ 1929	V—VI	280
Вольпе Ц. Н. Некрасов. Тонкий человек и другие неизданные произведения. И—во „Федерация“ 1928 г.	II	228
Зет Ю. Іван Ле. Роман Міжгір'я. Роман. ДВУ. 1929	X—XI	180
Зет Юліан. Б. Тенета. Десята Секунда. Книгоспілка	XII	236
Казанов І. Шарль де Костер. Легенда про Тіля Уленшпігеля. Скорочений переклад Л. Красовського за редакцією М. Йогансена з передмовою В. Арнаутова. Книжка перша: „Син вугляра та син імператора“ Книга друга „Геан“. В—во „Укр. робітник“	I	272
Казанов І. Ю. Смолич. Фальшива Мельпомена (Піші Аргонавти) Книгоспілка 1928	III	158
Качанюк М. Арістофан. Лісістрата. Комедія на п'ять дій. Переклад з грецької К. Лубенського. ДВУ. 1928	III	159

Качанюк М. Артур Шніцлер. Тереза. Хроніка з життя однієї жінки. В-во „Культура“ Київ 1929	V—VI	275
Ков. Кол. Г. Бібліотека газети „Пролетарська Правда“ (24 додатки до газети за 1928 рік)	II	223
Ков. Кол. Г. Дніпрова Чайка. Вибрані твори. Видавн. „Час“ Київ. 1929	IV	201
Кравців С. П. Куліш. Огняний змії. Повесть із народніх переказів. Переклад і передмова М. Зерова. В-во „Сяйво“ Київ. 1929	VII	241
Майфет Гр. А. Ключчя. Шахтарське. Збірка оповідань ВУСПІ, 1928	II	215
Майфет Гр. Афім Асанге. Чорна хвиля. Негрський роман. З німецької переклав П. Довгопіл. ДВУ, 1929	IV	202
Майфет Гр. В. Шекспір. Гамлет. Переклад М. Старицького	V—VI	27
Майфет Гр. Юліян Шпол. Золоті Лисенята. Книгоспілка. 1929	VII	235
Майфет. Гр. Віктор Домонтович. Дівчина з ведмедиком. Неправдоподібні істини. В-во „Сяйво“ Київ	VII	239
Майфет Гр. Е. Золя. Твори. Щастя Ругонів. Роман. Переклав К. Рубіаський. ДВУ, 1929	VIII—IX	247
Майфет Гр. Григорій Епик. Облога. Вид. друге ДВУ 1929	X—XI	184
Майфет Гр. Болеслав Прус. Фараон. Історична повість. Переклав і скоротив К. Козарський. ДВУ, 1929	X—XI	194
Майфет Гр. Аркадій Любченко. Вона. ДВУ, 1929 р. Могиланський Мих. Ні міста, ні села. З приводу роману В. Підмогильного „Місто“	XII	233
Могиланський Мих. Твори. Марка Вовчка. т. IV ДВУ. Марко Вовчок. Біографічна розвідка О. К. Дорошкевича	V—VI	273
Могиланський Мих. Михайло Коцюбинський. Твори т. IV. вид. третє. 1929. т. V вид. друге. 1929. ДВУ	VIII—IX	243
Назаревський О. В. Г. Короленко. Полное посмертное собрание сочинений. Дневник. т. IV (1928 — 1903) ГИУ. Полтава	X—XI	178
Немеровська О. Ліон Фейхтвангер. Еврей Зюсс. В-во „Красная Газета“	II	161
Новицький Мих. Бібліотека українських класиків. Українські Пропілеї. Том перший. Котляревщина. Редакція, вступні статті примітки І. Айзенштока. ДВУ, 1928	VIII—IX	253
Оддженко Петро. Леся Українка. Твори. За загальною редакцією Б. Якубського Т. IV Переклади. Т. V Драми. т. VI Драми. Книгоспілка	I	273
Панченко Мих. Галина Орлівна. Емігранти. ДВУ Харків. 1929	VIII—IX	238
Панченко Мих. Карл Грюнберг. Пылающий Рур. Роман из времени восстания Каппа. Перевод с немецкого. Госиздат. Москва. 1929. Ленинград	V—VI	272
Панченко Мих. Оноре де Бальзак. Шагренёва шкура. Переклад з французької В. Вражливого. ДВУ	VII	243
Підгайний Л. Юрій Смолич. Останній Ейджевуд. Роман. Вид. 2-ге. Книгоспілка. 1929	VIII—IX	246
Рейсер С. М. Лесков. Вибрані твори. Переклади С. Васильченка та М. Зерова Книгоспілка Київ. 1929	VII	238
Старинкевич Д. Гео Шкурупій. Двері в день. Роман. В-во „Пролетарій“	V—VI	282
Старинкевич Л. Гордієнко Дм. Поламані люди. Оповідання ДВУ, 1929	V—VI	270
Старинкевич Л. Качура Я. Чад. Роман. Книгоспілка	X—XI	182
Степняк М. Петро Панч. Голубые ешелоны. Рассказы. Перевод с украинского. Изд-во „Федерация“ Артель писателей „Круг“. Москва 1929	XII	237
Степняк М. С. Утевский. Петр Тамарин. Роман. Из-во „Пролетарій“. Харків, без року видання	II	221
Степняк М. Григорій Епик. Без ґрунту Повесть. ДВУ. 1928	III	164
Степняк М. Ол. Досвітній. Нас було троє. ДВУ, 1929	VII	231
Степняк М. Блюм і Розен. Атом у запрязї. Науково-фантастична повість. ДВУ, 1929	VIII—IX	230
Фінкель О. Д. Бергельсон. По всьому. Переклад з єврейської мови П. Ротерштейна В-во „Сяйво“	X	XI 190
Фінкель О. А. Конан-Дойль. Вибрані твори т. П. Прого-	I	270

ди Шерлока Хольмса. З англійської мови переклад М. Іванов.
ДВУ. 1928. Р. Кіплінг. Відважні моряки. Переклад
Н. Янко - Триницької ДВУ. 1929

III 168

Загальні твори. Збірники. Періодичні ви- дання, журнали

- Годкевич М. Яновський М. Ф. О книге. Опыт анализа поня-
тия „книга“. „Культура“ МСМХХІХ. Опыт анализа поня-
тия „книга“. „Культура“ МСМХХІХ. V—VI 285
- Дубняк К. проф. Естественные производительные силы УССР
(сборник очерков) Матеріали к построению пятилетнего и ге-
нерального плана. В-во Укрдержплану. Харків 1928 р. III 172
- Ероща І. Волинський науково - дослідчий музей. Збірник І.
Житомир. 1928 II 233
- Качанюк М. „Вікна“. Львів ч. І — 12. 1928 IV 197
- Ков. - Кол. Г. Вісник Природознавства. Березень -
Квітень 1928. Орган природничої секції Харківського на-
укового товариства. Харків. III 173
- Ков. - Кол. Г. „Побут“. Періодичний орган Всеукраїнського
етнографічного т-ва Р. І ч.ч. 1 й 2 - 3. Київ. 1928 IV 210
- Костюк Гр. Матеріали для культурної й громадської історії За-
хідної України. Видає Комісія Зах. України. ВУАН т. І Лі-
стування Ів. Франка і М. Драгоманова. Київ. 1928 IV 193
- Крайній Л. „Красное Слово“. Литературно - художественный
журнал. Орган ВУСПП №№ 1 — 5 1929. ДВУ. VIII—IX 261
- Малишко Олександр. Ніна Загида. Побут селянської ди-
тини. Матеріали до монографії с. Старосілля. ВУАН. Му-
зей антроп. та етног. ім. Хв. Вовка. Матеріали до етнології
Київ. 1929 XII 256
- Назаревський О. Сказочная комиссия в 1927 г. Обзор работ под
редакцией председателя комиссии акад. С. Ф. Ольденбурга,
Государствен. Русск. Географ. О-во. Отдел этнографии. Ле-
нинград. 1928 IV 213
- Назаревський О. За століт. Матеріали з громадського й лі-
тературного життя України XIX й початків XX століття —
за ред. акад. М. Грушевського. Книга 3-тя. ДВУ. Київ.
1928 V—VI 289
- Назаревський Ол. За століт. Матеріали з громадського й лі-
тературного життя України XIX і початків XX століття
Книга IV (— Записок кол. історичної секції Українського
Наукового товариства в Києві т. XXX) ДВУ. Київ. 1929 X—XI 197
- Оглоблин О., проф. Записки Одеського Наукового при УАН
товариства. Секція соціально - історична ч. I (ДВУ 1927),
ч. II (ДВУ 1928), ч. III (ДВУ 1928) VII 243
- Старинкевич Л. „Життя й революція“. кн. I — VI
(січень — травень) 1929 р. VIII—IX 257
- Танан К. Первісне громадянство та його пережитки на Україні
Науковий щорічник. У Києві 1927. вип. 1 — 3 I 281
- Танан К. Первісне громадянство та його пережитки на Україні
Науковий щорічник за ред. Катерини Грушевської 1928 вип.
I у Києві IV 211
- Танан К. Первісне громадянство та його пережитки на Україні
Науковий щорічник за ред. Катерини Грушевської 1928
вип. 2 — 3. У Києві. ДВУ. 1928. VIII—IX 256
- Фінкель О. „Die Roite Welt“ ч. 5 — 6 1929 р. („Черво-
ний Світ“, єврейський щомісячник політично - громадян-
ський та літературно - художній журнал). ДВУ. Травень. 1929. VIII—IX 261
- Критика, історія й теорія літератури
- Айакишток І. С. Балухатий. Теорія літератури. Анноти-
рована бібліографія І. Общие вопросы. Лгр. 1929 XII 244
- Горбачов А. С. Щупак Питання літератури. ДВУ. 1928 I 275
- Дітріх В. Фелікс Якубовський. Від новелі до роману.
Етюди про розвиток української художньої прози XX сто-
ліття. ДВУ. 1929 XII 253
- Ероща Ів. Б. Якубовський. С. Васильченко. ДВУ 1928. II 229
- Майфет Гр. Олександр Фінкель. Теорія й практика
перекладу. ДВУ. 1929 XII 249
- Назаревський О. В. Н. Перетц. Исследования и материалы по
истории старинной украинской литературы XVI — XVIII
веков. Ленинград 1928 II 232

Панченко Н. Стефан Цвейг. Три певца своей жизни. Казанова — Стендаль — Толстой. Перевод П. Бернштейна и В. Зоргенфрея. И - во „Время“ Ленинград	III 163
Рейсер С. О. Блоке. Сборник литературно - исследовательской ассоциации Ц. Д. Р. Кооперативное изд - во писателей, Никитинские сборники М. 1929	IV 205
Рейсер С. Б. Л. Модзалевский. Пушкин. Труды Пушкинского дома Академии Наук. СССР Прибой 1929	X—XI 201
Чубский П. Виктор Шкловский. Материалы и стиль в романе Льва Толстого „Война и мир“. И - во „Федерация“. Москва	V—VI 283
Старинкевич Л. Лакса И. Письменник і критик. Статті. В - во письменників „Маса“	X—XI 195
Г. Я. Т. Гриц, В. Тренин, М. Никитин. Словесность и коммерция (книжная лавка А. Ф. Смирдина) Изд. „Федерация“ М. 1929	III 170

Політика, економіка, марксизм

Бак І. проф. И. И. Вайцблит. Деражня. Современное еврейское местечко. ГИЗ. Москва - Ленинград. 1929	XII 261
Дубняк К. проф. Матвієнко — Гарнага Ф. Т. Нариси з економічної географії України. ДВУ. Харків. 1929	VII 251
Р. К. З. Чучмарев. Марксизм, психофизиология, условные рефлексы. Госуд. Изд. Украины. 1928	X—XI 202
Наморадзе. Население Закавказья. Изд. Зак. ЦСУ Тифліс. 1929	X—XI 206
Погребинский О. — Е. А. Морозовед. Аграрная программа российских политических партий в 1917 г. „Прибой“. Ленинград. 1929	V—VI 292
Соловей Дм. Акад. К. Г. Воблий. Нариси з історії російсько - української цукро - бурякової промисловости. Т. I. вип. I. Вид. УАН. Київ. 1928	VII 250
Фалькович І. А. Султанидзе. Колониальные страны и мировое хозяйство. Изд. „Моск. Рабочий“. Москва 1928	XII 259
Фалькович І. В. Филипови И. Черников. Пропаганда Днепростроя в профсоюзной культработе. Изд. ВУСПС „Укр. Рабочий“ 1927	XII 259

Фольклор

Дашкевич В. Казки та оповідання з Поділля в записках 1850 — 60-х років. Вип. I - II. Упорядкував Микола Левченко. Київ. 1928	VIII—IX 255
Дашкевич В. А. Багмет, М. Дашенко, К. Андрущенко. Збірка українських приказок та прислів'їв. ДВУ 1929.	X—XI 199

Філологія

Хвойняк П. М. Гладкий. Мова нашої преси. Київ. 1928 р. Замість рецензії	I 279
Горецький П. Проф. М. Сулима. Українська фраза. Харків. 1929	IV 207

Мистецтво

Гармаш Г. Эрнест Тох. Учение о мелодии. Перевод с немецкого. Москва. 1928	V—VI 287
Гармаш Г. П. В. Акимов. Введение в полифонию на основе энергетических учений (Ernst Kurth). Вид. „Академия“. 1928	X—XI 204
Кульша В. Л. А. Левитська. Селянський стінний розпис на Поділлі. Київ. 1928	III 171
Д. Ч. Степан Таранушенко. Мистецтво Слобожанщини XVII - XVIII в. в. Харків. 1928. Вид. Музею Українського Мистецтва	IV 210
Д. Ч. Євг. Спаська. Ганчарські кахлі Чернігівщини XVIII - XIX ст. 4 - й етюд з циклу „Чернігівське ган-	

- чарство". Вид. Київського краєв. с.-г. музею та п.п.п. виставки. Київ. 1929 . . . . .
- О. Ч. Н. Геппенер. Жерденівські гайчари. Вид. Київського краєвого сільсько-господарського музею та п.п.п. виставки. Київ . . . . .

XIГ 258

II 12

Історія. Географія. Біографія

- Оцетов С. Разговоры Пушкина. Собрал Сергей Гессен и Лев Модзалевский. Изд. „Федерация“ М. 1928 . . . . .
- Панченко Микола. Маркс Гельц. Від „Білого хреста“ до „Червоного Прапора“. Вид. „Укр. Робітник“. Харків 1929 . . . . .
- Панченко Микола. П. Г у б е р. Круги сердца. Семейная драма Герцена. И-во писателей в Ленинграде . . . . .
- Пархоменко В. Н. Мирза-Авак'янц. История Украины в связи с историей Западной Украины. Госиздат Украины. Госиздат РСФСР. 1928 . . . . .
- Пархоменко Вол. Акад. Д. І. Багалій. Нарис історії України на соціально-економічному ґрунті. УАН, збірник № 72. ДВУ. 1928 . . . . .
- Степняк М. М. Філіянський. Від порогів до моря. (Дорожні етюди) ДВУ. 1928. . . . .

IV 206

X—XI 192

V—VI 282

IV 213

VII 249

II 229

V.N. Kazan: Kharkov National University
00249072 0
00249072